

Міністерство внутрішніх справ України

**Дніпровський державний університет
внутрішніх справ**

Національна поліція України

**Департамент забезпечення діяльності
Голови Національної поліції України**

**Основи методики розслідування
шахрайства у сфері волонтерської
та благодійної діяльності**

Монографія

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

Дніпро
2025

Рецензенти:

Шевчишен Артем Вікторович – заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, полковник поліції;

Степанюк Руслан Леонтійович – професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів Навчально-наукового інституту № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чорноус Юлія Миколаївна – професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Дніпровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 6 від 27 листопада 2025 року)*

О-72 Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності : монографія / В. Г. Дрозд, М. М. Єфімов, Н. А. Лисенко, І. О. Луговий, Н. В. Павлова, К. О. Чаплинський ; МВС України, ДЗДГ Нац. поліції України; Дніпр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро : ДДУВС, 2025. 154 с.

ISBN 978-617-560-104-4

У колективній монографії здійснено теоретико-правовий аналіз функціонування сфери волонтерської та благодійної діяльності як форм взаємодії урядових структур, бізнесу та громадянського суспільства. Схарактеризовано етапи становлення цієї сфери в контексті соціально-економічних трансформацій і процесів криміналізації суспільства. Досліджено історичні аспекти благодійництва, меценатства та волонтерства в Україні. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює волонтерську й благодійну діяльність, а також здійснено порівняльне дослідження різних форм благодійності.

Запропоновано методику розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. З'ясовано основні риси правопорушника, сформовано ймовірний «портрет» шахрая та визначено віктимогенні групи потерпілих.

Визначено особливості організації та планування досудового розслідування шахрайства у зазначеній сфері, коло обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Розкрито організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації як із матеріальних об'єктів (огляд, обшук, тимчасовий доступ до речей і документів), так і з особистісних джерел (допит підозрюваного, потерпілого та свідка).

Монографію адресовано викладачам, науковцям, аспірантам, докторантам, курсантам і студентам закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, а також працівникам органів прокуратури, Бюро економічної безпеки України, оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України та всім, хто виявляє інтерес до юридичної науки й правозастосовної практики.

© Авторський колектив, 2025

© Міністерство внутрішніх справ України, 2025

© Національна поліція України, ДЗДГ, 2025

© Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, 2025

Авторський колектив

ДРОЗД Валентина Георгіївна – начальник консультативно-контрольного відділу Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

ЄФІМОВ Микола Миколайович – професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

ЛИСЕНКО Наталія Анатоліївна – заступник голови кваліфікаційної палати Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Дніпропетровської області, керуючий партнер Адвокатського об'єднання «Надійний захист», депутат Дніпропетровської обласної ради VIII скликання, голова Постійної комісії Дніпропетровської обласної ради з питань культури та духовності, кандидат юридичних наук;

ЛУГОВИЙ Ігор Олександрович – помічник Голови організаційно-аналітичного відділу Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, кандидат юридичних наук, доцент, полковник поліції;

ПАВЛОВА Наталя Валеріївна – доцент кафедри правоохоронної діяльності Університету митної справи та фінансів, кандидат юридичних наук, доцент;

ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин Олександрович – помічник Голови організаційно-аналітичного відділу Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, полковник поліції

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ І КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	10
1.1. Криміналістичний аналіз функціонування сфери волонтерської та благодійної діяльності в контексті соціально-економічних трансформацій і криміналізації суспільства.....	10
1.2. Криміналістична характеристика шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності	20
РОЗДІЛ 2	
ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	39
2.1. Криміналістичний аналіз первинної інформації та особливості початку досудового розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.....	39
2.2. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні.....	47
2.3. Особливості взаємодії слідчих з оперативними підрозділами, а також іншими державними та приватними установами й громадськими організаціями під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.....	54
РОЗДІЛ 3	
ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	66
3.1. Особливості проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на вилучення інформації з матеріальних об'єктів.....	66
3.2. Організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вилучення інформації з особистісних джерел	83
3.3. Використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності	102
ВИСНОВКИ	118
ДОДАТКИ	119
БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ	133

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО	–	Антитерористична операція
ВПО	–	внутрішньо переміщена особа
ГСУ	–	Головне слідче управління
ГУНП	–	Головне управління Національної поліції
ДБР	–	Державне бюро розслідувань
ДКП	–	Департамент кіберполіції
ДКР	–	Департамент карного розшуку
ДМС	–	Державна міграційна служба
ДСР	–	Департамент стратегічних розслідувань
ДСФМУ	–	Державна служба фінансового моніторингу України
ДФСУ	–	Державна фіскальна служба України
ЕОМ	–	електронно-обчислювальна машина
ЕОТ	–	електронно-обчислювальна техніка
ЕПС	–	електронні платіжні системи
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	–	Європейський Союз
ЗМІ, медіа	–	засоби масової інформації
ЗСУ	–	Збройні Сили України
КК України	–	Кримінальний кодекс України
КПК України	–	Кримінальний процесуальний кодекс України
КМУ	–	Кабінет Міністрів України
КУпАП	–	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС України	–	Міністерство внутрішніх справ України
НДЕКЦ	–	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
НДІСЕ	–	Науково-дослідний інститут судових експертиз
НП України	–	Національна поліція України
НСРД	–	негласна слідча (розшукова) дія
НТЗ	–	науково-технічні засоби
ОГ та ЗО	–	організована група та злочинна організація
ОЗУ	–	організоване злочинне угруповання
ООН	–	Організація Об'єднаних Націй
ОРД	–	оперативно-розшукова діяльність
ОСББ	–	об'єднання співвласників багатоквартирного будинку
СРД	–	слідча (розшукова) дія
ТрО	–	Сили територіальної оборони Збройних Сил України
ЦК України	–	Цивільний кодекс України
ЦПК України	–	Цивільний процесуальний кодекс України

Світ обіймають вірні обійми добровольців.
Террі Гіллем

Те, що йде від серця, до серця і доходить.
Джеффри Пайєтт

*Благодійність – це місто, у будівництво якого
кожна людська істота вносить свій камінь.*
Ральф Емерсон Уолдо

*Волонтерство повинно бути місією,
а благодійність – сервісом.*
Марічка Тодорчук

Ми тримаємо свій фронт.
Леонід Безсонний

ПЕРЕДМОВА

В умовах повномасштабного вторгнення збройних сил РФ на територію України волонтерська та благодійна діяльність трансформувалися з феноменів альтруїстичної допомоги в інтегральні чинники суспільного розвитку. Цей процес зумовив глибокі структурні зміни у функціонуванні держави та суспільства. Спектр діяльності волонтерських організацій і благодійних фондів охоплює широкий діапазон – від відновлення пошкоджених житлових об'єктів, інфраструктури та забезпечення гуманітарною допомогою внутрішньо переміщених осіб і цивільного населення, до логістичної та матеріально-технічної підтримки військовослужбовців, що включає постачання медикаментів, засобів індивідуального захисту, харчових продуктів, транспортних засобів тощо. Зазначені напрями є лише частиною комплексних зусиль, спрямованих на подолання наслідків збройної агресії.

Благодійництво й волонтерство завжди слугували рушійною силою для розвитку науки, освіти, культури, підтримки соціально вразливих верств населення та окремих знедолених людей. Через економічну нестабільність і війну в Україні волонтерський рух став ще потужнішою силою підтримки військовослужбовців Збройних Сил України та цивільних, постраждалих від війни, надаючи їм як матеріальну, так і психологічну допомогу. Благодійність також набула нового значення для українського народу, адже вона не лише об'єднує людей, а й компенсує недоліки державної соціальної підтримки, стимулюючи розвиток суспільства. Низка благодійних фондів та волонтерських об'єднань України, зокрема «Повернись живим», «KSE Foundation», «Карітас України»,

«AICM Україна», «Сергія Притули», «Razom for Ukraine», «100 % життя», «United24», «Зграя», «Єдність за майбутнє» та ін. активно надають допомогу людям, які опинилися у скрутних життєвих ситуаціях [131, с. 24].

Незважаючи на критичну значущість благодійності, волонтерської діяльності та надання гуманітарної допомоги, ці сфери функціонують в умовах значних системних обмежень, що негативно впливають на їх ефективність і прозорість. Шляхетні за своєю суттю ініціативи нерідко стають об'єктом недобросовісних маніпуляцій. Протиправні схеми, що містять нецільове використання надання гуманітарної допомоги, зловживання наданими благодійним організаціям пільгами та функціонування псевдоволонтерських утворень, істотно підривають суспільну довіру до всього благодійного сектору. Це, своєю чергою, призводить до прямої шкоди особам, які дійсно потребують невідкладної допомоги.

Наявні правові прогалини та недосконалість регуляторних механізмів створюють сприятливе середовище для розвитку новітніх форм шахрайської діяльності. Злочинні елементи утворюють фіктивні благодійні організації, гуманітарні фонди, використовуючи їх для власного збагачення за рахунок використання вразливого стану громадян. Ефективна протидія зазначеним зловживанням вимагає насамперед посилення державного контролю за діяльністю благодійних і волонтерських організацій. Водночас додатковою необхідністю є розробка науково обґрунтованих підходів і спеціалізованих методик для ефективного виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, передусім шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

Теоретичним підґрунтям монографічного дослідження стали основоположні роботи вітчизняних і зарубіжних учених, які зробили вагомий внесок у розробку кримінальних процесуальних, криміналістичних та оперативно-розшукових основ розслідування кримінальних правопорушень, зокрема: Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, В. І. Василичука, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. В. Дарагана, В. Г. Дрозд, М. М. Єфімова, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. В. Капліної, Н. С. Карпова, Н. І. Клименко, В. А. Колесника, В. О. Коновалової, В. П. Корж, М. В. Корнієнка, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, Л. М. Лобойка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. О. Малярової, В. Л. Ортинського, І. В. Пирога, М. А. Погорецького, О. В. Пчеліної, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Д. Б. Сергєєвої, С. В. Слінька, С. М. Стахівського, Р. Л. Степанюка, А. В. Столітнього, В. Є. Тарасенка, Р. В. Тарасенка, В. М. Тertiшника, В. В. Тіщенко, В. Г. Уварова, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, М. С. Цуцкірідзе, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчука, В. В. Шендрика, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, М. Є. Шумила, В. В. Юсупова, О. О. Юхна та ін.

Комплексні проблеми кримінально-правового, кримінологічного, процесуального, криміналістичного характеру, що виникають під час досудового

розслідування шахрайства, були предметом дослідження у наукових роботах А. В. Вавриша, Ю. В. Венгерової, В. І. Гаєнка, С. В. Головіна, І. А. Гукової, Є. В. Дехтярьова, О. В. Дикого, О. В. Добрової, А. Е. Жиліна, К. Д. Зайця, Р. А. Запорожець, Г. В. Захарової, Т. О. Калюги, Н. Ю. Кириленко, С. М. Князєва, В. Б. Коби, І. О. Коваленка, С. С. Кузьменка, О. В. Курмана, В. П. Латишева, Н. А. Лисенко, А. В. Микитчика, В. Р. Мойсика, О. Л. Мусієнка, Т. В. Охрімчук, Н. В. Павлової, Т. А. Пазинич, І. М. Попової, Д. А. Птушкіна, Р. А. Сербина, Д. П. Титора, К. О. Чередник, Г. М. Чернишова, С. В. Чучка та ін. Зазначені науковці зробили істотний внесок у методику розслідування шахрайств різних видів.

Серед останніх наукових розробок, присвячених теоретико-правовим і праксеологічним засадам розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, можна виділити декілька дисертаційних досліджень.

Так, Н. А. Лисенко у дисертації «Розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності» (м. Дніпро, 2024 р.) здійснила криміналістичний аналіз сфери волонтерської та благодійної діяльності та окреслила специфіку факторів, що зумовлюють вчинення шахрайських проявів; розкрила зміст обстановки та умови вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності; систематизувала типові способи та сліди вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності; з'ясувала криміналістично вагомі ознаки особи злочинця (шахрая); схарактеризувала та визначила віктимогенні групи потерпілих; визначила складові організації розслідування шахрайства у питаннях волонтерської та благодійної діяльності; розкрила особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, а також державними і приватними установами та громадськими організаціями; схарактеризувала організаційно-тактичне забезпечення проведення допиту підозрюваного, потерпілого й свідка; визначила особливості проведення окремих слідчих (розшукових) та процесуальних дій, спрямованих на одержання інформації з матеріальних об'єктів; розкрила основні форми використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайства.

Д. П. Титор у дисертації «Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги» (м. Дніпро, 2024 р.) з'ясував специфіку правового регулювання сфери волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги та окреслив чинники, що сприяють її криміналізації; розкрив зміст окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства та визначив місце організованих груп у структурі злочинності у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги; схарактеризував процес оцінки інформації щодо шахрайства; окреслив коло обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні; розкрив особливості криміналістичної профілактики та взаємодії правоохоронних органів з державними і приват-

ними установами, громадськими організаціями та медіа у кримінальному провадженні; визначив особливості проведення допиту підозрюваного, потерпілого та свідка; схарактеризував організаційно-тактичне забезпечення проведення обшуку та тимчасового доступу до речей і документів; визначив особливості огляду електронних носіїв інформації та паперових документів.

В. П. Латишев у дисертації «Основи методики розслідування шахрайства у сфері надання гуманітарної допомоги» (м. Дніпро, 2025 р.) проаналізував генезис становлення сфери надання гуманітарної допомоги у контексті соціально-економічних трансформацій; розкрив сутність і зміст методики розслідування шахрайства у сфері надання гуманітарної допомоги; схарактеризував особливості організації та планування розслідування шахрайства; окреслив проблемні питання процесуального забезпечення розслідування шахрайства у сфері надання гуманітарної допомоги; з'ясував організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) та процесуальних дій; схарактеризував негласні слідчі (розшукові) дій, пов'язані із втручанням у приватне спілкування під час розслідування шахрайства; виокремив типові тактичні операції при розслідуванні шахрайства у сфері надання гуманітарної допомоги.

Натомість слід зазначити, що наявні методи досудового розслідування не забезпечують повною мірою ефективної протидії шахрайству у сфері волонтерської та благодійної діяльності. Стрімкі зміни у законодавстві та відсутність чіткої стратегії з боку правоохоронних органів дедалі ускладнюють ефективну протидію шахрайським проявам у сфері волонтерства та благодійності, що потребує розроблення ефективних криміналістичних засобів, прийомів і методів розслідування таких кримінальних правопорушень, особливо в умовах правового режиму воєнного стану.

Наведені чинники зумовлюють об'єктивну необхідність їх оновлення, розробки чіткої стратегії та визначення конкретних алгоритмів дій для правоохоронних органів, насамперед органів і підрозділів Національної поліції України. Ці обставини характеризують актуальність теми монографічного дослідження, його наукове, теоретичне та практичне значення.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ І КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Криміналістичний аналіз функціонування сфери волонтерської та благодійної діяльності в контексті соціально-економічних трансформацій і криміналізації суспільства

Розвиток громадянського суспільства в Україні сьогодні нерозривно пов'язаний з посиленням громадянських інститутів. Ці інституції мають унікальний ресурс, якого бракує державним і комерційним структурам, – це волонтерська та благодійна діяльність. У сучасному світі волонтерство в усіх його проявах є невід'ємною частиною нашого життя. Постійна потреба у вирішенні різноманітних соціальних проєктів, реагування на стихійні лиха та гуманітарні кризи, а також загальний розвиток економіки країни роблять волонтерську діяльність надзвичайно затребуваною. Щодня суспільство стикається з безліччю викликів, частина з яких вирішується самостійно, а інші потребують допомоги. Особливо цінною така допомога стає для тих, хто опинився у скрутній життєвій ситуації. Волонтери ж керуються прагненням долучитися до розв'язання важливих суспільних проблем. Саме вільне волевиявлення є ключовим рушієм розвитку громадянського суспільства. Цей сектор людської діяльності спрямований, насамперед, на подолання соціальних труднощів силами самих людей, об'єднаних спільними інтересами та цілями. Отже, роль волонтерської діяльності у розвитку громадянського суспільства та соціальної економіки, зокрема у формуванні соціальних інновацій, які нині є надією на подолання кризових явищ та забезпечення подальшого сталого розвитку країни, важко переоцінити [165, с. 335; 268].

Водночас однією з центральних, а подекуди й украй необхідною формою взаємодії людей з метою здійснення впливу на вирішення нинішніх соціальних проблем, справедливо визнати благодійність, яка є важливим атрибутом громадянського суспільства [277, с. 24].

Благодійність, за умови ефективної взаємодії з державними інституціями, підприємницьким сектором і громадськими організаціями, має потенціал взяти на себе значну частину відповідальності за вирішення нагальних соціальних проблем, які держава прагне розв'язати у відповідь на суспільні запити [27; 147].

У соціальній політиці держави благодійність має бути актуальним ін-

струментом у вирішенні затребуваних соціально значущих проблем нужденних верств населення та підвищення якості їхнього життя [200, с. 122].

Слід зазначити, що історія українського народу свідчить про те, що термін «благодійність» походить від старовинного «благое деянье», що означало творити добро нужденним.

У словнику Брокгаузена і Ефрона благодійність визначається як надання матеріальної допомоги малозабезпеченим особам, допомога у лікуванні бідних хворих, виховання сиріт і безпритульних дітей [74, с. 23].

Історично в Україні благодійництво відігравало значну роль у розвитку науки, освіти, культури, а також у підтримці соціально незахищених верств населення [211, с. 3].

Законодавство щодо благодійної та волонтерської діяльності складається з норм Конституції України, законів України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. № 3236-VI, «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI (далі – Закон № 5073-VI) (у якому розкривається зміст понять «благодійність», «меценатство», «спонсорство» та встановлюються основні форми та принципи благодійної діяльності), Податкового кодексу України та ін. У розпорядженні «Про сприяння благодійній діяльності в Україні» акцентовано на важливості підтримки підприємств, установ, організацій та фізичних осіб у цьому напрямі. Це передбачає проведення загальнодержавного огляду меценатства, популяризацію імен благодійників, відзначення їхньої діяльності державними нагородами. Також підкреслюється можливість додаткового стимулювання благодійництва та меценатства через механізми оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб. Однак, реалії сучасного розвитку та становлення благодійності й волонтерства в умовах соціально-економічних трансформацій в Україні свідчать, що благодійники стикаються з численними проблемами та труднощами [103].

Варто зазначити, що суб'єктами волонтерської діяльності є:

– *волонтер* – фізична особа, яка на добровільних засадах здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги. Ця діяльність може здійснюватися індивідуально або ж на базі організації чи установи, що залучає волонтерів;

– *отримувачі волонтерської допомоги* – фізичні та юридичні особи (що є неприбутковими організаціями), які отримують таку допомогу.

Водночас суб'єктами благодійної діяльності є не лише благодійні організації, які утворені та функціонують згідно із Законом № 5073-VI, а й інші благодійники та бенефіціари.

Під *бенефіціаром* розуміється набувач благодійної допомоги – фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада, яка отримує допомогу від одного чи кількох благодійників для досягнення цілей, визначених вказаним Законом. Важливо відзначити, що бенефіціарами благодійних організацій можуть також бути будь-які юридичні особи, що одержують допомогу для реалізації цілей, встановлених цим Законом [50, с. 179].

Фізична особа може самостійно здійснювати один чи кілька видів благодійної діяльності з переліку, що міститься у ч. 1 ст. 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Набувачем благодійної допомоги при цьому може виступати фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада. Найбільш популярним видом благодійної діяльності, який може здійснювати благодійник – фізична особа, є публічний збір благодійних пожертв. Фізична особа може це робити:

- від імені благодійної організації, діючи на підставі нотаріально посвідченої довіреності керівника благодійної організації;
- на користь благодійної організації від власного імені, діючи на підставі договору про благодійну діяльність з такою благодійною організацією;
- від імені або на користь бенефіціарів (тобто безпосередніх набувачів благодійної допомоги), діючи на підставі договору про благодійну діяльність з таким бенефіціаром або одним із його законних представників [19].

Зважаючи на виняткову роль благодійної та волонтерської діяльності не лише на нормативному, але й практичному рівні, слід сказати, що серед науковців бракує єдності думок як щодо поняття благодійності, так і його обов'язкових ознак [277, с. 25].

Окрім того, немає й однозначності поглядів з приводу волонтерської діяльності.

Досі залишається дискусійним також питання співвідношення понять «благодійність», «спонсорство» і «меценатство».

У науковому середовищі відсутня єдина чи загальноприйнята думка щодо цього науково-соціального феномену. Сучасна дефініція благодійності формується переважно на основі емпіричних даних благодійних організацій, досвіду індивідуальної діяльності та результатів наукових досліджень у сфері суспільних наук, більшість з яких розглядають проблеми благодійності лише у контексті своїх основних тематичних напрямків [282; 5].

Ряд дослідників, розмежовуючи визначення «меценатство», «спонсорство» та «благодійництво», аналізуючи світовий досвід, відмічають, що спонсорство розцінюється саме як маркетинговий інструмент, результатом застосування якого є прихильне ставлення суспільства і державної влади до компанії. На заході вважається, що спонсорством благодійних заходів компанії займаються тому що:

- участь в благодійних акціях та заходах покращує імідж компанії, показує, що це легально визнана компанія, твердо стоїть на ногах;
- спонсорство є демонстрацією надійності, фінансового благополуччя та стабільності компанії;
- участь в благодійних акціях знижує агресію і підвищує лояльність до компанії – як з боку споживачів, так і з боку влади міста/області/країни.

Ще один вторинний, але важливий фактор – компанія з іміджем соціально-відповідальної стане популярною не тільки серед широкої категорії споживачів, але й серед власних співробітників, і, зрештою, всім зрозуміло, що

благодійність – це реклама. А її, як відомо, ніколи не буває багато. У цілому, відмітна особливість меценатства полягає у тому, що воно забезпечує безкорисливу допомогу і заступництво, направлені на досягнення вищих інтелектуальних, культурних, етичних цінностей суспільного значення шляхом забезпечення талановитим особам або колективам можливостей освіти або самовираження. Наприклад, розглядаючи питання щодо співвідношення понять «благодійність та меценатство», ряд вчених звертають увагу, що загальноновизнаним є розуміння меценатства як форми благодійності, але благодійність та меценатство відрізняються своїми мотивами. Якщо благодійність переважно асоціюється з милосердям, то меценатство має виражений протекціоністський характер. Поняття «благодійність» є ширшим за обсягом, аніж «меценатство», оскільки перше охоплює всі сфери людського буття, тоді як меценатство є ключовим джерелом підтримки розвитку культури. Вченими доведено, що меценатство є важливим фактором збереження та розвитку національного культурного надбання. Відповідно, його цілі можуть бути сформульовані таким чином:

- формування умов для збереження та розвитку національного культурного надбання, а також підтримання його престижу на світовому рівні;
- реалізація пріоритетних програм (проектів), спрямованих на збереження та розвиток національного культурного надбання;
- підтримка професійної діяльності у галузях культури, мистецтва, науки, освіти, а також спорту, включаючи індивідуальну підтримку окремих діячів культури [52, с. 6; 235].

Поява ряду нормативно-правових актів, зокрема Законів України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про громадські об'єднання», «Про волонтерську діяльність» лише визначили ряд законодавчих прогалин, які потребували та потребують термінового вирішення [110, с. 595].

Так, згідно Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» *благодійна діяльність* – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [181].

Разом із тим, *волонтерською діяльністю*, згідно Закону України «Про волонтерську діяльність» є добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [183].

Аналіз цих дефініцій виявляє суттєву схожість у їх трактуванні. Зокрема, як благодійна, так і волонтерська діяльність здійснюються на добровільній основі. Крім того, обидва види діяльності передбачають безоплатність та відсутність отримання прибутку як результату свого функціонування.

Ще більше наводить на роздуми абзац 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» зі змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.2015 № 246-VIII, відповідно до чого волонтерська діяльність є формою

благодійної діяльності [183].

Низка вчених, серед яких В. В. Вашкович, К. О. Сидоренко, Р. А. Сербин та інші, також трактують волонтерську діяльність як форму благодійництва. Вони визначають її як добровільну, безоплатну діяльність, що характеризується активними діями суб'єкта надання волонтерської допомоги на користь її отримувача, спрямованими на покращення його стану [28, с. 46; 210, с. 48; 213].

Водночас ряд вчених акцентують на синонімічності понять «волонтерська діяльність» та «благодійна діяльність». Більшість із них трактують їх як благодійну діяльність, що здійснюється фізичними особами на засадах неприбутковості, без отримання заробітної плати чи просування по службі, задля добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом. Також ці види діяльності розглядаються як гуманістична діяльність, спрямована на соціальну допомогу певним верствам населення, розвиток добробуту та процвітання суспільства, що не вимагає матеріальної винагороди і ґрунтується на потребі реалізації цінностей [210, с. 49].

Через однорідність діяльності відповідних суб'єктів, які реалізують свої функції, розглядає форми благодійної та волонтерської діяльності і Ю. П. Сурмін [233].

Натомість, підтримуємо тих дослідників, які вважають хибним ототожнювати поняття благодійної діяльності та волонтерської діяльності тільки тому, що вони обидва спрямовані на досягнення певною мірою однорідних цілей і результатів [131; 210, с. 49].

Пропонуємо здійснити аналіз наукових поглядів щодо форм, ознак і дефініцій цих двох видів діяльності.

Варто зазначити, що Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів 14 вересня 1990 року в Парижі, визначила волонтерство як «добровільну, активну, спільну або особисту участь громадянина у житті людських спільнот задля реалізації його основних людських потреб та покращення якості життя, економічного і соціального розвитку» [26].

Водочас В. І. Дибайло та Ш. Е. Малеріус трактують поняття «волонтерська діяльність» як вчинки людини, що не приносять їй матеріальної користі, це її добровільна діяльність з метою поліпшення добробуту певної спільноти чи суспільства [202, с. 15].

На думку І. Д. Зверєвої, О. В. Безпалько та С. Я. Харченко, волонтерська робота визначається як доброчинна діяльність, що здійснюється фізичними особами на засадах неприбутковості, без отримання заробітної плати та кар'єрного зростання. Її метою є сприяння добробуту та процвітання спільнот і суспільства в цілому. Особа, яка добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги інвалідам, хворим, а також особам і соціальним групам, що опинилися у складній життєвій ситуації, називається волонтером [131; 220, с. 38].

О. В. Безпалько розглядає волонтерську діяльність як форму громадянської участі у соціально значущих ініціативах. Це також метод колективної взаємодії та ефективний інструмент для вирішення актуальних соціально-педагогічних завдань [8, с. 128].

Утім, М. Рубан визначає волонтерську діяльність як добровільну, безкоштовну та неоплачувану роботу, яка має конкретну мету й може здійснюватися як групою, так і індивідуально [205, с. 66].

Досить широке й неконкретизоване визначення волонтерської діяльності надає Т. Л. Лях, трактуючи її як:

- добродійну діяльність, що здійснюється фізичними особами на неприбутковій основі, без заробітної плати чи просування по службі, задля добробуту суспільства;

- добровільну діяльність, що ґрунтується на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства, без отримання прибутку, оплати чи кар'єрного зростання;

- отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб через надання допомоги іншим;

- національну ідею милосердя та благодійності [131; 137, с. 8].

Для загального та комплексного розуміння проблематики слід окреслити й *форми волонтерства*, які відповідно до сфери діяльності проявляються в таких аспектах:

- соціальний (допомога малозахищеним чи малозабезпеченим);

- спеціальний (допомога людям з особливими потребами);

- медичний (робота з хворими, в умовах епідемій);

- культурно-просвітницький (організація масових культурних і спортивних заходів, ознайомлення населення з тією чи іншою інформацією);

- захисний (сприяння захисту законних прав та інтересів людини і громадянина, зокрема проявляється в роботі волонтерів безоплатної правової допомоги);

- екологічний (захист тварин, навколишнього середовища);

- психологічний (підтримка в адаптації людей від тих чи інших складних життєвих обставин, відбуття покарання чи бойових дій);

- координаційний (співпраця з органами державної влади, місцевого самоврядування, установами та організаціями);

- військово-забезпечувальний (безпосередня співпраця з військовими формуваннями чи військовослужбовцями, волонтерство в зоні проведення бойових дій) [45, с. 325; 183].

Отже, аналіз наукових та правничих дефініцій дає змогу виокремити низку фундаментальних *ознак волонтерської діяльності*:

- *відсутність матеріальної вигоди*, зокрема, ключовою ознакою є неприбутковий характер волонтерства. Можливе лише відшкодування понесених витрат, без отримання заробітної плати чи іншої фінансової винагороди, що принципово відрізняє її від трудової діяльності;

– *активні дії та реалізація намірів*, зокрема, волонтерська допомога матеріалізується виключно через конкретні, цілеспрямовані дії суб'єкта. Наміри чи нереалізовані бажання не можуть бути кваліфіковані як елементи волонтерської діяльності;

– *виключно добровільний характер*, зокрема, діяльність базується на внутрішній мотивації індивіда, його вільному виборі та особистих прагненнях. Мотиви можуть варіюватися від задоволення соціальних та духовних потреб до зацікавленості в конкретних проєктах чи переосмислення життєвих цінностей. Примус або зовнішня ініціатива виключають її волонтерський характер;

– *суспільна користь та поширений ефект*, зокрема, результати волонтерської діяльності мають не лише локальне значення для волонтера та його безпосереднього оточення, але й продукують значний позитивний вплив на суспільство в цілому, сприяючи зміцненню громадської солідарності та досягненню суспільного блага;

– *спрямованість на допомогу «іншому»*, зокрема, суть волонтерства полягає в наданні підтримки тим, хто її потребує, особливо незахищеним категоріям населення, яким волонтери виступають надійними захисниками;

– *інтеграція у громадянське суспільство*, зокрема, волонтерська діяльність є невід'ємним елементом функціонування громадянського суспільства, будучи однією з форм його самоорганізації та самореалізації;

– *правове оформлення*, зокрема, здійснення волонтерської діяльності може мати правову основу у вигляді укладення відповідних договорів про надання волонтерської допомоги або про провадження волонтерської діяльності;

– *використання особистого вільного часу*, зокрема, волонтерська робота реалізується за рахунок особистого вільного часу волонтера;

– *мета – безпека та правосуддя*, зокрема, кінцевою стратегічною метою волонтерської діяльності є побудова суспільства, де кожен індивід відчуває себе у безпеці та під захистом правосуддя [28, с. 76];

– *пожертвування в натуральній формі* (у вигляді часу або праці), а не у формі товарів, готівки чи інших цінних активів [131; 214].

З цього виходить, що допомога при волонтерстві, на відміну від благодійності, здійснюється виключно у формі послуг та робіт, що безоплатно виконуються та надаються волонтерами.

Утім, на думку І. І. Шпуганич, обмежувати благодійність винятково матеріальною чи фінансовою допомогою є хибним. Такий підхід надмірно звужує її справжню сутність. Існує безліч прикладів благодійності, що виявляється у формі моральної підтримки або фізичної допомоги [277, с. 25].

Так, наприклад В. В. Сичова та Т. С. Полонець звертають увагу, що благодійною діяльністю слід вважати низку соціальних послуг:

– передачу благ на конкретні цілі, виконання яких є обов'язковою умовою отримання пожертвування;

– пожертви на користь благоотримувачів, цілі використання яких визначають самостійно;

- передачу благ у формі дарунка, за договором дарування;
- заповіт особистого майна;
- передачу громадянам (на певні цілі) або юридичним особам (не обов'язково цільова) благ (речі або права);
- одноразові пожертви;
- покриття поточних витрат або боргів благоотримувача;
- оплату витрат з організації благодійних акцій, програм, концертів і передача коштів, отриманих від їх проведення на користь нужденних;
- виконання будь-якої професійної діяльності, робіт або послуг безоплатно;
- соціальну рекламу, привернення суспільної уваги;
- участь в акціях, програмах [215, с. 34].

Під благодійністю також розуміють такі види діяльності, як безоплатне надання послуг та виконання робіт на користь бенефіціарів, публічний збір благодійних пожертв, меценатство, матеріальна допомога нужденним, що надається як окремими особами, так і організаціями; спонсорство, філантропія, а також соціальна (корпоративна, приватна) відповідальність і соціальні інвестиції [215, с. 34].

Разом із тим Я. М. Буздуган трактує благодійну діяльність як особливий тип соціальних відносин. Вони виникають між юридичними та фізичними особами, а також державою, коли йдеться про формування та використання благодійних фондів, надання матеріальної та організаційної допомоги, а також соціальних послуг. Основна мета таких відносин – покращити реалізацію конституційних прав громадян на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, культурний розвиток і, зрештою, забезпечити загальний суспільний добробут [23, с. 9; 131].

У контексті цієї проблематики О. А. Ковтун підкреслює, що сучасне розуміння благодійності охоплює широкий спектр діяльностей – від звичайної матеріальної допомоги до меценатства. Це поняття відображає як високі моральні принципи, так і усвідомлення суспільством необхідності реалізації програм соціальної реабілітації для вразливих категорій населення. Тож, термін «благодійність» стосується сфери громадської активності, що передбачає передачу грошових і матеріальних засобів юридичними й фізичними особами, а також особистий внесок приватних осіб у справу допомоги тим, хто її потребує [103; 131].

Виходячи з цього, можна виокремити такі ознаки благодійної діяльності:

- добровільність;
- надання у формі особистої та/або майнової допомоги;
- несприємницький характер;
- цільова спрямованість: благодійна діяльність направлена на досягнення цілей, передбачених у Законі № 5073-VI, а саме: надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах [277, с. 32];

– відносини, які виникають між юридичними й фізичними особами та державою під час формування й використання благодійних коштів, надання матеріальної, організаційної допомоги, а також соціальних послуг [23, с. 9];

– громадська активність, пов'язана з передачею юридичними й фізичними особами грошових і матеріальних засобів, а також із особистим внеском приватних осіб у справу допомоги нужденним тощо [103; 131].

Незважаючи на майже ідентичні ознаки благодійної та волонтерської діяльності (добровільність, особистий характер, соціальна спрямованість, неприбутковість або відсутність мети отримання прибутку), на практиці часто виникає термінологічна плутанина, особливо щодо понять «неприбутковість» і «безоплатність». У цьому контексті слушною є позиція вчених, які пропонують диференціювати ці терміни: «безоплатність» доцільніше застосовувати у визначенні благодійної діяльності, тоді як «неприбутковість» – у дефініції волонтерської діяльності. Це зумовлено тим, що волонтерська допомога є за своєю суттю безоплатною, що, своєю чергою, зумовлює її неприбутковий характер [110, с. 596; 131].

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що благодійна діяльність є ширшим поняттям, ніж волонтерська. Остання обмежується виключно безоплатним виконанням робіт та наданням послуг. Натомість у межах благодійної діяльності, окрім послуг, може здійснюватися також передача коштів або матеріальних цінностей тим, хто їх потребує.

Слід зауважити, що Закон України «Про гуманітарну допомогу» різноманітним чином визначає також гуманітарну допомогу. Так, згідно з указаним нормативно-правовим актом гуманітарною допомогою вважається цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами з мотивів гуманності отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують допомоги у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, скрутним фінансовим становищем, введенням воєнного або надзвичайного стану, виникненням надзвичайної ситуації або тяжкою хворобою конкретної фізичної особи, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [184].

Станом на початок широкомасштабного вторгнення збройних сил РФ на територію України правова модель забезпечення гуманітарною допомогою була врегульована не тільки Законом України «Про гуманітарну допомогу», а й Порядком взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади та Національного банку щодо реалізації Закону України «Про гуманітарну допомогу», затвердженим постановою КМУ від 25.03.2013 р. № 241, постановою КМУ «Деякі питання організації ведення автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги» від 09.10.2020 р. № 927. До того ж з метою спрощення перетину митного кордону України товарами гуманітарної допомоги на період воєнного стану Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову «Деякі

питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану^[A1]» від 01.03.2022 р. № 174, де передбачено, що пропуск через митний кордон України гуманітарної допомоги здійснюється за місцем перетину України шляхом подання декларації, заповненої особою, що перевозить товар, без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [55; 187; 229, с. 133].

У контексті окресленої проблематики доцільно зазначити, що надання гуманітарної допомоги, попри належність до форм благодійної діяльності, має чітко виражену специфіку. Вона активується виключно в умовах надзвичайних ситуацій та передбачає скоординовані зусилля як національних суб'єктів (української спільноти), так і міжнародних інституцій. Основна мета такої допомоги полягає у забезпеченні життєво необхідних потреб людини, наданні базової медичної допомоги, а також у мобілізації фінансових ресурсів, спрямованих на ефективне подолання кризових явищ і мінімізацію їх наслідків.

За період повномасштабного вторгнення рф на територію України було створено низку благодійних і гуманітарних фондів, а також волонтерських організацій.

Серед гуманітарних фондів найпоширенішими вважаються:

– «ЄДопомога». Платформу «Допомога» створено Міністерством соціальної політики України (нині – Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України) за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та Програми розвитку ООН за фінансової підтримки Швеції з метою забезпечення нагальних потреб громадян, які постраждали або були змушені змінити своє місце перебування у зв'язку з агресією росії. Надають різноманітну допомогу населенню;

– *Товариство Червоного Хреста України*, що надає ВПО продуктивні набори (крупи, макаронні вироби, консерви, цукор, борошно, олію та інші продукти тривалого зберігання), гігієнічні засоби (дитячі та дорослі підгузки, чоловічі й жіночі засоби гігієни, дезінфектори тощо). Також за наявності людям можуть видавати лікарські засоби та медикаменти;

– «Снівдія» – координується за підтримки Офісу Президента України спільно з Міністерством розвитку громад та територій України, Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством молоді та спорту України. Створення платформи ініційовано волонтерами разом із Координаційним штабом з гуманітарних і соціальних питань для ефективної організації допомоги населенню;

– *християнська церква «Перемога»*, що надає допомогу продуктами, дитячим харчуванням та речами першої необхідності (м. Київ); молитовна, моральна й душевна підтримка та ін. [167; 235].

Натомість, як свідчить практика, функціонування гуманітарних фондів та благодійних організацій, особливо в умовах недостатнього регуляторного нагляду та відсутності прозорих процедур, створює потенційні передумови для вчинення різних видів шахрайств [47; 143; 248].

Одним із ключових аспектів, що створює передумови для зловживань, є повне делегування функцій з розподілу гуманітарної допомоги місцевим органам влади. Це призводить до відсутності адекватного контролю за діяльністю регіональних гуманітарних штабів, пунктів видачі, волонтерських, громадських, благодійних організацій, фондів, а також державних і комунальних установ, які отримують гуманітарну допомогу для задоволення потреб соціально вразливих категорій населення та ВПО. Як наслідок, виникає недостовірна комунікація та значно зростають корупційні ризики в процесі розподілу гуманітарної допомоги. Крім того, багатошаровість в організації й наданні гуманітарної допомоги вимагає застосування інноватики в технологічних процесах обробки даних та обліку всіх операцій з гуманітарною допомогою, використання сучасних методів документообігу, цифровізацію звітності й комунікаційних процесів (сповіщення про гуманітарну допомогу, оприлюднення даних про надавачів, набувачів гуманітарної допомоги тощо), гнучкість координації та управління [36, с. 334; 131].

З цього приводу О. С. Бабікова та Д. П. Титор слушно наголошують, що система розподілу благодійної допомоги в Україні має бути більш прозорою та підзвітною, щоб уникнути корупції й забезпечити справедливе розподілення ресурсів. До того ж, еволюція злочинності у сфері волонтерської та благодійної діяльності в Україні свідчить про необхідність негайних дій для захисту міжнародного іміджу держави, а також втручання правоохоронних органів задля виявлення протиправних дій у цій сфері [5].

Отже, шахрайство у сфері благодійності та волонтерства є серйозною проблемою, яка вимагає комплексних заходів, зокрема й удосконалення законодавства, посилення державного контролю та підвищення обізнаності громадян.

1.2. Криміналістична характеристика шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності

Проблематика криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень традиційно перебуває в центрі уваги наукової спільноти. Особливого значення набуває дослідження цієї категорії стосовно шахрайства у сфері волонтерської і благодійної діяльності, а також надання гуманітарної допомоги, розслідування якого має свою специфіку.

Кожен елемент криміналістичної характеристики має унікальне змістове наповнення, яке визначає інформаційну сутність діяння та окреслює основні напрями подальшого розслідування. Водночас, попри значну кількість наукових праць, присвячених цій проблематиці, низка дискусійних питань залишається невирішеною. Однією з ключових проблем є відсутність уніфікованого підходу до визначення поняття та структури криміналістичної характеристики кримінального правопорушення.

Так, В. В. Пясковський, Ю. М. Чоноус, А. В. Іщенко та О. О. Алексєєв розглядають криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень як систему узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, що виявляються у способі та механізмі діяння, обстановці його вчинення, особі суб'єкта кримінального правопорушення та інших обставинах, пов'язаних між собою закономірними взаємозв'язками, які становлять основу для наукового й практичного вирішення завдань досудового розслідування [117, с. 430].

В. Ю. Шепітько розглядає криміналістичну характеристику як систему відомостей про певні види злочинів, ознаки суб'єкта злочину, його мотиви, предмет посягання, обстановку, злочинні способи, що мають значення для виявлення, розкриття цих діянь криміналістичними засобами та методами [116].

А. В. Старушкевич визначає її як засновану на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізацію процесу розслідування злочинів [230, с. 9].

Схожий підхід спостерігається й у П. Д. Біленчука, В. К. Лисиченка та Н. І. Клименко, які також називають цю категорію моделлю системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину [114, с. 254].

Водночас В. А. Журавель визначає досліджуване поняття як наукову абстрактну категорію, у якій відображена якісно-кількісна інформація ретроспективної спрямованості як результат пізнання механізму певних різновидів злочинів [75, с. 142].

Слушним є підхід А. Ф. Волобуєва, на думку якого криміналістична характеристика – це система відомостей (знань) про елементи механізму скоєння злочинів окремого виду або групи, в яких відображаються закономірні зв'язки між цими елементами, і які використовуються для побудови й перевірки версій під час розслідування конкретних злочинів. У криміналістичній характеристиці повинні міститися відомості про такі елементи, як спосіб підготовки, скоєння та приховування злочину; місце й обстановка скоєння злочину; час скоєння злочину; знаряддя скоєння злочину; предмет посягання; особа потерпілого; особа злочинця [37, с. 24].

Виходячи з аналізу визначень, можна побачити, що криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень різні вчені визначають як:

- систему узагальнених даних (відомостей) про найбільш типові криміналістично значущі ознаки певного виду (групи) злочинів;
- наукові положення окремої методики розслідування, що являють собою систему відомостей про елементи механізму вчинення злочину;
- наукову категорію, у якій з достатнім ступенем конкретності описані типові ознаки та властивості події злочину;
- наукову абстракцію, що відображає в основному на статистичному рівні дані про прийоми підготовки і способи вчинення окремих видів

(підвидів) злочинів;

- систему закономірно взаємопов'язаних криміналістичних даних про елементи складу злочину;
- ідеальну сукупність криміналістично значущих елементів та їх ознак про закономірності механізму конкретного виду злочинів;
- інформаційну модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) злочинів;
- модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину тощо [230, с. 12].

Отже, аналіз думок вчених свідчить про істотні розбіжності у змістовній частині криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень.

На думку Р. Л. Степанюка, основною причиною розбіжностей у цих питаннях є неоднозначне розуміння різних рівнів криміналістичних характеристик, адже на сьогодні в науковій літературі фактично розглядається три значення криміналістичної характеристики злочинів:

- як назви криміналістичного вчення (окремої теорії);
- як частини окремої криміналістичної методики;
- як опису ознак окремого злочину [230, с. 173].

Незважаючи на розбіжності в поглядах криміналістів щодо криміналістичної характеристики, наукова спільнота наприкінці минулого століття визнала необхідність її існування як наукової категорії. Її розробка та вдосконалення залишаються актуальними, адже саме вона є основою для побудови та формування ефективних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [276, с. 133].

Можна зробити висновок, що досліджувана категорія є динамічною. З цією думкою погоджується і М. М. Єфімов, який підкреслює, що хоча наукова категорія криміналістичної характеристики може трансформуватися залежно від конкретних умов дійсності, її застосування в діяльності правоохоронних органів може мати різні напрями. Наприклад, на основі ознак способу, місця та часу вчинення кримінального правопорушення може бути висунута версія щодо особи злочинця. І навпаки, при затриманні правопорушника та за наявності даних про обставини правопорушення може бути сформована версія про вчинення цієї особою інших, ще не розкритих діянь [70, с. 64].

У зв'язку із зазначеними вище науковими позиціями І. Федоренко обґрунтовано зазначає, що спроби універсалізувати перелік елементів криміналістичної характеристики для всіх різновидів правопорушень є недоцільними. Це зумовлено тим, що кожна категорія протиправних діянь характеризується особливими механізмами вчинення, які й визначають їхню специфіку. Відповідно закономірності механізмів вчинення кримінальних правопорушень будуть відрізнятися для різних категорій, що зумовлює також розбіжності в узагальнених відомостях про їхні типові елементи. З цього випливає, що елементи криміналістичної характеристики виокремлюються залежно від видової належності

сті кримінальних правопорушень. Тож, криміналістична характеристика передусім являє собою узагальнені відомості про закономірності механізму вчинення протиправного діяння та його типові ознаки. Останні можуть бути представлені даними про предмет протиправного посягання, способи вчинення, особу правопорушника та особу потерпілого, сліди кримінального правопорушення, час, місце й обстановку вчинення кримінального правопорушення [245, с. 110].

Виходячи зі сказаного, для посилення аргументованості теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо методики розслідування шахрайства у сфері благодійної та волонтерської діяльності доцільно враховувати специфіку правового режиму, що регулює ці сфери, характеристики суб'єктів, які в них беруть участь, предмет шахрайського посягання, а також особливості обстановки й умов вчинення цього виду шахрайства.

Ключове криміналістичне значення при цьому набуває інформація про спосіб і сліди протиправної події.

У контексті шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності його обстановка детермінується сукупністю умов, що сприяють протиправному заволодінню майном або майновими правами потерпілих. Ці умови володіють унікальними аспектами, що відрізняють їх від аналогічних умов вчинення шахрайства в інших сферах.

Передусім, *обстановка та умови вчинення шахрайства* у сфері волонтерської та благодійної діяльності формуються специфічним характером потреб, що виникають в умовах війни, пандемії та інших надзвичайних станів. У період особливих правових режимів населення потребує не лише матеріальної допомоги, але й моральної підтримки, відчуття безпеки та захищеності. Цим користуються шахраї, пропонуючи послуги та матеріальні блага, які насправді не можуть бути надані. Крім того, під час війни часто виникають нові волонтерські організації та благодійні фонди, які не завжди мають сумлінну репутацію. Водночас прогалини у нормативно-правовій базі, що регулює порядок функціонування волонтерської та благодійної діяльності, сприяють шахраям у створенні фейкових волонтерських і благодійних організацій, благодійних фондів, соціальних сторінок, щоб заволодіти коштами, майном або правами на майно потерпілих.

Чинне законодавство України, що регулює суспільні відносини у сфері благодійної діяльності, створює належні умови для функціонування та розвитку благодійних організацій. Це досягається завдяки спрощеним процедурам їх реєстрації й упровадженню нових інструментів благодійної діяльності, що значно розширює можливості для благодійників [206, с. 11].

Проте, ця спрощена процедура також впливає на рівень зловживань, пов'язаних з благодійністю.

У мирний час процедура ввезення гуманітарної допомоги передбачала звернення до спеціально уповноважених державних органів і проходження етапу її офіційного визнання. Утім, згідно з постановою Кабінету Міністрів

України від 01.03.2022 р. № 174 порядок ввезення гуманітарної допомоги був суттєво спрощений. Цей нормативно-правовий акт запровадив декларативний принцип визнання товарів гуманітарною допомогою. Їх пропуск через митний кордон України здійснюється на підставі заповненої особою-перевізником декларації, без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема ліцензування та квотування. Тож, на період дії воєнного стану скасовано стандартні порядки митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги, що діяли до початку повномасштабної війни. Додатково, транспортні засоби, що ввозяться фізичними особами, звільняються від сплати акцизного податку [186; 187].

Проте, з 01 грудня 2023 року набув чинності новий Порядок пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 05.09.2023 р. № 953. Згідно з положеннями Закону України «Про гуманітарну допомогу» отримувачами гуманітарної допомоги можуть бути виключно такі юридичні особи:

- підприємства громадських організацій осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, а також підприємства, установи та організації, що утримуються за рахунок бюджетів, уповноважені ними державні установи та органи місцевого самоврядування;

- благодійні організації, створені відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», громадські організації осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, Товариство Червоного Хреста України та його обласні організації, творчі спілки, а також громадські організації, створені для здійснення екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності, передбаченої їхніми статутними документами;

- релігійні організації, зареєстровані згідно із Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації»;

- реабілітаційні установи для осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю, які мають відповідну ліцензію на надання реабілітаційних послуг, незалежно від відомчого підпорядкування, типу та форм власності [187].

Згідно з новими правилами зазначені вище особи набувають статусу отримувача з моменту автоматичної реєстрації в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги, яка здійснюється шляхом присвоєння отримувачу номера отримувача гуманітарної допомоги в порядку, визначеному Положенням про автоматизовану систему, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 р. № 927^[A2].

Зростання рівня економічної нестабільності є суттєвим фактором, що формує обстановку вчинення шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності. Це пов'язано зі зниженням реальних доходів населення, зростанням безробіття та зниженням рівня соціального захисту малозабезпечених верств населення, що створює сприятливе середовище для зловживань [13, с. 47].

Зазначені чинники створюють сприятливе підґрунтя для шахрайських дій, оскільки вони підвищують потребу населення в матеріальній та психологічній підтримці, одночасно знижуючи здатність критично оцінювати інформацію. Шахраї вміло експлуатують ці обставини, пропонуючи особам, що потребують допомоги, різноманітні послуги або нереалістичні перспективи. Крім того, обстановка вчинення шахрайства у сферах волонтерської та благодійної діяльності значною мірою детермінується санітарно-епідеміологічними умовами, а також природно-кліматичними чинниками, що склалися як у конкретному регіоні, так і в державі в цілому.

Виклики, пов'язані із соціально небезпечними хворобами, є значною глобальною проблемою. Вони виходять за межі національних систем охорони здоров'я та вимагають консолідованої й ефективної світової відповіді.

На сучасному етапі спостерігається суттєве погіршення епідеміологічної ситуації щодо особливо небезпечних інфекцій як в Україні, так і в усьому світі. Ця тенденція зумовлена комплексом взаємопов'язаних чинників, таких як політична та економічна нестабільність, масова міграція населення, військові конфлікти та передислокація військ. До того ж нові умови господарювання, що призводять до порушення стабільності раніше діючих систем епізоото-епідеміологічного нагляду, та послаблення профілактичних заходів також відіграють ключову роль. На територіях, що постраждали від надзвичайних ситуацій, можливе різке погіршення санітарно-епідемічної обстановки, що зумовлює нагальну потребу в проведенні санітарних та протиепідемічних заходів для забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя постраждалого населення [33, с. 5; 149].

З початком воєнних дій в Україні також спостерігається значне погіршення епідеміологічної та кліматичної ситуації. Масові поховання, викиди від вибухових речовин, а також замінування значних територій можуть призвести до негативних наслідків для екології та здоров'я людей, потенційно викликаючи справжню природну й техногенну катастрофу.

Утім, у таких ситуаціях місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування активно залучають волонтерів до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Волонтери залучаються до діяльності за межами небезпечної зони надзвичайної ситуації для забезпечення дій аварійно-рятувальних та медичних формувань.

Так, наприклад, 06 червня 2023 року росіяни підірвали дамбу Каховської ГЕС. Одразу ж з м. Києва, м. Одеси, м. Харкова та інших міст на Херсонщину вирушили каравани волонтерів з гуманітарною допомогою та обладнанням, щоб допомогти військовим і рятувальникам евакуювати якомога більше людей і тварин, забезпечивши їм гідний тимчасовий прихисток [281].

Стимулювала новий виток волонтерського руху й пандемія COVID-19, яка оголила чергову низку проблем в охороні здоров'я, місцевому самоуправлінні й науці. Як і на початку війни, волонтери займалися закупівлями та фан-

дрейзингом, а також винахідництвом, яке може приносити користь і після виходу з гострої фази епідемії [39].

Для запобігання поширенню COVID-19 з державного бюджету було виділено велику суму грошей для придбання необхідних медичних засобів і засобів індивідуального захисту для пенсіонерів і соціально незахищених верств населення. Було здійснено роздачу багаторазових масок, рідкого мила, гумових рукавичок та антисептика пенсіонерам, багатодітним сім'ям, самотніми матерями, внутрішньо переміщеним особам, учасникам АТО, ліквідаторам ЧАЕС, людям з інвалідністю та ін. [46].

Активний розвиток волонтерського руху та благодійності під час надзвичайних ситуацій, на жаль, створює сприятливі умови для зловживань. Шахраї активно експлуатують ці фактори з метою ошукування громадян, які потребують допомоги.

Аналіз зазначеного дозволяє зробити висновок про залежність динаміки шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності від географічного чинника, тобто регіону, де вчинено кримінальне правопорушення. Іншими словами, географічні координати є визначальними для місця вчинення таких злочинів. Незважаючи на високу латентність цих протиправних діянь, що ускладнює надання точної статистичної інформації щодо регіонів України, де шахрайства у досліджуваній сфері є найбільш поширеними, аналіз судово-слідчої практики та опитування респондентів вказують на їх підвищену концентрацію у таких областях: Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Рівненській, Тернопільській і Харківській.

З початком повномасштабної війни в Україні спостерігається значне зростання шахрайських дій у місцях надання притулку для ВПО, особливо в західних регіонах. Ця тенденція зумовлена комплексом взаємопов'язаних чинників:

- збільшення кількості потенційних жертв. Зокрема, переміщення мільйонів осіб до регіонів, віддалених від зони активних бойових дій, створило сприятливе середовище для шахраїв, які шукають легких жертв;

- вразливість ВПО – переселенці часто перебувають у стані емоційного виснаження, дезорієнтації, а також недостатньо володіють знаннями про місцеві правові норми й звичаї. Ці чинники підвищують їх вразливість до шахрайських схем;

- інформаційний вакуум і дезінформація. Зокрема, шахраї активно використовують дезінформацію та плутанину, що виникають в умовах кризи, для введення в оману та експлуатації довіри громадян.

Поширилися й випадки шахрайства, пов'язаного з грошовими компенсаціями для тих осіб, які прихистили в себе переселенців.

Так, за державною програмою «Прихисток» передбачено відшкодування витрат на комунальні послуги в розмірі близько 450 гривень на місяць (14,77 гривні на день) за безоплатне розміщення однієї внутрішньо переміщеної

особи [243]. Уряд розробив соціальний пакет для підтримки внутрішніх переселенців, яким врегульовуються питання соціальних виплат, працевлаштування, а також розміщення осіб, які втратили або вимушено покинули своє житло [35].

З огляду на це можна зробити висновок, що рівень шахрайства є набагато вищим у місцях:

- або неподалік від місць, де ведуться активні бойові дії, адже в умовах війни шахраї можуть використовувати хаос і нестабільність для введення людей в оману;

- з низьким рівнем життя, де люди потребують допомоги, а шахраї застосовують різноманітні способи збагатитися за рахунок благодійних внесків;

- зі значною кількістю ВПО, де спостерігається великий потік волонтерів і благодійників [131].

Водночас місцями вчинення таких протиправних дій можуть бути й прикордонні та прифронтові регіони, гуманітарні хаби та пункти видачі гуманітарної допомоги [270, с. 13].

Однак, чітко визначити регіони, де найчастіше вчиняються шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, складно. Це пов'язано з багатогранним характером цього явища та його залежністю від багатьох чинників, що виходять за межі лише географічного розташування. Крім того, встановлення точного часу вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності також є доволі складним завданням.

Як свідчить аналіз матеріалів судово-слідчої практики, специфікою шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності є визначення часу в календарному розумінні. Можна виділити кілька календарних періодів, коли рівень шахрайства є найвищим:

- час економічних і політичних криз;
- періоди стихійних лих і надзвичайних ситуацій, у тому числі воєнних конфліктів;
- передсвяткові та святкові дні (активна фаза благодійності) тощо.

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що *обстановка та умови вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності* визначається факторами, які сприяють заволодінню шахраями майном або правами на майно потерпілих. Такими є:

- особливості часу вчинення шахрайства (у безпосередньому та календарному розумінні);

- особливості місця вчинення шахрайства (у безпосередньому та географічному розумінні);

- особливості нормативно-правового регулювання сфери волонтерської та благодійної діяльності;

- умови, які визначаються певними процесами, що впливають на рівень шахрайств тощо [131].

Визначення предмета шахрайського посягання, як наголошують

С. І. Мінченко та Н. В. Павлова, надає інформаційне наповнення щодо події кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства, впливає на правову кваліфікацію та є класифікаційним критерієм. Можна сказати, що у провадженнях щодо шахрайств предметом злочинного посягання може виступати як майно, так і право на майно. Утім, для того, щоб визнати право власності на майно предметом шахрайства, слід проаналізувати підстави набуття такого права та підстави володіння таким правом його власником на момент посягання. Адже дії з набуття права власності повинні бути правомірними та добросовісними та впливати з правочинів [146, с. 266].

Водночас, як свідчить аналіз судово-слідчої практики, предметом шахрайського посягання у сфері волонтерської та благодійної діяльності найчастіше стають різноманітні матеріальні блага, що включають транспортні засоби (легкові автомобілі), побутову техніку (аудіо- та відеотехніку для нужденних), продукти першої необхідності (їжа, одяг, взуття, засоби гігієни), меблі для соціальних та навчальних закладів, військове спорядження (каска, бронежилети, турнікети) та медичне обладнання (для реабілітаційних установ та осіб з інвалідністю).

Крім того, предметом такого шахрайства можуть бути й інші матеріальні об'єкти. Так, під час пандемії COVID-19 такими об'єктами були маски, респіратори, апарати штучного дихання, лікарські препарати для нормального функціонування легень тощо.

З початку повномасштабного вторгнення під час масового відключення електроенергії предметом шахрайського посягання були генератори живлення, інші засоби освітлення. Незалежно від прив'язки до надзвичайних правових режимів предметом шахрайського посягання можуть бути предмети побутової хімії, одяг, харчові продукти та ін. [131].

У юридичній літературі деякі вчені зазначають, що до предмета злочинних посягань слід відносити й різного роду послуги. Якщо брати до уваги надання послуг у ході волонтерської та благодійної діяльності, то в основному шахраї пропонують послуги, які нібито необхідні ЗСУ або особам, які постраждали від війни. Наприклад, вони можуть пропонувати:

- постачання необхідної зброї та боєприпасів;
- організацію евакуації населення;
- надання невідкладної медичної допомоги;
- надання юридичної допомоги;
- надання допомоги щодо пошуку роботи та працевлаштування;
- допомогу з пошуком житла або щодо реконструкції пошкодженого житла внаслідок ракетного обстрілу чи бомбардування тощо.

Натомість ми підтримуємо думку Д. П. Титора, що пропонування таких послуг є лише засобом впливу на потерпілого у разі вчинення шахрайства. Кінцевою метою злочинної діяльності у будь-якому випадку виступає отримання матеріальних благ [235, с. 70].

Способи шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності

У науковій дискусії щодо способу вчинення шахрайства, попри відсутність єдиного визначення, традиційно акцентується на фізичних діях як основі більшості кримінальних правопорушень. Однак, стосовно шахрайства пріоритетними є інтелектуальні дії. Саме через розумові операції та психологічний вплив потерпілий добровільно передає майно або право на нього злочинцю. Ми схилиємося до думки, що в науковому контексті спосіб шахрайства слід розглядати як комплексну систему дій, що охоплює підготовчий етап, безпосереднє вчинення та приховування кримінального правопорушення. Ця система формується під впливом зовнішніх умов, внутрішнього сприйняття реальності жертвою, на яку здійснюється психологічний вплив, а також здатності злочинця впливати на психіку навколишніх. Ключовим елементом є застосування обману або зловживання довірою потерпілого, що дозволяє досягти злочинної мети [163, с. 511].

Аналізуючи способи вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, варто зазначити, що в умовах пандемії COVID-19 та збройного конфлікту найбільш поширеною виявилася псевдоволонтерська діяльність, що охоплювала як онлайн-простір, так і фізичне середовище (48 % випадків). У період війни в Україні значного поширення набули фейкові збори коштів у соціальних мережах, спрямовані на підтримку ЗСУ та постраждалих.

Використання суспільної емоційної напруги

Шахраї, використовуючи суспільну емоційну напругу та прагнення громадян долучитися до допомоги, створюють шахрайські схеми з метою особистого збагачення. Вони розміщують неправдиві оголошення щодо збору коштів на різноманітні потреби, такі як придбання дронів, тепловізорів, автомобілів, оплату лікування поранених, забезпечення продовольством та засобами гігієни для військовослужбовців. Ці оголошення оперативно поширюються в соціальних мережах та на інших онлайн-платформах, містять реквізити банківських карток для перерахування коштів. Після надходження певної суми на рахунок шахраї блокують його та припиняють діяльність.

Наведемо приклад. Так, два брати на початку війни звернулися до громадян із закликами про збір коштів на автомобілі, які згодом обіцяли передати Збройним Силам України. За цей час було зібрано мільйони гривень, за які зловмисники придбали іноземну валюту (37 тис. дол. США, більше 2 тис. фунтів стерлінгів і майже 7 тис. євро), автомобілі преміумкласу (Land Rover Range Rover та Audi Q5), мобільні телефони останніх моделей (Apple iPhone 13 Pro Max). При цьому псевдоволонтери регулярно робили в соціальних мережах відеозвіти про передачу на території активних військових дій автомобілів та інших речей військовослужбовцям. Придбані за пожертви два автомобілі зловмисники привласнили, зареєструвавши один із них на своє ім'я, а іншим користувалися за довіреністю. Нехтуючи всіма нормами моралі, підозрювані, за оперативною інформацією, намагались отримати для одного автомобіля «особливі» номери [32].

Наступний спосіб – *шахрайські дії, пов'язані з пропозицією передачі грошових коштів родичам на тимчасово окупованій території*. Так, 06 серпня 2022 року ОСОБА_3, маючи умисел, направлений на заволодіння чужим майном шляхом обману за допомогою незаконних операцій з використанням ЕОТ, з метою особистого збагачення за рахунок інших осіб, діючи умисно, повторно, усвідомлюючи протиправність своїх дій та свідомо бажаючи настання наслідків свого діяння, з корисливих мотивів, за допомогою додатку Viber, представившись волонтером на ім'я ОСОБА_6, умисно надав недостовірні відомості потерпілій ОСОБА_9 про те, що він є волонтером та має змогу надати останній послугу, що полягала в передачі грошових коштів родичам на тимчасово окупованій території Запорізької області. Після чого 06 серпня 2022 року під час подальшого листування з ОСОБА_9 отримав 6 200 грн з розрахункового рахунку банківської картки потерпілої ОСОБА_9 на банківську картку на ім'я ОСОБА_8, яка, не будучи обізнаною про злочинний намір останнього, надала йому реквізити своєї онлайн-картки та дані для входу до інтернет-банкінгу. Продовжуючи реалізацію свого протиправного умислу, ОСОБА_3 за допомогою інтернет-банкінгу здійснив переказ грошових коштів на банківську карту на своє ім'я, які 06 серпня 2022 року отримав готівкою в банкоматі й розпорядився ними на власний розсуд, спричинивши потерпілій ОСОБА_9 матеріальний збиток на суму 6 200 грн [131, с. 64; 221].

Зростання випадків шахрайства на ринку оренди житла та організації перевезень з тимчасово окупованих або прифронтових територій зумовлене значним підвищенням попиту на ці послуги. Шахраї посилюють проблему, створюючи фейкові вебсайти та акаунти, що імітують офіційні ресурси відомих компаній. Вони також приваблюють недосвідчених переселенців, ВПО та біженців, надзвичайно низькими цінами на свої послуги.

Отже, ще один зі способів – *шахрайські дії, пов'язані з перевезенням осіб із тимчасово окупованих територій*.

Наведемо приклад. Так, 08 квітня 2022 року ОСОБА_5 під час надання гуманітарної допомоги щодо переміщення осіб з тимчасово непідконтрольних територій через мережу Інтернет побачив інформацію про ОСОБА_15, яка просила розшукати її родичів, що залишилися на тимчасово непідконтрольній території. Цього самого дня він умисно, з корисливих мотивів, повторно, з метою заволодіння чужим майном, шляхом обману, з використанням ЕОТ зателефонував до ОСОБА_15 як волонтер і запропонував допомогу у вивезенні її родичів з міста Маріуполя за грошову винагороду в розмірі 1000 грн (ніби як плата за пальне), наперед не маючи наміру виконувати такі домовленості, на що та погодилася. Будучи введеною в оману, ОСОБА_15 09 квітня 2022 перерахувала йому на картку, оформлену на ім'я ОСОБА_5, з власної банківської картки грошові кошти в сумі 500 грн та ще стільки само з банківської картки свого вітчима. Після отримання грошових коштів ОСОБА_5 заволодів ними, домовленості не виконав і розпорядився 1000 грн на власний розсуд, завдавши потерпілій ОСОБА_15 збитку на цю суму [131, с. 66; 223].

Серед поширених способів шахрайства – *створення на фейкових сторінках у соціальних мережах інформації про допомогу*, наприклад, відправити гуманітарну допомогу постраждалим від війни. Для цього шахраї просять користувачів оплатити доставку або інші витрати. Якщо користувачі погоджуються, шахраї отримують їхні гроші, а допомоги не надсилають. Управлінню Організації Об'єднаних Націй з координації гуманітарних справ (УКГС ООН) стало відомо про повідомлення, які направляються електронною поштою та розповсюджуються на інших платформах із неправдивим посиланням на Гуманітарний фонд для України. Такі схеми з метою отримання грошей і особистих даних для отримання допомоги від ООН є шахрайськими [131, с. 68; 175].

Шахрайство у сфері гуманітарної допомоги поширилося через фіктивну оплату завищених цін за гуманітарні товари або повну відсутність їх поставок. Зловмисники створюють підроблені оголошення про збір коштів нібито для допомоги конкретним особам чи територіям, що постраждали від війни. Отримані кошти переказуються на рахунки пов'язаних компаній як в Україні, так і за кордоном, причому сума часто значно перевищує реальну вартість допомоги або ж така допомога взагалі не доставляється.

Так, після повномасштабного вторгнення РФ зловмисник, видаючи себе за волонтера, познайомився через соціальні мережі із засновником французького благодійного фонду, який закуповував та постачав амуніцію для ЗСУ (бронеplastини, плитоноски, шоломи, рюкзаки, берці, аптечки). Під приводом дефіциту й високих цін на амуніцію в Україні підозрюваний просив благодійника придбати необхідні речі. З метою заволодіння гуманітарною допомогою він підробляв платіжні квитанції та розпоряджався отриманими від благодійника речами на власний розсуд. Протягом березня–квітня 2022 року зловмисник заволодів гуманітарною допомогою та коштами на суму понад 380 тис. грн. Під час обшуку його помешкання вилучено комп'ютерну техніку, мобільні телефони, чорнові записи, підроблені квитанції, гроші, банківські картки, бронежилет, мисливський карабін та набой [269].

В окрему групу можна виділити *шахрайські дії з фіктивною фінансовою допомогою, яка надається від міжнародних організацій (12 %)*. Так, шахраї використовують інструменти фішингу для отримання доступу до банківських даних постраждалих від війни. Під виглядом відомих міжнародних організацій, які збирають та надають гуманітарну допомогу, у соціальних мережах або шляхом адресних розсилок розповсюджується новина про фіктивну фінансову допомогу, яка надається всім або деяким групам українців від міжнародних організацій, щоб викликати довіру у людей. Для залучення допомоги шахраї просять надати персональні банківські дані тих, кому потрібна допомога [90].

Шахрайські дії можуть вчинятися як псевдоволонтерами, так і стосовно справжніх волонтерів, які публікують у соціальних мережах свої особисті дані (номери їх карток, номери телефонів тощо), чим уміло послуговуються шахраї. Вони можуть під виглядом банківських працівників отримати паролі,

CVV/CVC-код банківської картки, наприклад, для збільшення кредитного ліміту, для відкриття рахунку тощо [131, с. 70].

Фішингові атаки також є поширеним способом шахрайства, особливо спрямованим на осіб, які постраждали від конфліктів. Зловмисники створюють фішингові вебсайти, що імітують офіційні урядові портали або портали Європейського Союзу. Користувачі, які потребують грошової допомоги, проходять авторизацію та вводять реквізити банківських карток для оплати нібито комісії за транзакцію. Це призводить до несанкціонованого списання коштів з їхніх рахунків. Крім того, фішингові посилання можуть перенаправляти користувачів на сайти-приманки, візуально ідентичні офіційним вебресурсам банків, державних установ, благодійних фондів тощо. На цих сфабрикованих платформах користувачам пропонується ввести конфіденційні персональні дані, такі як номер телефону, PIN-код, пароль до інтернет-банкінгу. Введені дані автоматично стають доступними шахраям, які використовують їх для викрадення коштів або здійснення інших протиправних дій.

Наведемо приклад. Так, досудовим розслідуванням встановлено, що 05 липня 2015 року ОСОБА_1 заволоділа грошовими коштами ОСОБА_5 у розмірі 43 555 грн, несанкціоновано списавши їх з її банківської картки. Потерпіла ОСОБА_5 свідчила, що кошти для лікування онкохворої доньки надходили від волонтерів на її банківську картку, реквізити якої (разом з ПІБ та номерами телефонів) були оприлюднені у відеороликах на телеканалах та в соціальних мережах. Крім того, на її валютну картку надходили кошти від закордонних друзів. 02 липня 2015 року доньці потерпілої зателефонував невідомий чоловік, який представився ОСОБА_13 з м. Білої Церкви, представником благодійної організації. Він повідомив про нібито технічні проблеми з перерахуванням коштів на банківську картку та запропонував відкрити картку в іншому банку. Під час розмови він активно з'ясовував особисті дані родичів, інформацію про людей, які надають фінансову допомогу, та номери телефонів, що могли б підтвердити факт хвороби. 04 липня 2015 року на телефон ОСОБА_5 надійшло дивне повідомлення про поповнення рахунку мобільного оператора на 12 грн 50 коп. Після виконання вказівок та повідомлення персональних даних телефон ОСОБА_5 був заблокований. Вона негайно звернулася до правоохоронних органів. 14 липня 2015 року у відділенні банку ОСОБА_5 отримала виписку за картковим рахунком, з якої дізналася про списання 05 липня 2015 року без її дозволу коштів на загальну суму 43 555 грн. Це включало поповнення мобільних телефонів та перекази на невідомі картки. Також було виявлено незаконне списання з валютної картки 676,51 дол. США та 24,33 дол. США. Запис у виписці «списання платежу за телефоном 3700 на свою карту» вказував на те, що невідомі особи зареєструвалися в сервісі банку, використовуючи копію сім-карти її телефону, прив'язаного до цих банківських карт, та здійснили переказ коштів з валютної картки на гривневу [131, с. 69; 226].

Наступна група способів вчинення шахрайства у сфері волонтерської та

благодійної діяльності – *шахрайські дії, пов'язані з використанням пільгових умов, передбачених для діяльності благодійних і волонтерських організацій* (22 %). Як свідчить практика, є шахраї, які намагаються зловживати пільговими умовами, передбаченими для діяльності благодійних та волонтерських організацій. Їх дії можуть мати прояв у такому:

- реєстрація як благодійних або волонтерських організацій, щоб отримати пільги з податків, мита або інших платежів, але насправді не вести благодійну або волонтерську діяльність;

- використання фіктивного працевлаштування людей у благодійних або волонтерських організаціях з метою отримання державних субсидій або інших виплат;

- використання благодійних або волонтерських організацій для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом тощо [131, с. 70].

Цей спосіб застосовується з метою ухилення від сплати податків та відмивання «брудних грошей», реалізації фінансово-економічних схем з використанням пільгових умов, передбачених для діяльності благодійних організацій (наприклад, ввезення на територію України автомобілів як гуманітарної допомоги з метою їх передання третім особам, які не є нужденними, тобто такими, що мають право на безкоштовне забезпечення автотранспортними засобами, однак виступають фактичними покупцями, оскільки таємно оплачують їх придбання за кордоном) тощо [206, с. 14].

Згідно з Порядком митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги, затвердженим постановою КМУ від 22.03.2000 р. № 544, якщо вантаж декларується як гуманітарна допомога, то його проходження через український кордон відбувається швидко, без митних зборів та часто без перевірки фактичного вантажу. Утім, на період воєнного стану діяла [постанова КМУ від 01.03.2022 р. № 174 «Про деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану»](#)^[A3], відповідно до якої на період воєнного стану пропуск через митний кордон України гуманітарної допомоги від донорів (у значенні юридичних та фізичних осіб в Україні або за її межами, які добровільно надають гуманітарну допомогу її набувачам в Україні) здійснюється за місцем перетину митного кордону України шляхом подання товаросупровідних документів або декларації, заповненої особою, що перевозить даний товар, за формою згідно з додатком, без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [131, с. 71; 187;^[A4] 193].

Цим можуть скористатися благодійні організації та окремі особи, які під виглядом гуманітарних вантажів ввозять на митну територію товари, звільнені від оподаткування. Надалі ці товари продаються без будь-якої бухгалтерської чи податкової звітності, попри те, що організація фактично отримує значний прибуток [50, с. 180].

Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України

щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, зібраної волонтерами» від 16.11.2022 р. № 2747-ІХ встановлено, що за умови реєстрації благодійника – фізичної особи у Реєстрі волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації до 01 січня 2023 року, сума благодійної допомоги, отриманої таким благодійником у період з 24 лютого 2022 року, не включається до його загального місячного (річного) оподатковуваного доходу [182]. Використовуючи це положення, шахраї нерідко оформлюються благодійниками та волонтерами з метою уникнути оподаткування всіх їх доходів.

Шахрайство вчиняється не лише псевдоволонтерами та псевдоблагодійниками, а й особами, які видають себе за нужденних і незаконно отримують допомогу.

Так, через війну, розв'язану росією, постраждалі українці можуть отримати фінансову та гуманітарну допомогу від міжнародних організацій, зокрема ООН. Допомога призначена для різних категорій населення, включаючи переселенців, багатодітні сім'ї та пенсіонерів. Зокрема, програма ООН зосереджена на підтримці вразливих груп ВПО та тих, хто постраждав від бойових дій або повернувся до постійного місця проживання. Для отримання допомоги від ООН родини повинні мати дохід менше 5 400 грн на особу, раніше не отримувати допомогу від міжнародних організацій та відповідати певним критеріям вразливості:

- переселенці, які змінили місце проживання після 24 лютого 2022 року;
- мешканці областей, що постраждали від воєнних дій (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська), які не виїжджали після 24 лютого 2022 року;
- українці, які повернулися додому після вимушеного переміщення, у тому числі з-за кордону [60].

Останнім часом зростає кількість випадків, коли громадяни розміщують у медіа та соціальних мережах приватні оголошення, використовуючи фейкові фотографії та вигадані історії життя, щоб створити ілюзію потреби в допомозі. Часто шахраї видають себе за військових, людей з інвалідністю або біженців із зони бойових дій.

Слідова картина шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності

Переходячи до розгляду наступного елемента криміналістичної характеристики – слідової картини шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, слід зазначити, що більшість вчених інтерпретують її як сукупність матеріальних, ідеальних і віртуальних (інформаційних) слідів. Ця сукупність відображає цілісну картину злочинної події, охоплюючи поведінку злочинця, потерпілого та інших причетних осіб як на місці кримінального правопору-

шення, так і поза його межами. Повнота й об'єктивність слідової картини дозволяють висунути найбільш обґрунтовані версії щодо вчинення кримінального правопорушення та ухвалити найбільш раціональні процесуальні рішення під час проведення досудового розслідування [111, с. 451].

На місці вчинення кримінального правопорушення можуть бути виявлені сліди рук, ніг, взуття, інструментів, знарядь і засобів, якими користувалися злочинці, загублені документи, предмети тощо. Також на місці події або поблизу нього можуть бути пляшки, недокурки, залишки їжі – важливі докази, що дають можливість визначити кількість учасників скоєння кримінального правопорушення тощо. Суттєвою є також інформація, яка утворює ідеальні сліди, тобто інформація, яку запам'ятали потерпілі та свідки про обставини вчинення кримінального правопорушення, і яка зберігається у їх пам'яті у вигляді уявних образів. Інакше кажучи, ідеальними є сліди у пам'яті потерпілого та свідків – випадкових очевидців події [239, с. 193].

Натомість через те, що більша частина шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності вчиняється шляхом використання інтернет-технологій та комунікаційних мереж, найважливіше місце в цьому випадку відіграють віртуальні (цифрові) сліди:

- інформація з вебсторінок, сайтів;
- інформація з профілей електронних соціальних мереж (акаунтів в Instagram, Twitter, Facebook тощо);
- інформація в різноманітних реєстрах та базах даних;
- інформація з банківських систем (про електронні перекази, грошові надходження тощо);
- інформація з баз даних комунікаційних мереж;
- сліди на жорсткому диску, магнітній стрічці, оптичному диску;
- сліди, що знаходяться в пам'яті електронних пристроїв тощо.

Особа правопорушника (шахрая)

Особа шахрая значно відрізняється від інших типів кримінальних правопорушників, попри можливі зовнішні схожості в деяких характеристиках. Шахраїв вирізняють хитрий розум, акторські здібності, розвинена фантазія, а також уміння швидко орієнтуватися у складних ситуаціях та обертати їх на свою користь. Переважно це особи з глибокими знаннями психології людини. Їм притаманні розвинений інтелект, велика сила переконання та витончена наполегливість у реалізації злочинного задуму. Дослідження особистості шахраїв свідчать про їх високий професіоналізм, вузьку спеціалізацію, широкий кругозір та значні правові знання [176, с. 22].

Як засвідчив аналіз літературних джерел, соціальні ознаки та властивості здебільшого досліджуються через призму:

- освіти;
- фаху;
- професії;
- наявності трудових відносин;

- сімейного стану;
- наявності осіб, що перебувають на утриманні;
- побутових відносин;
- участі в державних і громадських організаціях, об'єднаннях, формуваннях тощо.

У межах морально-психологічних характеристик в основному досліджуються: світогляд; інтереси; здатності; мотиви поведінки; моральні принципи, цінності та норми життєдіяльності; характер і рівень потреб; особливості інтелектуальних, вольових та емоційних процесів; темперамент; наявність або відсутність психічних аномалій; вікові особливості психіки [131, с. 74; 212].

Хоча не всі вчені враховують кримінально-правові ознаки, на нашу думку, їх наявність, зокрема судимості надає більш повне уявлення про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Тому, досліджуючи особу шахрая у сфері волонтерської та благодійної діяльності, ми пропонуємо враховувати такі характеристики:

- фізіологічні (стать, вік);
- соціальні (освіта, сімейний стан, соціальний статус, становище в суспільстві, участь у державних і громадських організаціях);
- морально-психологічні;
- кримінально-правові.

Аналіз фізіологічних і соціальних ознак шахраїв у сфері волонтерської та благодійної діяльності свідчить, що більшість злочинів вчиняються чоловіками, а середній вік шахраїв коливається від 25 до 45 років. Щодо сімейного стану, більшість шахраїв є неодруженими, тоді як одружені становлять меншу частку. Переважно вони мають середню освіту; особи з вищою чи технічною освітою трапляються рідше. Важливою соціальною ознакою є їхня участь у діяльності державних, громадських, волонтерських і благодійних організацій.

Слід зазначити, що на практиці територіальні центри соціального обслуговування при Управліннях праці та соціального захисту населення активно залучають волонтерів. Вони допомагають у догляді, підтримці належних умов проживання, паліативному догляді, реабілітації, соціальній профілактиці та супроводі. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визнає волонтерів суб'єктами соціальної роботи, поряд з уповноваженими органами, фахівцями, об'єднаннями громадян, благодійними та релігійними організаціями, а також юридичними та фізичними особами, що надають соціальні послуги. Об'єктами цієї роботи є сім'ї, діти, молодь, колективи та вразливі групи населення. Соціальна робота волонтерів передбачає надання соціальних послуг та підтримки зазначеним категоріям [44; 194].

Через вторгнення РФ на територію України актуальним стало надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок війни, та Збройним Силам України, іншим військовим формуванням тощо. На таких ситуаціях наживаються шахраї, діючи від імені фіктивних волонтерських і благодійних організацій або представляючись особою, яка потребує допомоги (не

маючи законних підстав на отримання такої допомоги). До суб'єктів відповідальності за порушення законодавства, яким урегульовано благодійну діяльність, віднесено публічну адміністрацію, благодійників (фізичні та юридичні особи, у тому числі благодійні організації), бенефіціарів, інших фізичних та юридичних осіб [211].

Водночас згідно зі статтею 13 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтери, організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, отримувачі волонтерської допомоги також несуть відповідальність відповідно до закону [131; 183].

Шахрайські дії у волонтерській сфері вчиняють як особи без офіційного статусу волонтера чи членства в благодійних організаціях, так і офіційно зареєстровані волонтери, що зловживають своїм становищем. Судово-слідча практика свідчить, що більшість шахрайств під виглядом волонтерства здійснюються особами, які лише видають себе за волонтерів.

У криміналістичній характеристиці шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності ключову роль відіграють організовані злочинні угруповання – складні, високопрофесійні мережі, що складаються з осіб з високим рівнем освіти та навичками соціальної інженерії. Завдяки своїй згуртованості, адаптивності та наявності корумпованих зв'язків вони здатні створювати багаторівневі шахрайські схеми, які завдають значної шкоди як індивідам, так і суспільству. Злочинні угруповання, що спеціалізуються на шахрайстві в благодійній сфері, мають чітку структуру, де кожен учасник виконує свою роль: від маркетологів, які розробляють і поширюють рекламу, до фінансистів, що займаються легалізацією незаконно отриманих коштів. Члени таких угруповань, як правило, володіють високим рівнем комунікативних навичок та здатністю маніпулювати людьми, що забезпечує успішну реалізацію їхніх злочинних планів [234, с. 8].

Так, ОСОБА_7, маючи значний досвід у сфері гуманітарної допомоги, лідерські якості та авторитет серед волонтерів в Україні та за кордоном, вирішив використати ці зв'язки для власного збагачення. Він організував систематичний продаж гуманітарної допомоги, отриманої від країн-донорів для потреб ЗСУ. У березні–квітні 2022 року ОСОБА_7 через представника польської організації Fundacja Przedsiębiorcy RomagaJa налагодив співпрацю з Урядовим агентством стратегічних резервів Республіки Польща щодо регулярних поставок індивідуальних засобів захисту (бронежилетів, шоломів), зброї, боєприпасів та військового спорядження як гуманітарної допомоги. Усвідомивши обсяги можливої допомоги, ОСОБА_7 вирішив не передавати її за призначенням, а продавати за заниженими цінами для отримання прибутку. Для реалізації свого злочинного плану ОСОБА_7 створив стійке, ієрархічне об'єднання з п'яти осіб, здатних до торгівлі (у тому числі, через інтернет), що мали доступ до транспортних засобів та охоронюваних складських приміщень. Він залучив до групи своїх знайомих-волонтерів – ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10 та ОСОБА_11, а також ОСОБА_4, ОСОБА_12 та ОСОБА_13, які мали досвід у

торгівлі. ОСОБА_7 розробив детальний план злочинної діяльності, правила поведінки та конспірації для всіх учасників. Злочинна організація використовувала різні транспортні засоби, складські приміщення та засоби зв'язку, які постійно змінювалися для конспірації. У результаті своєї діяльності злочинна організація продала гуманітарну допомогу на загальну суму 8 464 559,43 грн, отримавши прибуток в особливо великому розмірі [224; 235, с. 72].

До складу ОЗУ, які вчиняють шахрайства у сфері волонтерства та благодійності, зазвичай входять такі категорії осіб:

- організатори (особи, які розробляють злочинні схеми, керують діяльністю угруповання та розподіляють ролі між учасниками; фінансові директори, які відповідають за фінансові потоки, легалізацію коштів та інвестування в різні активи);

- виконавці (вербувальники, які шукають людей з фінансовими труднощами, благодійні організації та державні установи, що виділяють кошти та інші блага; агітатори, які переконують людей зробити пожертвування; логісти, які забезпечують доставку гуманітарної допомоги, її зберігання та розподіл);

- допоміжні сили (юристи, бухгалтери та фінансисти; ІТ-спеціалісти, які створюють та підтримують вебсайти, соціальні мережі та інші онлайн-платформи для збору пожертвувань; спеціалісти з реклами та маркетингу для розроблення стратегії залучення донорів);

- підставні особи [235, с. 73].

Від шахрайства у сфері гуманітарної допомоги найчастіше страждають соціально незахищені верстви населення. До них належать малозабезпечені громадяни, особи з інвалідністю, люди похилого віку, постраждалі внаслідок надзвичайних ситуацій, ВПО, військові та їхні сім'ї.

Підсумовуючи, слід зазначити, що шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності становить значну суспільну небезпеку, особливо в умовах воєнних дій, і характеризується високою адаптивністю злочинних механізмів, що охоплюють як офіційно зареєстрованих благодійників/волонтерів, які зловживають податковими пільгами, так і псевдоволонтерів, які діють під фактивним прикриттям.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Криміналістичний аналіз первинної інформації та особливості початку досудового розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності

Організаційні аспекти розслідування кримінальних правопорушень є критично важливими для слідчої діяльності.

Водночас слід зауважити, що належна організація будь-якої діяльності, зокрема координація дій усіх учасників передбачає ефективне планування, упорядкування та контроль. Однак, у криміналістичній літературі триває дискусія щодо співвідношення понять «організація розслідування» та «планування розслідування». Предметом дискусії є як складники цих понять, так і їх пріоритетність. Більшість науковців схиляється до думки, що «організація» є ширшим поняттям, а «планування» – її елементом. Інші ж вважають «організацію розслідування» вужчим поняттям, що стосується створення умов для ефективної роботи слідчого (приміщення, зв'язок, транспорт, технічне обслуговування, науково обґрунтований режим роботи, облік і звітність). Існує також позиція, що організація та планування взаємозалежні, оскільки організаційні заходи ґрунтуються на завданнях плану досудового розслідування [219, с. 93].

В юридичній літературі планування розслідування трактується багатоаспектно, проте його сутність завжди зводиться до визначення цілей, завдань, а також законних засобів і методів їх досягнення. Серед науковців виділяють такі підходи до його розуміння:

- визначення завдань і побудова версій, що передбачає формування версій, встановлення черговості їх перевірки, розробку методів і способів перевірки, а також налагодження взаємодії з оперативними працівниками. Метою є максимально ефективно використання науково-технічних засобів і тактичних прийомів для повного й об'єктивного розслідування кримінального правопорушення;

- комплексний аналіз і систематизація, що включає аналіз вихідної інформації, висунення версій, визначення завдань розслідування та обставин, що підлягають з'ясуванню. Передбачається окреслення оптимальних термінів для слідчих та оперативно-розшукових заходів, методів вирішення поставлених завдань, створення письмового плану та супровідної документації, а також контроль і коригування плану;

- визначення шляхів розкриття та термінів, що фокусується на встановленні шляхів розкриття злочину, окресленні обставин для з'ясування та визначенні доцільних термінів для проведення необхідних слідчих (розшукових) та оперативно-розшукових дій;

- комплекс рішень, що розглядає планування як сукупність інформаційних, тактичних, організаційно-управлінських та процесуальних рішень, які визначають оптимальний порядок, терміни, способи, засоби та конкретних виконавців слідчих (розшукових), оперативно-розшукових та інших тактичних дій;

- програма дій [80; 113; 115; 117; 118].

Таке різноманіття поглядів на планування пояснюється його складністю та багатогранністю, що залежить від численних факторів і конкретної слідчої ситуації. Проте, незважаючи на розбіжності в деталях, основна суть планування полягає у визначенні напрямів і завдань досудового розслідування, а також засобів і способів їх вирішення в межах закону [80].

Своєю чергою, як зауважує М. С. Остапчук, оскільки планування є програмою організації розслідування, то організацію розслідування можна розглядати як практичне здійснення цієї програми. Тому планування є не просто елементом організації, але організуючою основою (принципом) розслідування, тобто тільки через планування можна на практиці здійснити організацію діяльності з розслідування злочину. Водночас план – не догма, а динамічний елемент структури, що змінюється (ускладнюється чи спрощується) залежно від тієї чи іншої слідчої ситуації, етапів провадження та виконання завдань розслідування, досягнення його мети [154, с. 345].

Крім того, поняття «організація» описує динамічну складову системи, спрямовану на виконання функцій координації та субординації.

З цього виходить, що, хоча організація і є ширшим поняттям, але завдяки їй здійснюється реалізація наміченого плану, його адаптація та динамічність відповідно до новостворених обставин. Тому, до предмета організації можна віднести застосування найбільш ефективних шляхів і способів реалізації поставлених завдань розслідування, забезпечення узгодженості та упорядкованості дій органів та осіб при вирішенні цих завдань [160; 195].

Використовуючи такий підхід, можна виокремити низку елементів системи організації розслідування шахрайства, зокрема:

- вивчення та оцінку інформації про подію, що надійшла від заявників, та зіставлення її з типовими слідчими ситуаціями;

- розробку за участю слідчого плану реалізації матеріалів, здобутих оперативним шляхом, у яких зафіксовані фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп. Необхідність такого планування зумовлена динамічним розвитком ситуації, а також важливістю своєчасного затримання всіх осіб, причетних до шахрайства. Важливим є збереження отриманої інформації з метою визнання її доказовою (процесуальним шляхом).

У плані реалізації зібраних матеріалів за фактом вчинення шахрайства слід передбачити:

- правове оцінювання матеріалів і прийняття остаточного рішення про практичну реалізацію;
- кінцева мета та очікувані результати, перспективи їх використання у кримінальному провадженні;
- ресурси, необхідні для досягнення результату;
- учасники, які братимуть участь у реалізації матеріалів;
- заходи щодо конспірації з метою запобігання витоку інформації;
- час та місце затримання осіб, які причетні до незаконних дій;
- послідовність і порядок проведення заходів;
- спосіб процесуального оформлення зібраних матеріалів тощо;
- прийняття рішення про початок розслідування та внесення відомостей в ЄРДР (серед організаційних заходів на цьому етапі є встановлення наявності складу кримінального правопорушення, а не існування цивільно-правового делікту);
- визначення особи, яка проводитиме досудове розслідування, з'ясування необхідності створення групи слідчих;
- визначення завдань і напрямів розслідування залежно від слідчої ситуації, що склалася;
- складання плану розслідування, у якому слід передбачити такі позиції: версії та шляхи їх перевірки; визначення обставин, які необхідно встановити; визначення дій та заходів, спрямованих на вирішення завдань розслідування (їх вид, послідовність, організаційні та тактичні особливості здійснення); визначення строків, виконавців та виконавців контролю тощо;
- забезпечення використання окремих техніко-криміналістичних засобів (спеціальних засобів) до проведення тих чи інших дій;
- визначення необхідності залучення до процесу розслідування обов'язкових та інших осіб, участь яких допоможе слідству (захисника, спеціаліста);
- вирішення організаційних питань щодо використання спеціальних знань та призначення необхідних експертиз (добір матеріалів, підготовка зразків для порівняльного дослідження, узгодження питань експерту, з'ясування термінів виконання, визначення установ, в які доцільно звернутися);
- збір необхідної інформації про осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення, та прийняття відповідного рішення у випадку наявності судимості, знаходження на обліку певних установ тощо;
- використання криміналістичних обліків, автоматизованих інформаційно-пошукових систем, перевірка інформації за державними реєстрами тощо;
- організація та налагодження взаємодії;
- організація заходів щодо нейтралізації протидії розслідуванню з боку свідків, співучасників, правоохоронних органів, державних контролюючих органів;
- встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину та розроблення засобів та методів профілактики тощо [219].

З цього виходить, що організацію розслідування слід починати з обробки вихідної інформації, що надійшла до слідчого. Унаслідок такої обробки особа, яка приймає рішення щодо відкриття кримінального провадження та внесення інформації до ЄРДР, повинна провести належну оцінку, осмислити наявну інформацію та зрозуміти, що в ній дійсно містяться ознаки кримінального правопорушення, зокрема, шахрайства, та є підстави для початку досудового розслідування [161, с. 468; 238, с. 396].

За нашим переконанням, без достатніх приводів і підстав, осмислення наявності ознак складу кримінального правопорушення, не можна відразу вносити до ЄРДР усі заяви та повідомлення, адже вони можуть бути помилковими через неправильну інтерпретацію події з боку заявників або через неможливість виконання цивільно-правових зобов'язань у зв'язку з форсмажорними обставинами та ін. Як свідчить аналіз судово-слідчої практики та опитування респондентів, специфікою кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства, є їх тонка межа з цивільно-правовими деліктами, що зумовлює необхідність досліджувати насамперед умисел особи, спрямований на заволодіння майном (правом на майно) шляхом шахрайства [161, с. 467; 201].

Оцінка інформації про подію, на думку В. В. Тіщенка, передбачає визначення джерел інформації, оцінку її достовірності та наявності кримінально-релевантних ознак, встановлення належності до розслідуваної події, оцінку доказової цінності та виявлення прогалин щодо обставин, які потребують доказування [237, с. 138].

Своєю чергою, окреслення завдань, які визначають зміст початкового етапу розслідування та впливають на подальший його перебіг, також безпосередньо залежить від повноти відомостей на момент внесення відомостей до ЄРДР, вивчення та оцінки джерел інформації [160].

Відповідно до Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затвердженого наказом МВС України від 08.02.2019 р. № 100, джерелами такої інформації можуть бути:

- заяви та повідомлення від осіб, які надійшли до особи, що уповноважена на здійснення досудового розслідування, або до службової особи, яка уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв або повідомлень;
- самостійно виявлені посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини про вчинення кримінального правопорушення;
- повідомлення від осіб, які затримали підозрювану особу під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення, чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні [191].

Залежно від категорії кримінальних правопорушень одні джерела інформації є більш поширеними, інші зустрічаються рідше. Утім, у провадженнях досліджуваної категорії початок розслідування здебільшого відбувається на

підставі:

- заяв/повідомлень про вчинення кримінального правопорушення;
- матеріалів, отриманих від оперативних підрозділів;
- самостійного виявлення слідчим, дізнавачем, детективом, прокурором фактів учинення незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги під час здійснення досудового розслідування в іншому кримінальному провадженні [131, с. 96].

Ключовим завданням особи, яка отримує первинну інформацію про ймовірне правопорушення, є його попередня правова кваліфікація. Хоча в ході розслідування ця кваліфікація може змінюватися (наприклад, з кримінальної на адміністративну), початкова правова оцінка діяння є обов'язковою навіть за умов обмеженості первинних відомостей [107].

Слідчому важливо зіставляти фактичні дані з різних джерел (як процесуальних, так і позапроцесуальних), щоб виявити розбіжності, неточності чи неповноту інформації. Правильна попередня правова кваліфікація злочину безпосередньо впливає на порядок досудового розслідування (досудове слідство чи дізнання), а також на вибір подальших процесуальних заходів, таких як проведення негласних слідчих (розшукових) дій [263, с. 306].

Натомість, як слушно наголошує В. Г. Лукашевич, за умов чинного на сьогодні КПК України без виконання зазначених перевірочних дій, на підставі лише отриманої заяви про злочин, встановити, чи є у фактах, про які повідомлено, ознаки злочину; якими даними чи доказами підтверджуються наведені факти; за якою статтею КК України слід кваліфікувати злочин тощо – дуже складно або взагалі неможливо у ряді випадків [131; 136, с. 112].

Ідеальна (інформаційна) модель юридичного факту реалізується через юридичну конструкцію складу злочину, яка закріплена у кримінальному законодавстві. У кримінальному праві та слідчо-судовій практиці склад злочину визначається як сукупність юридичних ознак (об'єктивних та суб'єктивних), встановлених законом, що є необхідними та достатніми для кваліфікації поведінки особи як конкретного злочину. Якщо фактичні ознаки діяння збігаються з елементами складу злочину, передбаченого кримінальним законом, то це діяння вважається таким, що містить ознаки відповідного складу злочину. Натомість, відсутність хоча б однієї ознаки відповідного елемента складу злочину свідчить про відсутність складу злочину взагалі [244, с. 197].

Як засвідчило опитування респондентів, на початку розслідування щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності часто виникають складнощі із відмежуванням ознак, що характеризують кримінально-правові дії, передбачені статтею 201² КК України («Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги»), від ознак, властивих для статті 190 КК України («Шахрайство») [131, с. 98].

У цьому розрізі О. В. Кришевич стосовно співвідношення статті 201² КК

України із шахрайством (стаття 190 КК України) зазначає, що у випадку заволодіння коштами потерпілих шляхом продажу їм товарів гуманітарної допомоги може виникнути «питання про ідеальну сукупність злочинів, передбачених статтею 190 і статтею 201² КК України, оскільки ці кримінальні правопорушення мають різний безпосередній об'єкт (стаття 190 КК – відносини у сфері власності, стаття 201² КК – відносини у сфері гуманітарної допомоги та благодійної діяльності), тому винний одним своїм діянням фактично посягає на обидва безпосередні об'єкти та вчиняє не одне, а два кримінальних правопорушення» [125, с. 174–176].

Натомість В. М. Киричко стосовно бачення науковцями співвідношення статті 201² КК України з кримінальними правопорушеннями проти власності висловлює категоричну позицію і вважає це помилковим, адже одна з форм дій, передбачених статтею 201² КК України, не охоплює розкрадання майна. На думку експертів, застосування статті 190 КК України («Шахрайство») є неможливим, оскільки відсутнє безоплатне обернення чужого майна на власну користь. Поняття «продаж» передбачає оплатну передачу майна. У таких випадках суб'єкт господарювання порушує вимогу безоплатної передачі гуманітарної допомоги, продаючи її та зараховуючи кошти як прибуток. Від цих ситуацій слід відрізняти випадки, коли особа спершу незаконно привласнила гуманітарну допомогу (закінчене привласнення чужого майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), а потім продала її набувачу. У цих випадках відсутні підстави для застосування статті 201² КК України, а дії кваліфікуються як закінчене розкрадання чужого майна за статтею 191 КК України з подальшим розпорядженням злочинно здобутим майном [94, с. 152–154; 131].

Для того, щоб відмежувати шахрайство від незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, слід звертати увагу на об'єктивну сторону кримінального правопорушення.

Так, ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201² КК України, можуть проявлятися в таких формах: 1) продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги; 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги, або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном. Тобто, йдеться про обертання певними особами, які мали доступ до товарів чи предметів гуманітарної допомоги (наприклад, волонтерами), цих предметів на власну користь чи на користь третіх осіб, чи юридичних осіб. Також мається на увазі продаж речей, отриманих як благодійні пожертви або безоплатна допомога, або використання майна, отриманого безкоштовно, для комерційних цілей тощо [131, с. 98].

Об'єктивна сторона шахрайства (ст. 190 КК України) полягає у заволодінні майном шляхом обману чи зловживання довірою, що відрізняє його від незаконного використання гуманітарної допомоги. Аналіз практики свідчить,

що обман і зловживання довірою у сфері волонтерської та благодійної діяльності проявляються у створенні фейкових організацій, збиранні коштів під вигаданими приводами, використанні авторитету, штучному створенні підстав для допомоги, підробці документів чи використанні символіки для введення в оману [131, с. 99].

У цьому розрізі слід сказати, що шахрайство – це вплив на поведінку власника або володільця майна, який вводить потерпілого в оману щодо реальності фактів, що призводить до зовнішньо добровільної передачі майна винному. Оскільки обов'язковою ознакою шахрайства є саме зовнішньо добровільна передача майна або права на нього, між діями винної особи та помилкою потерпілого має існувати причинний зв'язок. При цьому, на кваліфікацію злочину не впливає те, чи використовувала винна особа такі якості власника майна, як необачність або надмірна довірливість. Для наявності складу шахрайства критично важливо, щоб передача майна або права на нього відбувалася за справжнього волевиявлення потерпілого, який або сам передає майно, або дозволяє його забрати [69, с. 59; 131, с. 99].

Отже, правильне сприйняття особою, яка проводить досудове розслідування, доказової інформації, її зіставлення з ознаками суспільно-небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, є дуже важливим, оскільки може підтвердити чи заперечити наявність певного діяння та здійснити його юридичну оцінку [64, с. 187].

Водночас організація розслідування шахрайства здебільшого залежить від того, яка саме слідча ситуація склалася на певному етапі розслідування, із якої витікає необхідність визначення відповідних тактичних завдань розслідування [63; 91; 131; 199].

За допомогою цих завдань вирішуються питання щодо:

- визначення ефективних методів досудового розслідування;
- забезпечення об'єктивності, повноти і всебічності дослідження всіх обставин кримінального правопорушення;
- своєчасного та ефективного застосування процесуальних, організаційно-технічних, техніко-криміналістичних заходів з урахуванням особливостей кримінального правопорушення;
- забезпечення найбільш ефективного поєднання всіх можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів для досягнення поставлених завдань;
- сприяння економії сил і засобів органів досудового розслідування, інших структур правоохоронних органів тощо [117; 131, с. 101].

Говорячи про тактичні завдання, слід сказати, що в криміналістичній доктрині поняття «тактичні завдання» найчастіше застосовується в словосполученні «слідче завдання» або «криміналістичне завдання». У більшості випадків воно трактується як питання, що виникло в процесі розслідування, яке потребує свого вирішення або слідчим особисто, або за допомогою інших учасників кримінального провадження, окремих служб чи осіб [76, с. 13; 131,

с. 101].

Як засвідчило опитування респондентів у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, основними тактичними завданнями є:

- встановлення ознак шахрайства та відмежування його від інших складів кримінальних правопорушень;
- встановлення місця, часу та способу вчинення шахрайства;
- встановлення осіб, причетних до вчинення шахрайства;
- з'ясування мотиву, мети та всіх обставин події;
- встановлення всіх епізодів злочинної діяльності;
- встановлення свідків шахрайських схем;
- з'ясування доказової бази на підтвердження провини шахраїв;
- обрання форм і методів взаємодії;
- визначення слідчої ситуації, що склалася;
- обрання найбільш ефективного алгоритму розслідування;
- вжиття заходів для запобігання спробам протидії досудовому розслідуванню та ін. [34; 76, с. 13; 79; 131, с. 101].

Аналізуючи зазначене, можна дійти висновку, що тактичні завдання розслідування, передусім, тісно пов'язані з обставинами, які підлягають доказуванню [164, с. 128].

О. В. Пчеліна також наголошує на тому, що тактичні завдання є втіленням елементів предмета доказування, і відповідно до цього твердження формулює тактичні завдання, що базуються на елементах предмета доказування [131, с. 101; 196, с. 77].

Натомість, Н. П. Бортник і М. М. Коваль вважають, що всі тактичні завдання можуть бути розділені на дві групи:

- завдання організаційно-управлінського характеру, що забезпечують відповідні умови для постановки й вирішення другої групи завдань;
- завдання розшукового й тактичного характеру, безпосередньо спрямовані на встановлення обставин розслідуваної події [21, с. 302; 131, с. 102].

Як слушно зауважує О. Ромців, організація розслідування отримує матеріалізацію у плані розслідування [204]. Більшість науковців під «плануванням розслідування» розуміють визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також, встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів [105; 131, с. 102].

Водночас в основі планування будь-якого розслідування на його початку відбувається висунення загальних і приватних версій. Виходячи з цього, під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності можуть висуватися такі загальні версії:

- шахрайство мало місце за обставин, які повідомив потерпілий;
- шахрайство мало місце, але за інших обставин;
- вчинено інше кримінальне правопорушення;

– ознаки шахрайства відсутні, заявник помиляється стосовно події, що відбулася [96, с. 413; 131, с. 102].

Одночасно, як наголошує А. В. Рейнгольд, необхідно висувати версії стосовно осіб, які можуть володіти необхідною інформацією про шахрайство (свідків), як-от:

- інтернет-провайдери;
- банківські працівники;
- працівники поштових відділень;
- працівники приватного підприємства та фізичні особи;
- особи з кола знайомих запідозреної службової особи тощо [198, с. 381].

До приватних версій можна віднести:

- шахрайство вчинено організованою групою, яка спеціалізується на шахрайствах у сфері благодійництва;
- шахрайство вчинено організованою групою, яка спеціалізується на шахрайствах у сфері благодійництва та інших злочинах;
- шахрайство вчинено за попередньою змовою групою осіб;
- шахрайство вчинено особами, раніше судимими за аналогічні кримінальні правопорушення;
- шахрайство вчинене раніше не судимими особами [131, с. 102].

Такі складові організації розслідування, як обставини, що підлягають встановленню, та організація взаємодії слідчих з оперативними підрозділами та установами, підприємствами та організаціями, а також громадськістю, розглянемо у наступних підрозділах.

Отже, оптимальне планування, управління та ефективна тактика досудового розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності є передумовою створення надійної організаційної структури.

2.2. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні

Необхідним складником планування є визначення обставин, що підлягають встановленню в процесі розслідування кримінальних правопорушень [59]. Як наголошував свого часу О. Н. Колесніченко, перш ніж обговорювати засоби, прийоми та методи розслідування, важливо чітко окреслити завдання, що мають бути вирішені, та обставини, які підлягають з'ясуванню [104, с. 63].

До того ж, як слушно зауважує А. Р. Антошак, важливо правильно окреслити, що саме потрібно встановити в кожному кримінальному провадженні. Це допоможе розслідувати кримінальне правопорушення повністю, цілеспрямовано й об'єктивно. Адже якщо без потреби розширювати обсяг доказів, можна невинувато затягнути і досудове розслідування, і сам судовий процес [3, с. 96].

У криміналістиці тривають дискусії про те, чи варто розглядати

обставини, що підлягають встановленню, як самостійний елемент окремої методики розслідування або відображати їх у складі криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень [22, с. 251].

Утім, слід погодитися з думкою В. В. Тіщенко, що в методиці розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень обставини, що підлягають встановленню, мають криміналістичне значення, оскільки зумовлюють кінцеві завдання розслідування, спрямованість слідчих версій, постановку проміжних завдань розслідування на його різних етапах і в різних слідчих ситуаціях [236].

Знання важливих обставин, які підлягають вставленню, надає можливість слідчому уникати непотрібних дій, обирати правильний, найбільш раціональний шлях дослідження, підвищувати тим самим ефективність слідства, економити час [62; 162, с. 274].

Слід зазначити, що у статті 91 КПК України надається вичерпний перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;
- обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [121; 122; 124; 198, с. 381].

Утім, більшість науковців дотримуються думки, що обставини, які підлягають встановленню, є ширшим поняттям, ніж обставини, що підлягають доказуванню. Перелік обставин, що потребують встановлення, визначається конкретними тактичними завданнями, які виникають на певному етапі розслі-

дування, з урахуванням типової слідчої ситуації. Однак усі ці обставини взаємопов'язані з предметом доказування й не виходять за його межі [112, с. 209; 198, с. 381; 228, с. 381; 257].

Так, наголошує В. А. Журавель, під час досудового розслідування вирішується широке коло завдань, основними з яких є стратегічні, що впливають з предмета доказування, та локальні, які мають ситуаційну зумовленість і підлягають встановленню під час розслідування окремого різновиду кримінальних правопорушень [77; 198, с. 381].

У процесі розслідування конкретного кримінального провадження виникає потреба в дослідженні суттєвих обставин, що є унікальними для цього провадження. З огляду на це деякі обставини та питання, які спочатку підлягали дослідженню, можуть втратити актуальність або змінити свій характер. Знання ключових обставин, які необхідно встановити, дозволяє слідчому уникнути зайвих дій, обрати оптимальний та найраціональніший шлях розслідування, підвищити ефективність слідства та заощадити час [142; 198, с. 381].

Під час здійснення будь-якого кримінального провадження слідчому, прокурору, судді та суду необхідно насамперед встановити факт наявності або відсутності події кримінального правопорушення, що передбачає визначення неправомірної дії з кримінально-правовими наслідками [58].

Утім, слід погодитися з П. П. Андрушко, який дотримується позиції, що подію злочину не можна обмежувати лише елементами об'єктивної сторони (місце, час, спосіб). Вчений стверджує, що «подія злочину» є ширшим, узагальнюючим поняттям. Воно охоплює не лише об'єктивну сторону, а й склад кримінального правопорушення загалом. Склад злочину набуває статусу «події кримінального правопорушення» лише за умови, що діяння має ознаку суспільної небезпечності. Тому доказуванню, з позиції законодавця, підлягають ще й винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, а також форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення, тобто ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення [2, с. 106–109].

Говорячи про обставини, що стосуються самої події шахрайства, слід сказати, що згідно з пунктом 3 статті 218 КПК України, місце та час вчинення кримінального правопорушення визначається з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо [121; 124].

Натомість, особливо важливим є встановлення обставин, що стосуються події шахрайства, що вчинялося через інтернет (відомості про час, місце вчинення шахрайства, спосіб його вчинення, сліди тощо). Як уже раніше зазначалося, потерпілий і шахрай здійснюють віртуальне спілкування із матеріального середовища, маючи кожний свою ІР-адресу. Отже, актуальним питанням є встановлення точок доступу, з яких здійснювалося спілкування між шахраєм

і потерпілим та просторових характеристик місця кримінального правопорушення в цілому [254].

На думку В. М. Шевців, з'ясовуючи обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення, насамперед потрібно встановити, що:

- предмети посягання були гуманітарною допомогою, благодійними жертвами або безоплатною допомогою;
- використання предмета посягання було нецільовим і спрямованим на отримання прибутку;
- незаконне використання відбулося шляхом продажу товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном з метою отримання прибутку, або з використанням службового становища;
- мінімальна вартість гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, що незаконно використані з метою отримання прибутку, у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [270; 271].

Щодо предмета злочинного посягання, важливо встановити його кількісні та якісні характеристики. При цьому слід врахувати, що при шахрайстві у сфері волонтерської та благодійної діяльності предмет посягання може бути складним. Предмет посягання може охоплювати не лише майнові цінності, а й немайнові, такі як:

- право на майно;
- електронні дані (наприклад, інформація про донорів або волонтерів);
- бази даних благодійних і волонтерських організацій, що використовуються шахраями.

Наступною важливою обставиною, що підлягає встановленню, є мотив та умисел на вчинення шахрайства, а також чітке відмежування шахрайських дій від цивільно-правових деліктів.

Як свідчить аналіз судово-слідчої практики та опитування респондентів, специфікою кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства, є їх тонка межа з цивільно-правовими деліктами, що зумовлює необхідність досліджувати, насамперед, умисел особи, спрямований на заволодіння майном (правом на майно) шляхом шахрайства. Відмежовуючи шахрайство від цивільно-правових деліктів, слід виходити з того, що отримання майна з умовою виконання якого-небудь зобов'язання може бути кваліфіковане як шахрайство, якщо встановлено, що винна особа вже в момент заволодіння цим майном мала на меті його привласнити, а зобов'язання – не виконувати. Розмежування кримінально караного злочину від цивільно-правової угоди слід проводити не по тому, як оформлені укладені між сторонами договори, а по тому, що стало результатом цієї договірної діяльності. Якщо одна сторона, приймаючи на себе зобов'язання, не має ніяких реальних можливостей і бажання їх виконувати, мова йде про шахрайство (постанова Верховного Суду

від 24 вересня 2020 року в справі № 755/10138/16-к). Крім того, відповідно до правової позиції, викладеної у постанові Верховного Суду України від 24 листопада 2016 року у справі № 5-250кс16, наявність формальних (навіть належним чином оформлених) цивільно-правових відносин, за допомогою яких суб'єкт прагне завуалювати свій злочинний умисел, за наявності підстав не повинна бути перешкодою для оцінки скоєного як злочину, передбаченого ст. 190 КК України [161, с. 469^[A5]; 201].

Для встановлення інтелектуального складника, наприклад, прямого умислу на вчинення шахрайства, може мати значення з'ясування факту притягнення особи раніше до кримінальної чи адміністративної відповідальності; наявність в особи заздалегідь обміркованого умислу, що характеризується певним розривом у часі між виникненням умислу вчинити кримінальне правопорушення та його реалізацією. Тому для встановлення умислу необхідно визначити момент його виникнення, деталізувати розробку плану кримінального правопорушення (вибір часу, об'єкта, знарядь), а також зафіксувати відповідну фактичну діяльність особи, що підтверджує конкретизацію умислу та його спрямованість на досягнення певної мети [148].

Для доведення умислу в шахрайстві необхідно встановити такі обставини:

- добровільність передачі: чи передала жертва майно (гроші, документи тощо) або право на нього добровільно;
- неусвідомлення обману: чи не усвідомлювала жертва факту обману на момент передачі майна або права;
- заздалегідь спланований намір: чи існував у особи попередньо спланований намір заволодіти майном або правом через обман чи зловживання довірою;
- відсутність наміру виконувати зобов'язання: чи не збирався підозрюваний виконувати обіцяне на момент отримання майна або права, наприклад: встановлення факту створення фейкових сайтів, акаунтів, сторінок у соціальних мережах про благодійну та волонтерську допомогу;
- встановлення факту неможливості виконання взятих на себе зобов'язань щодо надання благодійної чи волонтерської допомоги тощо [49, с. 106; 131].

Для перевірки достовірності благодійної організації або фонду необхідно виконати такі кроки:

- перевірка за кодом ЄДРПОУ (знайти організацію за її унікальним ідентифікатором – кодом ЄДРПОУ, який присвоюється кожній юридичній особі в Україні та доступний на вебсайті Міністерства юстиції України);
- аналіз соціальних мереж (дослідити сторінки організації та її керівника в соціальних мережах, що може надати додаткову інформацію про їхню діяльність).

Для встановлення можливої причетності керівника благодійної організації до шахрайства необхідно ретельно перевірити його соціальні мережі,

оскільки вони можуть містити важливу інформацію про його досвід і репутацію.

Обставиною, що підлягає встановленню, також є вирішення питання, чи звітує організація про свою діяльність і витрачені кошти.

При цьому, слід враховувати, що звіт з боку благодійної організації або волонтерів про використання коштів повинен містити:

- копії договорів і первинних документів, що підтверджують придбання благодійною організацією матеріальних цінностей або послуг, призначених для передання кінцевим набувачам допомоги;

- підтвердження факту передання матеріальних цінностей або послуг кінцевим набувачам (відповідні накладні/акти, фото- та/або відеопередачі) [90; 131, с. 107].

Якщо шахрайство вчинялося шляхом розміщення фейкового оголошення про необхідність надання благодійної допомоги, важливим є встановлення таких ознак, що свідчать про протиправні наміри:

- указано неофіційні канали зв'язку (особисті мобільні телефони, банківські картки);

- відсутні посилання на офіційних представників волонтерських спільнот/ОДА/Червоного хреста;

- надто конкретні або ж незрозумілі запити, запити дорогого медичного/воєнного обладнання;

- акцент на емоціях провини, жалю, а текст часто виділений великими літерами та знаками оклику;

- указано суми зібраних коштів без їх підрахунку (чеків, системи Patreon, краудфайдингових платформ);

- текст перекладено автоматичним перекладачем (багато русизмів, неправильно вжиті форми слів);

- надто очевидні запити (їжа, медикаменти) [249].

Обставинами, що підлягають встановленню стосовно особи шахрая, є: психологічні та фізичні особливості; освітній рівень; професійні навички; осудність; вік; кількість шахраїв та роль кожного у вчиненні шахрайства тощо. При цьому, важливим є встановлення причинного зв'язку між діями винних осіб та їх наслідками; виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню шахрайства; відомості про наявність зв'язку «потерпілий–шахрай»; чи існує причинний зв'язок [3, с. 96; 131, с. 108].

Наступним важливим етапом є встановлення виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат (згідно з пунктом 3 частини 1 статті 91 КПК України). Майнова шкода є найпоширенішим негативним наслідком таких злочинів. Вона має вартісну форму й полягає у безпосередньому обмеженні матеріального блага особи, а також у будь-яких додаткових майнових втратах. На відміну від фізичної та моральної шкоди, майнова шкода піддається точному встановленню та грошо-

вій оцінці. До неї входить вартість втрачених речей і всі витрати, понесені потерпілим для відновлення втраченого майна [148].

Загалом, до процесуальних способів і засобів, спрямованих на встановлення та забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, можна віднести:

- доказування характеру й розміру шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням;

- роз'яснення потерпілим їх прав пред'являти до підозрюваного чи до осіб, які за законом несуть майнову відповідальність за шкоду, заподіяну його (їх) злочинним діями, цивільний позов і його стягнення;

- проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на виявлення майна підозрюваного чи осіб, які в силу закону несуть майнову відповідальність за шкоду, заподіяну винною особою (оглядів: місцевості, приміщень, речей та документів, обшуків, допитів, залучення експертів та проведення експертиз, пред'явлення для впізнання: особи, речей), у тому числі майна, здобутого злочинним шляхом, у кого воно б не знаходилося;

- давання доручень оперативним підрозділам провести розшукові заходи для виявлення майна підозрюваного та інших осіб, які за законом несуть майнову відповідальність за дії винної особи, а також майна, здобутого злочинним шляхом; місця їх знаходження з метою забезпечення відшкодування шкоди;

- звернення до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на вклади, цінності та інше майно підозрюваного чи осіб, які в силу закону несуть майнову відповідальність за шкоду, спричинену їх діями, де б це майно не знаходилося;

- тимчасовий доступ до речей, документів, опис та вилучення майна на яке накладено арешт тощо [123; 131, с. 108].

Предмет доказування також охоплює обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження (пункт 4 частини 1 статті 91 КПК України). Однак, законодавець не дає чіткого визначення переліку обставин, що впливають на ступінь тяжкості злочину, або тих, що характеризують особу підозрюваного. Через це такі групи обставин можуть формуватися на підставі різноманітних матеріалів (характеристик, довідок та інших джерел), які не завжди є процесуальними джерелами доказів [148].

Під час з'ясування обставин, що впливають на прийняття процесуальних рішень стосовно особи правопорушника, насамперед акцентується увага на:

- тяжкості вчиненого кримінального правопорушення;
- системності кримінальної протиправної діяльності з боку правопорушника;

- наявності ризиків продовження протиправної діяльності, ухилення від

кримінальної відповідальності чи інших форм протидії досудовому розслідуванню;

– обставинах, що характеризують особу підозрюваного/обвинуваченого (його соціальний і матеріальний стан, наявність розкаяння, бажання співпрацювати з органами досудового розслідування, наявність кримінального досвіду, стан здоров'я тощо) [271].

Отже, обставини, що підлягають встановленню, є ключовим елементом криміналістичної методики розслідування шахрайства у волонтерській і благодійній сферах. Вони дозволяють цілеспрямовано та ефективно визначати обсяг потрібної інформації. Це дає змогу якісно оцінити зібрані матеріали, знайти оптимальні напрями подальших дій та прийняти обґрунтовані рішення на всіх етапах кримінального провадження.

2.3. Особливості взаємодії слідчих з оперативними підрозділами, а також іншими державними та приватними установами й громадськими організаціями під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності

Встановлення низки обставин, що мають значення для кримінального провадження, є неможливим без належної взаємодії уповноважених осіб правоохоронних органів між собою та з державними й приватними структурами [199].

У цьому розрізі слід погодитися із О. В. Олішевським, який наголошує, що переважна більшість розслідувань пов'язана зі взаємодією, оскільки слідчий сам не в змозі, або не вправі виконати певні дії [153, с. 231].

Деякі вчені формулюють взаємодію як засновану на законі та спільності завдань у кримінальному судочинстві погоджену колективну діяльність, яка передбачає ефективне використання правових заходів і сил слідчих, обумовлена їх компетенцією та формами діяльності, що спрямована на розслідування та попередження кримінальних правопорушень [199; 251, с. 6].

І. В. Пашинська слушно підкреслює, що ефективність кримінального судочинства значною мірою залежить від злагодженої взаємодії між підрозділами правоохоронних органів. Ця взаємодія передбачає скоординовану діяльність, підпорядковану єдиному задуму та спрямовану на найефективніше вирішення завдань, що виникають під час виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Хоча слідчий має право самостійно розслідувати кримінальні правопорушення та проводити процесуальні дії, цього часто недостатньо для успішного розкриття, особливо у випадках групових кримінальних правопорушень. Для повного розкриття таких правопорушень, встановлення всіх співучасників та вирішення інших завдань досудового розслідування необхідно активно залучати можливості оперативно-розшукових підрозділів [166].

Відповідно до суті поняття можна стверджувати, що структурно взаємодія передбачає узгодженість, координованість, спільність і загальну мету діяльності, що передбачає наявність як мінімум двох суб'єктів [81, с. 462; 131].

В.В. Топчій визначає взаємодію слідчого та оперативного підрозділу в кримінальному провадженні як спільну, узгоджену діяльність. Вона ґрунтується на законах та відомих нормативних актах, має єдину мету, характер, місце і час проведення, та спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства. У цій взаємодії організуюча роль належить слідчому, при цьому компетенція кожного підрозділу чітко розмежована [240, с. 50].

Водночас О. В. Одерій та А. О. Шульга акцентують, що у взаємодії можуть брати участь органи, які хоча й не підпорядковані, але діють узгоджено, ефективно застосовуючи методи та способи боротьби зі злочинною діяльністю [131, с. 111; 150, с. 39].

Своєю чергою, Г. А. Матусовський розглядає взаємодію не тільки як узгоджену діяльність слідчого з іншими правоохоронними органами, а й спільну діяльність з іншими державними органами, підприємствами, установами та організаціями [141, с. 159].

В. Ю. Шепітько та І. О. Завидняк дотримуються схожої позиції, визначаючи взаємодію як узгоджену діяльність різних підрозділів однієї або кількох систем. Її мета – досягнення спільної цілі з мінімальними витратами ресурсів. Учені також підкреслюють, що така взаємодія можлива між правоохоронними та іншими державними органами, а також посадовими особами в процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень [78, с. 209; 131, с. 111].

Проте, як наголошують П. Д. Біленчук, Л. В. Борисова та Є. К. Паніотов, основу такої взаємодії становить обов'язкова участь відповідних правоохоронних та інших органів у розкритті кримінальних правопорушень з виділенням для цього необхідних, специфічних для кожного органу джерел інформації, сил і засобів [15, с. 55; 131, с. 112].

Для досягнення цілей кримінального судочинства слідчий співпрацює з різними суб'єктами, включаючи представників державних установ, підприємств, організацій, а також приватних структур. Однак особливу увагу слід приділити взаємодії слідчого з суб'єктами правоохоронної системи. Ця взаємодія є ключовою й спрямована на оптимальне поєднання слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, кожен з яких виконується притаманними йому засобами, способами та методами [160].

Підставами такої взаємодії є як нормативно-правові акти та науково обґрунтовані рекомендації, так і вимоги правозастосовної практики. До законодавчих підстав можна віднести: Конституцію України кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р., міжнародні договори України з питань взаємодії у сфері боротьби зі злочинністю, відомчі та міжвідомчі нормативно-правові акти. У цьому контексті слід виокремити наказ МВС України від

07.07.2017 р. № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні». Аналіз цього нормативного документа засвідчує, що він детально регулює взаємодію слідчих з іншими структурними підрозділами поліції – як на центральному, так і на міжрегіональному та територіальному рівнях.

Зокрема, документ встановлює чіткі завдання взаємодії у таких випадках:

- реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення (коли до поліції надходять повідомлення про кримінальні правопорушення);
- передача матеріалів оперативно-розшукової діяльності (коли оперативні підрозділи передають результати своєї роботи органам досудового розслідування);
- виконання доручень слідчих (коли працівники оперативних підрозділів виконують доручення слідчих щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Крім того, Інструкція також охоплює організацію роботи слідчо-оперативних груп під час досудового розслідування та взаємодію під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження) [160; 189; 247, с. 421].

Взаємодія слідчих з іншими правоохоронними органами, установами, підприємствами, організаціями та громадськими формуваннями є ключовим елементом ефективної організації досудового розслідування. Ця взаємодія забезпечує спільне планування та координацію слідчих (розшукових) дій, що є невід’ємною умовою успішного розкриття кримінальних правопорушень.

Слід зазначити, що є певна дискусійність у визначенні форм здійснення взаємодії. Натомість, за даними узагальнення слідчої практики, найбільш розповсюдженими формами взаємодії слідчих та інших підрозділів поліції при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень є:

- *процесуальні*:
 - організаційне забезпечення роботи слідчо-оперативних груп;
 - допомога слідчому під час проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів;
 - виконання доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій;
 - взаємодія під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- *організаційні (непроцесуальні)*:
 - спільний аналіз отриманої інформації;
 - взаємний обмін інформацією, що становить оперативний інтерес;
 - планування окремих слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів;
 - взаємодія під час реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності;

- одночасне проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів;
- обговорення результатів спільних дій тощо [199].

Серед усіх правоохоронних підрозділів, слідчі під час розслідування та розкриття шахрайств у сфері благодійної та волонтерської діяльності здебільшого взаємодіють з працівниками оперативних підрозділів Національної поліції України.

Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії дозволяють встановити як хронологію злочинних подій, так і виявити планування нових протиправних діянь з боку шахраїв. Використання цієї інформації в оперативних заходах та слідчих (розшукових) діях не лише підвищує ефективність оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу, а й нерідко є єдиним засобом досягнення мети кримінального провадження. Розвиток мережових інформаційних технологій значно змінює способи вчинення «традиційних» кримінальних правопорушень та сприяє появі нових видів злочинної діяльності. Це вимагає проведення як стандартних, так і специфічних оперативно-розшукових заходів для ефективної протидії криміналітету [9; 160].

Під час розслідування кримінальних правопорушень в основу взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів можна покласти як положення пункту 3 частини 2 статті 40 КПК України, за яким слідчий під час здійснення кримінального провадження має право доручати проведення певних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій працівникам оперативних підрозділів, так і положення статті 110 КПК України, згідно з якою слідчий уповноважений (якщо визнає таке рішення за необхідним) скласти відповідну постанову щодо проведення певної слідчої (розшукової) чи процесуальної дії, у тому числі й скласти такий процесуальний документ, як доручення щодо необхідності їх проведення. Винятки становлять ті процесуальні рішення та слідчі (розшукові) дії, які закон уповноважує проводити лише слідчого. Наприклад, обшук житла чи іншого володіння особи [121].

Утім, положеннями окремих відомчих нормативно-правових актів також регламентуються питання взаємодії слідчого з працівниками інших, у тому числі й оперативних підрозділів у межах діяльності вже слідчо-оперативних груп, у яких слідчий визначається старшим такої групи, координує та керує її діяльністю. Звичайно, що той досвід органів і підрозділів Національної поліції України з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень складається в цілому з сукупності методів, прийомів, навичок роботи окремих співробітників та підрозділів. Під час розслідування кримінальних правопорушень слідчо-оперативною групою провадження має характерні, властиві саме йому закономірності, які пов'язані з такими аспектами, як: територія розслідування, суб'єкт, спосіб, рівень організованості вчинення кримінальних правопорушень, предмет посягання та інших обставин [84, с. 95].

Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції Ук-

раїни при розслідуванні шахрайств, пов'язаних з наданням гуманітарної допомоги, охоплює кілька ключових напрямів, зокрема:

- оперативне супроводження (забезпечення належної оперативної підтримки впродовж досудового розслідування);
- виконання доручень слідчого (проведення оперативно-розшукових заходів, зокрема для встановлення місцезнаходження осіб, які ухиляються від кримінальної відповідальності, а також здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій);
- сприяння слідчому (надання допомоги під час проведення окремих слідчих (розшукових) і процесуальних дій);
- участь у створенні та функціонуванні слідчо-оперативних груп [271].

Результати опитування практичних працівників органів і підрозділів Національної поліції України засвідчують, що під час розкриття та розслідування шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги слідчі переважно взаємодіють з такими оперативними підрозділами, як:

- кримінальна поліція;
- кіберполіція;
- оперативно-технічні служби;
- інші відповідні підрозділи.

Одним з дієвих інструментів у діяльності Національної поліції України є кримінальний аналіз. Це спеціалізована інформаційно-аналітична діяльність, що полягає у виявленні та точному визначенні внутрішніх зв'язків між інформацією про кримінальне правопорушення та будь-якими іншими даними, отриманими з різних джерел. Отримані дані використовуються для оперативно-розшукової та слідчої діяльності, надаючи їм аналітичну підтримку. Сукупність зібраних у такий спосіб фактичних даних створює на початковому етапі досудового розслідування достатню інформаційну базу для подальшого ведення слідства. Однак, це можливо лише за умови тісної взаємодії слідчого та оперативного працівника, а також з урахуванням специфіки інформаційного відображення злочинної події [18, с. 132–134].

У цьому розрізі актуальною є взаємодія слідчого з оперативними підрозділами Департаменту кримінального аналізу Національної поліції України.

Наказом Національної поліції України від 29.12.2019 р. № 1354 «Про затвердження Положення про Департамент кримінального аналізу Національної поліції України» створено окрему структуру, яка крім розробки, впровадження та застосування новітніх методів і напрямів здійснення кримінального аналізу, спрямованих на підвищення ефективності протидії злочинності, виконує основні завдання з:

- організації та здійснення інформаційно-аналітичної діяльності для реалізації повноважень поліції;
- визначення стратегічних напрямів роботи, шляхів розвитку кримінального аналізу в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України;

- забезпечення взаємодії та координації діяльності органів (підрозділів) поліції у сфері кримінального аналізу, а також збір, оброблення, узагальнення та аналіз інформації з метою протидії злочинності;

- забезпечення формування та підтримка функціонування автоматизованих інформаційних систем, що утворюються в процесі здійснення оперативно-розшукової та аналітичної діяльності;

- у межах компетенції відповідно до вимог міжнародного та вітчизняного законодавства бере участь у здійсненні інформаційної взаємодії з правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями [85; 190].

Утім, в окремих випадках за рішенням Голови Національної поліції України можуть створюватися відділи (сектори) кримінального аналізу в структурних підрозділах кримінальної поліції та досудового розслідування центрального органу управління поліції Національної поліції України за напрямками діяльності підрозділу. Зазначені підрозділи перебувають у прямому підпорядкуванні керівників відповідних структурних підрозділів центрального органу управління поліції, проводять кримінальний аналіз, який включає їх напрям діяльності, та використовують єдині програмні аналітичні інструменти.

Діяльність підрозділів кримінального аналізу Національної поліції України здійснюється за такими основними напрямками:

- *оперативний аналіз* – аналіз конкретних кримінальних проваджень стосовно інформації, що становить інтерес для кримінальної поліції або органів досудового розслідування про осіб, об'єкти, учасників організованих груп чи злочинних організацій, та інших відомостей, які їх характеризують і в подальшому сприятимуть розслідуванню правопорушень. Метою збирання та аналізу інформації є створення та перевірка гіпотез і висновків щодо минулих, теперішніх і майбутніх протиправних дій, включаючи опис структури та сфери діяльності злочинних груп і передачу керівному складові чіткої інформації, що стосується оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій.). Здійснюється аналіз тенденцій рівня злочинності, з'ясовуються місця концентрації вчинення кримінальних правопорушень, визначається профіль підозрюваного та потерпілого [246];

- *тактичний аналіз* застосовується при розслідуванні різних категорій кримінальних правопорушень, але він найбільш ефективно його використання при розслідуванні кримінальних правопорушень, за якими особа, яка вчинила кримінальне правопорушення не встановлена, і якщо злочини є серійними. Зрештою тактичний кримінальний аналіз служить вирішенню таких завдань досудового розслідування, як встановлення механізму вчинення протиправного діяння та осіб, які підлягають притягненню до відповідальності, об'єднання кримінальних проваджень з метою отримання повної криміналістично значущої інформації щодо їх розкриття та розслідування;

- *стратегічний аналіз* проводиться з метою підготовки стратегічних управлінських рішень і визначення ризиків розвитку криміногенної ситуації.

Під час проведення аналізу злочинності виконується аналіз її суті, обсягу, динаміки та розвитку злочинності або різних її видів (категорій кримінальних правопорушень) на окремих територіях і протягом визначеного проміжку часу. Результати виконання цього аналізу можуть бути представлені у таких аналітичних формах: схеми, графіки, таблиці, діаграми, теплокарти, фотографії, геолокації, статистичні зведення, письмові звіти тощо. Як перспективний напрям для реагування на злочинну діяльність і профілактики кримінальних правопорушень – створення географічної прив'язки до певних житлових будинків, з можливістю нанесення інформації на карту та якісного аналізу скоєних кримінальних правопорушень, визначати зони скоєння протиправних дій, скерувати в такі місця додаткові наряди патрульної поліції; відпрацювати місця проживання осіб, які перебувають під адміністративним наглядом [131, с. 114; 246].

Результати опитування оперативних працівників Національної поліції України, залучених до розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері волонтерської та благодійної діяльності, свідчать, що взаємодія слідчого з оперативними працівниками в напрямі кримінального аналізу сприяла встановленню таких ключових даних:

- виявлення осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, та встановлення зв'язків між ними;
- виявлення кореляцій та епізодів, зокрема отримання інформації, що дозволила систематизувати дані для виявлення подібних епізодів злочинної діяльності;
- формування профілю кримінальних правопорушень (визначення характерних ознак злочинних діянь, що забезпечило можливість розробки слідчих версій та планування оперативно-розшукових заходів та розшукових дій);
- створення профілю підозрюваного (окреслення загальних ознак поведінкової моделі та психологічного портрета правопорушника, а також імовірного району його проживання) тощо.

Завдяки застосуванню методу кримінального аналізу правоохоронні органи успішно розслідують і розкривають багатоепізодні кримінальні правопорушення у сфері волонтерської та благодійної діяльності, які відзначаються значним територіальним охопленням, великою кількістю подій і суб'єктів зі складною внутрішньою структурою.

Слідчий також може співпрацювати з оперативними підрозділами інших відомств, наприклад, органів та установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України. Така взаємодія є актуальною, коли шахрайство у сфері благодійної та волонтерської діяльності вчиняється особами, які перебувають під арештом, з використанням інтернет-технологій.

Наведемо приклад. Так, київська поліція викрила 35-річного жителя Львівщини, який, перебуваючи у столичному СІЗО за підrobку грошей, пропонував інтернет-користувачам військову амуніцію. Виконувати замовлення

підозрюваний не збирався. Чоловік представлявся волонтером і пропонував доставку бронежилетів, касок, тактичних рукавиць на територію проведення бойових дій. Тим, хто звертався за допомогою, аферист скидав реквізити картки знайомого, а після перерахування коштів блокував номери телефонів потерпілих. Ошукані громадяни – мешканці різних областей України. У слідчому ізоляторі поліцейські провели обшук і виявили у фігуранта мобільний телефон, з якого він реалізовував схему [4; 131, с. 114].

У таких випадках В. Б. Коба вважає актуальним проведення тактичної операції «злочинець–в’язень», метою якої є встановлення факту, що шахрайство вчинялося з місць позбавлення волі. Реалізація цієї тактичної операції здійснюється у тісній взаємодії слідчого, оперативних підрозділів Департаменту кіберполіції Національної поліції України та співробітниками місць позбавлення волі (СІЗО, УВП). При цьому, важливими заходами для викриття шахрая, який діє в місцях позбавлення волі, є:

- проведення комплексу оперативних заходів, спрямованих на документування шахрайських дій;
- прослуховування телефонних переговорів шахрая з іншими особами та потерпілими в межах НСРД;
- допит потерпілих;
- допити свідків;
- проведення особистих обшуків, а також в камерах в’язня, з метою вилучення мобільних телефонів, планшетів, сім-карток мобільного зв’язку, чорнових записів, інформації щодо банківських карток, акаунтів потерпілих тощо;
- проведення обшуків за місцем проживання співучасників, які проживають на волі та надавали допомогу у вчиненні шахрайства;
- затримання організатора та учасників злочинного угруповання та їх допити тощо [97].

Водночас взаємодія за участю оперативних працівників Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурних підрозділів, які діють за міжрегіональним принципом, для розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом використання комп’ютерів, систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку, здійснюється за спільним наказом керівників органу досудового розслідування та Департаменту кіберполіції Національної поліції України у формі створення слідчо-оперативної групи [93, с. 266; 178, с. 495^[A6]].

У цьому розрізі можна також говорити про взаємодію з постачальниками електронних комунікаційних послуг, операторами послуг платіжної інфраструктури, адміністраторами, що присвоюють мережеві ідентифікатори, та іншими суб’єктами, що забезпечують передачу та зберігання інформації з використанням інформаційно-комунікаційних систем, а також банківськими представництвами. З огляду на анонімність, можливість використання шахраями систем зв’язку з вільним доступом, придбання необмеженої кількості сім-

карток, створення акаунтів на різних ресурсах, сервери яких розташовані і належать різним країнам, суттєво ускладнюється практична протидія зазначеному виду шахрайства. Крім того, ефективність розслідування інтернет-шахрайства знижується через бюрократичні перешкоди, що виникають під час виконання міжнародних запитів і призводять до затягування документообігу. Проблему ускладнює також те, що власники серверів інтернет-ресурсів не забезпечують тривалого зберігання повного обсягу даних, які проходять через їхнє обладнання. Отже, швидкість, своєчасність і сумлінність виконання запитів щодо кіберзлочинів безпосередньо впливають на рівень ефективності розслідування. За цих умов правоохоронні органи можуть діяти результативно лише за умови використання особистих контактів у структурах, що зобов'язані виконувати зазначені запити. Така практика дозволяє заздалегідь інформувати про вчинений злочин та майбутній запит, що дає змогу оперативно отримувати загальну інформацію про наявність необхідних даних, місцезнаходження злочинців та підтвердження факту злочину [131, с. 117; 199; 266, с. 214].

Через те, що ряд товарів переміщується через митницю під виглядом гуманітарної допомоги, актуальності набуває взаємодія правоохоронних органів з митними органами. Правоохоронні органи при взаємодії з митними органами наділені такими повноваженнями:

- направляти митним органам офіційні письмові повідомлення про вчинення особою порушення митних правил, які відповідно до статті 491 Митного кодексу України є однією із підстав для порушення справи про порушення митних правил;

- надання митним органам відповідної офіційної інформації про наявність достатніх підстав вважати, що переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України здійснюється поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, що є однією з підстав для проведення митними органами огляду (переогляду) товарів, транспортних засобів комерційного призначення (стаття 338 Митного кодексу України);

- передавати до митного органу або до суду матеріали щодо закриття кримінального провадження про контрабанду за наявності в діях особи ознак порушення митних правил з метою притягнення винних до адміністративної відповідальності (стаття 496 Митного кодексу України);

- інформувати митні органи на їх письмові запити або з власної ініціативи про наявні відомості, необхідні для здійснення митного контролю (стаття 334 Митного кодексу України);

- здійснювати негласний контроль та оперативний нагляд за переміщенням товарів, щодо яких є підозра в незаконному переміщенні через митний кордон України задля вилучення таких товарів, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, причетних до вчинення контрабанди (стаття 457 Митного кодексу України) [83, с. 489; 131, с. 118; 144].

При цьому, за змістом повноважень митних органів та органів правоохоронної системи, які з ними взаємодіють, їх можна поділити на дві групи. По-

перше, це повноваження інформаційно-організаційного характеру, що передбачають направлення митним органам офіційних письмових повідомлень, надання відповідної офіційної інформації, передання матеріалів тощо. По-друге, це тактично-організаційні повноваження, пов'язані зі здійсненням окремих процесуальних або процедурних заходів, зокрема проведенням окремих форм митного контролю, операцій із товарами, митне оформлення яких не завершено, участю у проведенні перевірок тощо. До другої групи, зокрема, належить повноваження митниці виконувати доручення правоохоронного органу, що є підставою для проведення огляду (переогляду) товарів і транспортних засобів комерційного призначення [83, с. 489–490].

Необхідність взаємодії з органами Державної митної служби України та Державної прикордонної служби України (раніше Державного комітету з питань справ охорони державного кордону) зумовлена їхньою здатністю отримувати оперативну інформацію як на території України, так і за її межами. Це особливо важливо в контексті захисту економічних інтересів і безпеки держави шляхом боротьби з порушеннями митного законодавства, а також під час охорони державних кордонів України та інших країн СНД. У зв'язку з цим ключовим аспектом взаємодії є взаємний обмін інформацією з питань, що становлять інтерес у боротьбі зі злочинністю. Зокрема, цінною є інформація про пересування лідерів та авторитетів кримінального світу, їхні міжнародні зв'язки, а також міждержавні контакти учасників організованих злочинних груп. Крім того, виникає нагальна потреба у тісній співпраці вищезазначених органів із Національною поліцією України під час проведення розшукових заходів щодо правопорушників, які зникли з місць учинення кримінальних правопорушень [131, с. 119; 179].

У правовій сфері взаємодія правоохоронних органів з органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади першочергово виявляється у спільній розробці змін до нормативно-правових актів, що стосуються контрольно-наглядової діяльності та профілактики кримінальних правопорушень [66, с. 117].

До основних форм взаємодії правоохоронних органів із Державною податковою службою України можна віднести:

- обмін наявною інформацією;
- спільні тактичні операції;
- спільне патрулювання (рейди) поза пунктами пропуску на державному кордоні;
- спільна координація діяльності інших суб'єктів у межах наданої компетенції;
- надання взаємодопомоги тощо.

Важливе місце у процесі організації взаємодії Державної податкової служби України з іншими правоохоронними органами та органами державної влади і місцевого самоврядування займає її нормативна складова [6].

Така взаємодія полягає у нормативно-правовому забезпеченні взаємодії,

обговоренні спільних проєктів щодо профілактики, виявлення протиправних дій у сфері надання гуманітарної допомоги та волонтерської й благодійної діяльності [131, с. 120].

Наприклад, згідно із Законом України «Про гуманітарну допомогу» за нерозміщення та/або несвоєчасне розміщення рішення про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою на офіційному вебсайті, а також за не-направлення та/або несвоєчасне направлення рішення про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою до митних органів, податкових органів та інших державних органів посадові особи спеціально уповноважених державних органів з питань гуманітарної допомоги несуть відповідальність відповідно до закону. До того ж, відповідні спеціально уповноважені державні органи з питань гуманітарної допомоги та податкові органи здійснюють контроль щодо використання гуманітарної допомоги за цільовим призначенням [184].

А вже у статті 201² КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги [121]. Тобто, у взаємодії правоохоронних органів і податкових служб можна виявити факти, що свідчать про вчинення протиправних дій [131].

Безпосередня протидія шахрайству досліджуваного виду передбачає й зосередження зусиль на тісній взаємодії правоохоронних органів з банківськими структурами. Основна мета такої взаємодії – отримати інформацію про банківські розрахункові операції, що викликають підозру. Їх взаємодія є однією з форм так званої зовнішньої взаємодії. Суть її полягає в отриманні відомостей, які мають значення для кримінального провадження. Як правило, це взаємне консультування, отримання заяв про кримінальне правопорушення від керівництва банку, надсилання запитів та отримання необхідної інформації щодо операцій клієнтів банку, іншої інформації тощо. Вона може відбуватися як до відкриття кримінального провадження, так і в процесі судового розгляду.

Натомість, слід погодитися з думкою В. В Корнієнка, який зауважує, що модель взаємодії «банк–правоохоронні органи» на сьогодні є проблемною, має суперечності й відсутність спільної зацікавленості. Як альтернативний метод пошуку, збору та отримання необхідної інформації про зловживання в банківській сфері вчений слушно пропонує представити такі моделі, як: «банк–Національний банк України (структурні підрозділи)–правоохоронні й контролюючі органи», «банк–Держфінмоніторинг України–правоохоронні органи» [108, с. 185–187].

У цьому контексті слід зазначити, що співпраця банківських установ із правоохоронними органами переважно базується на судових рішеннях. Результати анкетування співробітників правоохоронних органів свідчать про недостатню частоту взаємних консультацій між цими структурами, а також про неохоче надання банками відповідей на запити.

Зокрема, у 87 % випадків банки надають доступ до запитуваної інформації виключно в межах тимчасового доступу до речей та документів у рамках розслідування кримінальних правопорушень.

Ефективна взаємодія з громадськістю є ключовим фактором успішної діяльності правоохоронних органів України, причому медіа виступають потужним інструментом для її налагодження. Існують численні приклади успішної співпраці Національної поліції України та медіа у розслідуванні шахрайства у сферах волонтерської та благодійної діяльності.

Так, у 2024 році Національна поліція України та медіа опублікували деякі матеріали досудового розслідування про те, як шахраї під приводом отримання гуманітарної допомоги ошукували благодійні організації. Як стало відомо, співники зверталися до різних фондів із запитами нібито від військових частин, а отриману надалі допомогу у вигляді тактичного знаряддя, медичного обладнання та аптечок перепродавали [241].

Різноманітні підходи та форми взаємодії уповноважених осіб із медіа можуть значно сприяти отриманню орієнтувальної та доказової інформації у кримінальних провадженнях. Наприклад, медіа-публікації часто стають джерелами вихідної інформації про ознаки кримінальних правопорушень, слугуючи підставою для початку кримінальних проваджень. Журналісти нерідко досить ефективно збирають криміналістично значущу інформацію в рамках власних розслідувань. Крім того, медіа можна використовувати для розшуку осіб та пошуку потенційних очевидців кримінальних правопорушень [99, с. 49].

Аналіз судово-слідчої практики демонструє, що інформаційна та комунікаційна співпраця Національної поліції та медіа є запорукою прозорості й ефективності роботи у сфері волонтерства та благодійності. Спільні зусилля поліції та медіа у протидії правопорушенням розглядуваного виду реалізуються в таких формах:

- проведення пресконференцій (для інформування громадськості про результати розслідувань та запобіжні заходи);
- створення гарячих ліній (для отримання повідомлень від громадян про випадки шахрайства);
- поширення даних щодо протиправних дій у сферах волонтерства та благодійності з метою підвищення обізнаності населення.

Взаємодія також відбувається під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень шляхом реагування на повідомлення у медіа та отримання консультацій від медіапредставників. Крім того, активно використовується допомога медіа у зборі інформації та розшуку правопорушників.

Важливу роль у протидії шахрайствам у сферах волонтерської та благодійної діяльності відіграють результати журналістських розслідувань, а також інформування громадян через медіа про необхідність реагування на «резонансні» протиправні випадки.

РОЗДІЛ 3

ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Особливості проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на вилучення інформації з матеріальних об'єктів

Документування злочинної діяльності, збирання доказів про причетність конкретних осіб до шахрайських дій залежить від вчасного проведення слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів.

Процесуальний зміст слідчих (розшукових) дій визначено у главі 20 КПК України. При цьому, підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети [40, с. 63].

Значення слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що вони є основним способом збирання та перевірки доказів і звідси основним засобом всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, досягнення його завдань.

У цьому розрізі О. В. Капліна зазначає, що безпосередньо на збирання доказів спрямовані допит, огляд, обшук, залучення експерта та проведення експертизи. На перевірку вже отриманих доказів спрямовані слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, освідування, такий різновид допиту, як однокчасний допит двох чи більше вже допитаних осіб [89, с. 43].

Між тим, як слушно наголошують Т. О. Калюга і К. О. Чаплинський, цей перелік убачається не вичерпним, оскільки, окрім збирання та перевірки доказів існують такі процеси, як дослідження, оцінка доказів тощо, які необхідно також враховувати при акцентуванні на значенні слідчих (розшукових) дій. Зокрема, існують слідчі (розшукові) дії, які в собі вміщують як вербальне спілкування, так і дослідження матеріальних об'єктів (наприклад, слідчий експеримент, проведення експертизи тощо) [86].

До того ж, посилаючись на науковий підхід М. В. Салтевського, вчені вбачають необхідність поділу слідчих (розшукових) дій на три групи:

- 1) вербальні – для отримання інформації з особистісних джерел (від людей);
- 2) нонвербальні – для одержання інформації з речових (матеріальних) джерел (від речей);
- 3) змішані – для отримання інформації зі складних (системних) джерел («люди – речі») [86; 207].

Пропонуємо такий підхід також взяти за основу.

Проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з матеріальних джерел є ефективним способом збору доказових відомостей. Такими джерелами можуть бути як предмет злочинного посягання, так і знаряддя вчинення протиправного діяння.

Найбільш розповсюдженими слідчими (розшуковими) та процесуальними діями, що спрямовані на вилучення інформації з матеріальних об'єктів, є огляд, обшук та тимчасовий доступ до речей і документів.

На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень можна дійти висновків, що при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності у 89 % випадків проводиться обшук.

Окрім того, важливо також зазначити, що стаття 168 КПК України передбачає можливість тимчасового вилучення майна особою, яка на законних підставах затримала шахрая відповідно до статей 207 та 208 КПК України. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно з доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора або іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно.

Згідно з частиною 2 статті 168 КПК України, тимчасове вилучення майна також може здійснюватися під час обшуку (якщо об'єкти не вказані в ухвалі слідчого судді) та огляду. Крім того, стаття 159 КПК України «Загальні положення тимчасового доступу до речей і документів» вимагає надати стороні кримінального провадження, у володінні якої знаходяться речі та документи, що мають значення для кримінального провадження, можливість ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити. Вилучення речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, а також речей, вилучених з обігу, дозволяється і під час проведення огляду (стаття 237 КПК України) [72; 121].

Отже, залучення речей і документів до кримінального провадження можливе кількома способами:

- подання за власною ініціативою учасниками кримінального провадження, а також будь-якими іншими фізичними та юридичними особами;
- витребування й отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, службових та фізичних осіб документів, їх копій, висновків ревізій, актів перевірок на вимогу сторони кримінального провадження та потерпілого;
- вилучення документів під час обшуку, що проводиться на підставі ухвали слідчого судді;
- тимчасовий доступ на підставі ухвали слідчого судді, суду, що полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебувають документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії, а в разі ухвалення відповідного рішення слідчим суддею, судом – вилученні (тимчасовий доступ заборонено до документів, зазначених у ст. 161 КПК України) тощо [217, с. 184].

Судово-слідча практика демонструє, що в благодійних організаціях

(гуманітарних фондах) можна вилучити шляхом обшуку чи тимчасового доступу до речей і документів широкий спектр доказів, починаючи від матеріальних об'єктів і закінчуючи електронними документами.

Так, 14 серпня 2017 року до Бориспільського міськрайонного суду надійшло клопотання про надання тимчасового доступу до речей і документів, які знаходяться у володінні Благодійної організації «ІНФОРМАЦІЯ_1», а саме оригінали документів, які містять відомості щодо взаємовідносин протягом 2015–2017 років з Благодійною організацією «ІНФОРМАЦІЯ_2», зокрема:

- листи, направлені до Благодійної організації «ІНФОРМАЦІЯ_2» з проханням надати гуманітарну допомогу;
- списки кінцевих набувачів – фізичних осіб із зазначенням їх ПІБ, місця проживання та контактних телефонів, а також документацію, яка підтверджує отримання ними гуманітарної допомоги;
- списки кінцевих набувачів-юридичних осіб із копіями актів приймання-передачі, квитанцій, довіреностей, накладних тощо;
- договори зберігання, картки (журнали) складського обліку гуманітарної допомоги, поставленої вказаною організацією;
- довіреності на право представлення інтересів набувачів гуманітарної допомоги;
- акти приймання-передачі, накладні, специфікації, відомості, звіти та інші документи, що стосуються отримання, обліку, розподілу та використання гуманітарної допомоги, з можливістю їх вилучення [130, с. 125].

У кримінальних провадженнях щодо шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності важливе значення має також обшук. Варто зазначити, що обшук є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій. Це пояснюється складною процедурою прийняття рішення про його проведення та необхідністю ретельного дотримання конституційних прав громадян.

Як наголошує Н. В. Павлова, виходячи зі змісту основоположних документів, які гарантують дотримання прав і свобод людини та громадянина, можна сказати, що їх обмеження допускається лише за наявності суспільно значущих цілей та заради захисту громадян і держави від злочинних посягань. Суб'єкти можуть перешкоджати досягненню визначених законом завдань шляхом невиконання процесуальних обов'язків чи зловживання наданими правами, що зумовлює необхідність у здійсненні правоохоронними органами низки правових обмежень задля досягнення цілей кримінального судочинства. Як засвідчив аналіз судово-слідчої практики та опитування практичних працівників, при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства, саме під час проведення процесуальних дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел, здебільшого постає питання щодо обмеження прав і свобод осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Вимушене втручання у права громадян відбувається під час проведення обшуку і тимчасового доступу до речей і документів через необхідність вилучення та огляду низки предметів та документів, які стосуються справи, містять

у собі інформацію про обставини шахрайства або є засобом вчинення таких кримінальних правопорушень [159, с. 192].

Ефективність обшуку залежить від багатьох факторів. Ключовою відмінністю обшуку від інших слідчих (розшукових) дій є його примусовий і пошуковий характер [131, с. 142; 265, с. 73].

При цьому П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко і Н. І. Клименко вказують, що пошуковий характер обшуку полягає в тому, що насамперед ця слідча (розшукова) дія спрямована на відшукування матеріалізованої інформації, яка стосується злочинної події та має значення для повного, всебічного та об'єктивного розслідування кримінального провадження. Пошуковий характер обшуку зумовлений і тим, що слідчий зазвичай не має вичерпної інформації про конкретний об'єкт пошуку та його точне місцезнаходження. Це означає, що при призначенні обшуку слідчий не завжди може чітко визначити, який саме предмет чи річ необхідно знайти, і де або в кого вони знаходяться. Об'єкти пошуку, як правило, слідчому конкретно невідомі, проте він має про них узагальнене уявлення, а їхнє місцезнаходження є приблизно відомим. Разом із тим елемент примусу в обшуку полягає в тому, що обстеження приміщень та інших об'єктів може здійснюватися без згоди обшукуваного. При проведенні обшуку слідчий має право розкривати зачинені приміщення і сховища, якщо власник відмовляється їх відчинити [16; 17, с. 54; 254].

Тож, обшук – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення у кримінальному провадженні, а також виявлення розшукуваних осіб [275, с. 228].

Важливе значення має правильне обрання організаційно-підготовчих заходів обшуку та тимчасового доступу до речей і документів.

При цьому, як звертає увагу В. С. Кузьмічов, до організаційної частини належать дії, що сприяють найраціональнішому проведенню досудового розслідування, його плануванню, підготовці та проведенню слідчих (розшукових) дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей, використанню технічних засобів, взаємодії суб'єктів розслідування. У тактичній частині розглядають дії, спрямовані на виконання завдань досудового розслідування, прийняття тактичних рішень і визначення своєчасності проведення слідчих (розшукових) дій, оцінювання необхідності вжиття запланованих заходів, з урахуванням слідчої ситуації, що склалася [126, с. 52].

Як свідчить аналіз судово-слідчої практики, до організаційно-підготовчих заходів обшуку здебільшого належать:

- вивчення матеріалів кримінального провадження;
- збір орієнтувальної інформації про особу правопорушника, а також членів його сім'ї, родичів і знайомих;
- збір інформації про структуру та склад злочинного угруповання;
- збір інформації про усі епізоди організованої злочинної діяльності;
- збір інформації про місця (об'єкти) обшуків;

- збір інформації про знаряддя (засоби) кримінального правопорушення та предмети, що здобуті злочинним шляхом та підлягають відшукуванню тощо;
- аналіз та оцінка зібраної інформації й слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуків;
- прийняття (ухвалення) рішення про проведення обшуку (одночасних обшуків);
- планування та визначення часу проведення обшуків;
- створення оптимальних умов для проведення цієї слідчої (розшукової) дії;
- визначення й підготовка необхідних транспортних, науково-технічних та інших спеціальних засобів для проведення обшуку;
- добір необхідних учасників для проведення обшуку (одночасних обшуків);
- визначення способу фіксації ходу та результатів обшуку;
- розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення непередбачуваних ситуацій або ускладнень;
- складання плану проведення обшуку (одночасних обшуків);
- проведення інструктивної наради серед усіх учасників слідчої (розшукової) дії [131, с. 142; 258].

Виходячи зі специфіки шахрайства, слідчому необхідно насамперед визначити завдання обшуку та об'єкти, що підлягають вилученню, враховуючи їх особливості. Слід чітко уявляти характерні ознаки об'єктів пошуку та місця, де вони можуть знаходитися. Наприклад, документи можуть бути у книгах, різноманітних папках для паперів, на книжних полицях, у шафі, а також сховані за меблями. Водночас засоби для виготовлення підроблених печаток, документів можуть зберігатися в підсобних приміщеннях та ін. [157, с. 84].

Збирання необхідної інформації про особу, у якої планується провести обшук, також є важливим моментом. Ця інформація повинна включати: відомості про вік, професію, спеціальні навички, рід занять, спосіб життя, особливості та характер поведінки, схильності, навички, склад родини, наявність судимості, адміністративних затримань тощо. Такі данні можна з'ясувати, проаналізувавши матеріали кримінального провадження, а також шляхом збирання оперативних даних, допитів потерпілих, свідків, інших співучасників кримінального правопорушення [157, с. 84].

У зв'язку зі специфікою обшуку у кримінальних провадженнях щодо шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності, необхідно наголосити, що до його провадження доцільно залучати працівників, які мають досвід у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень даної категорії, а також спеціаліста, який може надати допомогу у відборі документів, що мають важливе та ключове значення у справі.

Вибір часу обшуку також має важливе значення для його результатів.

Обшук доцільно проводити саме вранці, враховуючи спосіб життя обшукуваного, розпорядок робочого дня, графік роботи тощо [207].

Досить значний обсяг роботи, велика кількість документів, що підлягають вилученню, зумовлюють провадження обшуку протягом дня. Водночас не підлягає сумніву, що ті чи інші обставини (наприклад, імовірність знищення предметів і документів) можуть призвести до проведення обшуку в будь-який час [157, с. 85].

Якщо шахрайство вчинене організованою групою, то обшук повинен проводитися негайно з метою виявлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а також викрадених речей і цінностей. Невиправдане зволікання, несвоєчасність і непідготовленість обшуків дозволяє злочинцям знищити чи підміняти сліди й знаряддя злочинної діяльності, переховати викрадені предмети, витратити кошти, отримані злочинним шляхом, та ін. Виходячи з цього, час проведення обшуків необхідно обирати залежно від обставин кримінального провадження, з урахуванням аналізу зібраної інформації та оцінки слідчої ситуації [254, с. 122].

У криміналістичній літературі вчені справедливо зауважують, що у проведенні обшуків вирішальне значення має раптовість – одна з найважливіших умов успішного його здійснення.

Цілком можна погодитися з думкою В. С. Кузьмічова і О. О. Садченка, що раптовість полягає у створенні сприятливих умов для отримання інформації у процесі проведення слідчих (розшукових) дій. Але швидкість і раптовість обшуків не повинні призводити до поспішності та зниження якості їх проведення, а негативні результати не повинні впливати на намір довести обшуки до їх логічного завершення [128, с. 59; 254].

Особи, у яких планується вилучення предметів і документів, не повинні знати про це заздалегідь. У зв'язку з цим треба вжити заходів щодо запобігання розголошенню інформації про місце та час проведення обшуку, оскільки, як слушно зазначає О. В. Одерій, раптовість проведення обшуку здебільшого має вирішальне значення [151; 157, с. 85].

Цілком слушною також є думка Д. П. Титора, який наголошує, що, визначаючи фактичні підстави для проведення обшуку, даних, які свідчать про те, що в певному місці або у певної особи можуть перебувати предмети або документи, що мають значення для кримінального провадження, повинно бути достатньо, щоб слідчий суддя дав дозвіл на проведення обшуку. Як засвідчив аналіз судово-слідчої практики щодо шахрайств у сфері благодійної допомоги та волонтерської діяльності, фактичними підставами можуть бути:

- показання (інформація, отримана від осіб, які бачили або знають про місцезнаходження шуканих предметів або осіб);
- результати проведення розшукових заходів та НСРД;
- листування, записи, фотографії або відеозаписи, які вказують на можливе місцезнаходження доказів тощо [235, с. 143].

Утім, ухвалення рішення про проведення обшуку та обґрунтування у

клопотанні його необхідності потребують наявності певної інформації. На підготовчому етапі проведення обшуку про місце його проведення потрібно знати:

- точну адресу будівлі, її призначення та розташування на місцевості;
- планування приміщення, наявність підсобних приміщень, балкона;
- наявність освітлення, його характер і достатність;
- наявність меблів, інших предметів обстановки, певних механізмів;
- як зачиняються двері, чи є сигналізація;
- яка кількість осіб, які проживають і працюють у приміщенні;
- наявність у будинку чи на подвір'ї собаки та інших тварин тощо [235, с. 144; 242, с. 165].

Отже, необхідно з'ясувати дані осіб, які володіють певними речами, документами, та їх місцезнаходження, місця зберігання таких матеріальних об'єктів, їхній перелік, особливості тощо. Також слід визначитися з підставами та характером вилучення об'єктів – шляхом обшуку (примусовий шлях) чи тимчасового доступу до речей і документів.

Як показав аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, у цій категорії проваджень може виникнути необхідність у вилученні документів:

- в органів державної реєстрації – 12 %;
- мобільних операторів – 48 %;
- інтернет-провайдерів – 41 %;
- банківських установ – 11 %;
- центрів надання адміністративних послуг – 8 %;
- органів місцевої влади – 11 %;
- громадських організацій – 8 %;
- благодійних фондів – 26 %;
- штабів місцевого ТрО чи ЗСУ – 6 %;
- медичних закладів – 6 %;
- військкоматів – 9 %;
- державної міграційної служби – 7 %;
- ОСББ – 7 % тощо [131, с. 143].

При цьому, завжди перед проведенням процесуальних дій, спрямованих на вилучення, постає питання про з'ясування попереднього переліку документів, в яких відображено сліди шахрайських дій. Такими документами можуть бути:

1. Документи, що містять юридичні факти:

- підтверджують особистий статус і сімейні зв'язки (свідоцтво про шлюб; свідоцтво про смерть; довідка про взяття на облік ВПО; довідка з ЖЕКу; виписка з реєстру речових прав; посвідчення особи з інвалідністю; довідка про те, що особа постраждала внаслідок надзвичайної ситуації; акт про обстеження пошкодженого житла; посвідчення учасника бойових дій тощо);
- підтверджують особу та громадянство (паспорт, водійське

посвідчення тощо);

– договори, угоди, інші юридичні документи, що підтверджують юридичні права та обов'язки (статут благодійної організації та інші засновницькі документи; посвідчення волонтера; журнали вихідної кореспонденції благодійних організацій тощо);

– документи, що свідчать про фіктивність волонтерської та благодійної організації або фонду (бухгалтерська документація, податкова звітність, кредитні договори, договори поруки, фінансово-господарські договори; розрахункові рахунки фіктивних благодійних фондів);

2) документи, що свідчать про обставини вчинення протиправних дій:

– документи, що містять інформацію про обставини вчинення шахрайства (заявки отримувачів благодійної допомоги про безпосереднє початкове звернення до волонтерської організації; акти приймання-передачі майна чи листи підтвердження від отримувачів благодійної допомоги; акти приймання-передачі; договори оренди приміщення тощо);

– документи, що містять інформацію про причетність особи до протиправних дій (скриншоти переписки, фотографії, записи телефонних розмов, різноманітні квитанції тощо);

3) документи, що є знаряддям учинення шахрайства:

– підроблені документи, що використовувалися для обману інших осіб;

– печатки, штампи, що використовувалися для підроблення документів;

– електронні носії інформації тощо.

Отже, спочатку треба визначати в кожному конкретному випадку, яке джерело доказів має місце – документ чи речовий доказ, мету вилучення документа, місця збереження або осіб, у яких зберігаються документи, а потім планувати проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій [131, с. 145; 140, с. 381].

Під час прийняття рішення про спосіб вилучення необхідно продумати можливість добровільної видачі таких об'єктів, щоб уникнути примусових дій та можливого оскарження рішень щодо проведення обшуку за відсутності таких підстав.

А. В. Чуб слушно наголошує на позиції законодавця, що виконавцем ухвали про тимчасовий доступ до речей та/або документів є особа, зазначена в ухвалі слідчого судді (частина 1 статті 165 КПК України). Так, в ухвалі про тимчасовий доступ до документів найчастіше зазначаються слідчі та співробітники оперативних підрозділів. Така практика є правильною. Але, проблема в тому, що тимчасовий доступ до речей та/або документів належить до заходів забезпечення кримінального провадження (частина 2 статті 131 КПК України), а співробітникам оперативних підрозділів доручається лише проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (пункт 3 частини 2 статті 40 КПК України). Тому слід підтримати думку про необхідність усунення цієї прогалини в чинному законодавстві. Про це також зазначалося

суддею Апеляційного суду м. Києва Т. М. Тютюном при узагальненні проблемних питань, які виникають при розгляді клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів у 2014 році. Зокрема, він наголошував, що слідчим суддям необхідно враховувати те, що одним із механізмів витребування документів і даних, передбачених КПК України, є процедура тимчасового доступу до речей і документів, передбачених главою 15 КПК України, оперативні підрозділи мають право звертатися до слідчих суддів суду першої інстанції з клопотанням про тимчасовий доступ до таких документів згідно з правилами, встановленими статтями 159–166 КПК України, та з урахуванням специфіки суб'єктів оперативно-розшукової діяльності й мети її здійснення (зокрема, змісту та обґрунтування клопотання, додатків до клопотання, підстав для його задоволення тощо) [131, с. 146; 262].

Отже, доцільно запропонувати внести зміни до статті 40 КПК України та викласти зміст пункту 3 частини 2 цієї статті в такій редакції:

«2. Слідчий уповноважений:

3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, а також тимчасового доступу до речей та/або документів (за ухвалою суду) відповідним оперативним підрозділам;».

Така необхідність викликана тим, що в чинній редакції співробітникам оперативних підрозділів доручається лише проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД, у той час, як одним із дієвих механізмів збирання речей і документів, які мають важливе значення у кримінальному провадженні, є процедура тимчасового доступу до речей і документів, яка не є слідчою (розшуковою) дією, а є заходом забезпечення кримінального провадження.

Серед проблем обшуку опитувані також вказали на поширення ситуацій, коли раптово виникає необхідність вилучення предметів та документів, які не були зазначені в ухвалі слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку, але у ході пошукових дій з'ясувалося, що вони також мають доказове значення у кримінальному провадженні.

У пункті 7 частини 3 ст. 234 КПК України окреслено обов'язкові вимоги вказувати у клопотанні про проведення обшуку індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням. Між тим, законодавець передбачив й випадки, коли неочікувано під час обшуку виявляються речі та документи, що не вказані в переліку. Зокрема, вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Однак слідчому необхідно уважно відноситися до строків подачі клопотання до слідчого судді, щоб не втратити доказову інформацію, яка міститься у вилучених документах [31, с. 251; 131, с. 147].

Специфіка провадження обшуку в кримінальних провадженнях щодо шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності зумовлена також

відповідними тактичними завданнями, а саме: пошуком та вилученням різноманітних документів, записів, офіційних бланків, печаток, штампів, у тому числі засобів їх виготовлення, а також інших предметів, за допомогою яких може бути встановлено:

- факт виготовлення шахраєм підроблених документів (печаток, штампів), які використовувалися у ході реалізації шахрайських схем;
- взаємини між шахраєм і потерпілим;
- факт застосування засобів маскуванню протиправної діяльності;
- наявність злочинних зв'язків із представниками органів державної влади та місцевого самоврядування;
- факт укладення угоди конкретною особою;
- місцезнаходження особи, що вчинила шахрайські дії;
- інші обставини, що мають доказове значення у кримінальному провадженні [157, с. 84].

У кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності важливе значення має й тактичне забезпечення проведення обшуку.

Головним елементом криміналістичної тактики, у тому числі тактики обшуку, залишається тактичний прийом як найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або ж оптимальна в певних умовах лінія поведінки особи, яка проводить досудове розслідування, а також підтримує державне обвинувачення чи веде судове провадження. Саме тактичний прийом, основний елемент криміналістичної тактики є науково розробленою та практично апробованою поведінкою (дією) або ж комплексом дій слідчого, а також інших суб'єктів досудового та судового провадження з метою створення найкращих умов для виявлення, збирання, дослідження, перевірки й оцінювання доказової інформації в процесі кримінального провадження [48, с. 179–181].

На підставі узагальнення матеріалів правоохоронної практики можна дійти висновків, що під час проведення обшуків найчастіше використовуються такі тактичні прийоми:

- залучення підозрюваного, свідка, потерпілого до проведення обшуків. Участь в обшуку підозрюваних дозволяє слідчому спостерігати за їх психофізичними реакціями під час проведення слідчої (розшукової) дії. Залучення свідків і потерпілих дозволить запобігти вилученню об'єктів, які не мають ніякого відношення до кримінального провадження;
- спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук, та тих, хто опинився в цьому місці;
- видалення підозрюваних з місця проведення обшуку. Це прийом, заснований на видаленні певних осіб з місця проведення обшуку для того, щоб використовувати їх необізнаність про його результати під час проведення наступних допитів;
- використання рефлексії обшукуваних осіб. За допомогою рефлексії слідчий викликає певні реакції злочинців або створює конкретні умови, за

яких особа вчиняє певні дії, і спостерігає за ними, для викриття прихованих об'єктів;

- відволікаючі прийоми, які найчастіше використовуються у випадках, коли слідчий заздалегідь володіє інформацією про місця приховання розшукуваних об'єктів (схованки), однак при цьому недоцільно розкривати злочинцям (їх захисникам) свою поінформованість та її джерела;

- словесна розвідка. Цей тактичний прийом полягає в тому, що слідчий під час пошукових дій називає вголос об'єкти, які будуть обшукані наступними. При цьому слідчий повинен створити враження в обшукуваного, що розшукувані предмети будуть обов'язково знайдені. Таке враження може скластися у зв'язку з ретельністю обшуку, що нерідко призводить до добровільної видачі предметів. Під час застосування прийому слідчий повинен ретельно спостерігати за поведінкою обшукуваного. Це може направити слідчого за правильним напрямом пошуку;

- постановка запитань обшукуваному. Під час проведення обшуку слідчий повинен втягувати обшукуваного в бесіду. При цьому доцільно ставити низку запитань, які можуть мати конкретизуючий, уточнювальний або контрольний характер. Такий прийом дозволяє встановити поінформованість обшукуваного, усунути протиріччя, що виникли під час проведення слідчої (розшукової) дії;

- зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного. При постановці запитань обшукуваному слідчий повинен зіставляти інформацію, яка міститься в його відповідях, з реальною обстановкою місця обшуку;

- раптове (несподіване) пред'явлення обшукуваному предмета, виявленого під час обшуку. Указаний тактичний прийом дозволяє створити в обшукуваного враження, що пошуковій групі відомі всі об'єкти, які підлягають відшукуванню, та місця їх знаходження. Звідси обшуканий добровільно може назвати місця, де приховані інші речові докази та об'єкти, що мають значення для кримінального провадження.

Утім, ці тактичні прийоми не повинні бути ізольованими один від одного, а мають застосовуватися комплексно залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування. Слідчий повинен вміло переходити від одного до іншого, що дозволить проводити обшук більш результативно. Під час використання тих чи інших тактичних прийомів обшуку слідчий повинен враховувати певні тактичні умови, що дозволяє проводити слідчу (розшукову) дію наступально та завчасно запобігати будь-якій протидії з боку злочинців та інших зацікавлених осіб [253, с. 209–211].

Слід сказати, що обшук під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності пов'язаний як з необхідністю вилучення паперових документів і предметів, які виступають речовими доказами, так і комп'ютерної техніки та електронних носіїв інформації.

Зокрема, під час обшуків і тимчасового доступу до речей та документів у справах щодо шахрайства вилучається й велика кількість матеріальних

об'єктів:

- рукописні записи (чернетки) та схеми про шахрайські дії у записних книжках і на окремих аркушах;
- роздруківки з криміналістично значущою інформацією;
- взуття, одяг, аксесуари, засоби маскувannya (перуки, вуса, накладні носи тощо);
- бланки документів, які необхідні для здійснення шахрайських дій;
- спеціальна література (на тему підроблення документів, психології обману, правил укладання угод);
- виписки з журналів з інформацією про об'єкти нерухомого майна та їх власників;
- різноманітні заяви, що подаються шахраєм до органів, які мають відношення до здійснення операцій з нерухомістю;
- печатки та штампи як справжні (шахраї нерідко викрадають їх для використання у злочинних цілях), так і підроблені;
- кліше підписів;
- документи, що посвідчують особистість (паспорти, посвідчення тощо як справжні, так і підроблені). Матеріальні сліди також можуть залишатися на обчислювальній техніці (сліди від пальців рук, мікрочастинки на клавіатурі, дисководах, принтері), а також на магнітних носіях та оптичних дисках [195].

У разі, якщо шахрайство вчинялося шляхом перевезення товарів через митницю під виглядом гуманітарної допомоги, об'єктом вилучення можуть стати транспортні засоби, товари побутового призначення, побутова техніка, медикаменти та інші об'єкти, що перевозилися через кордон України. Водночас вилученню також може підлягати комп'ютерна техніка, мобільні телефони, чорнові записи, фотографії, підроблені квитанції на грошові перекази; грошові кошти; банківські картки; сім-картки; засоби маскувannya тощо [235, с. 147].

Наведемо приклад. Так, об'єктами обшуку в кримінальному провадженні, що розслідувалося Слідчим управлінням ГУНП в Харківській області, були: банківські карти; блокноти з чорновими записами; інформація з реквізитами різноманітних підприємств на листах формату А–4 на 22 аркушах; тексти рукописні на листах формату А–4 щодо благодійної допомоги на 11 аркушах; роздруківки з банку на 8 аркушах; копії листів щодо допомоги Благодійної організації «БФ Нова Україна» до різноманітних підприємств на 10 аркушах; блокнот з реквізитами підприємств та телефонними номерами; повні дані різноманітних підприємств на 23 аркушах; копія виписки Благодійної організації «БФ Нова Україна»; ноутбук із зарядним пристроєм; мобільний телефон із сім-карткою; принтер з кабелем [235, с. 147].

У кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності особливу специфіку має огляд комп'ютерної техніки та її комплектуючих.

Особливості обшуку засобів комп'ютерної техніки полягають у тому, що

після прибуття на місце обшуку слідчий насамперед має вжити всіх заходів, спрямованих на запобігання можливому пошкодженню і знищенню інформації, що міститься на електронних носіях інформації. Більшість учених схиляються до думки, що існує два основних способи вилучення комп'ютерної інформації:

- вивчення всієї комп'ютерної інформації безпосередньо під час проведення обшуку з подальшим вилученням тільки тієї інформації, що уявляє інтерес для кримінального провадження;
- вилучення всіх виявлених засобів комп'ютерної техніки з подальшим вивченням наявної на них інформації.

Водночас слід зазначити, що в частині 2 статті 168 КПК України йдеться про те, що вилучення таких інформаційних систем здійснюється лише в разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі слідчого судді, суду. Якщо електронні носії інформації не вказані в ухвалі, а їх вилучили, законодавець розцінює це як грубе порушення норм кримінального процесуального законодавства України [109, с. 201; 131, с. 148; 252].

У процесі вилучення документів залежно від мети використання документа у кримінальному провадженні необхідно визначити наступне:

- оригінал документа;
- дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал);
- копія документа;
- копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах;
- електронний носій інформації;
- документи, що виконані у вигляді рукописних записів, як буквених, так і цифрових (коли надаються угоди, розписки й інші акти, пов'язані з реалізацією прав та обов'язків громадян) [140, с. 382; 131, с. 149].

При цьому, якщо планується вилучити документи, значення яких слідчий самостійно визначити не може, слід запрошувати спеціаліста відповідного профілю (бухгалтера, податківця, спеціаліста у галузі комп'ютерних технологій). В основному робота з документами потребує комплексного застосування криміналістичних засобів та економічних методів із залученням фахівців різного профілю [131, с. 147; 177, с. 84].

Натомість, у цьому розрізі постає питання: чи можна буде використовувати у подальшому не сервісне обладнання, а електронні копії як докази у кримінальному провадженні?

З цього приводу О. Бургай зазначає, що електронна інформація, отримана шляхом копіювання з відповідного пристрою, стає «електронним доказом», якщо її процесуальне оформлення здійснене у визначеному порядку. Вона має бути закріплена на відповідних носіях, про що вказується у протоколі із зазначенням технічних засобів та програм, за допомогою яких здійснювалося копіювання такої інформації. Під час копіювання електронної інформації

обов'язково має проводитися відеозапис із зазначенням технічних засобів, які використовувалися для його проведення [24; 31, с. 252; 131, с. 149].

Своєю чергою, паперова копія вебсторінки як електронного доказу являє собою роздрукований на принтері скриншот цієї вебсторінки. Незважаючи на те, що відповідно до частини 3 статті 100 ЦПК України паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом, вона засвідчується за тими самими правилами, що й копія письмового доказу. Неналежне процесуальне оформлення копії вебсторінки призводить до того, що суд не бере її до уваги як допустимий доказ [131, с. 148; 256, с. 175].

Слід зауважити, що доказову силу мають саме оригінали предметів і документів, а не їх копії. Натомість, як справедливо відзначила А. С. Штефан, щоб подати до суду оригінал вебсайту чи сторінки, необхідно вилучити з певного сервера жорсткий диск (чи кілька жорстких дисків) і доставити його до суду, при цьому доступ до всіх вебсайтів і вебсторінок, що містяться на цьому жорсткому диску (дисках), буде тимчасово втрачений. Тобто, оригінал сайту чи сторінки неможливо подати до суду без припинення їх функціонування в інтернеті. Якщо жорсткий диск сервера зберігає декілька різних вебсайтів чи вебсторінок, то їх функціонування також припиняється, що може завдати шкоди власникам цих сайтів (сторінок) [131, с. 150; 278, с. 78].

З цього виходить, що вебсторінка як електронний доказ у матеріалах кримінального провадження повинна бути в копії, що правильно створена та завірена у встановлений законом спосіб. До того ж, частина 3 статті 99 КПК України визнає оригіналом електронного документа, що має бути наданий суду, його відображення, якому надається таке саме значення, як документу. Зазначена норма дозволяє використовувати у кримінальному провадженні як докази електронні документи без безпосереднього задіяння фізичних носіїв інформації, якщо відображення такого документа було створене в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України. Відповідно відкриваються можливості сторін кримінального провадження використовувати як докази електронні документи, матеріальними носіями яких є частини складних і важкодоступних електронних інформаційних систем (наприклад, жорсткий диск сервера, на якому розміщено вебсторінку, може знаходитися у будь-якій точці світу) [100, с. 184; 131, с. 150].

Для здійснення пошукових дій необхідно встановити носій, на якому знаходиться інформація: паперовий носій, електронний носій, флешпам'ять тощо. Своєю чергою, до магнітних носіїв інформації відносять магнітну стрічку, магнітну карту, магнітний диск (жорсткий і гнучкий). Флешпам'ять являє собою різновид енергонезалежного напівпровідникового запам'ятовувального пристрою з електронним стиранням. Реалізується флешпам'ять завдяки логічним елементам (чіпам), згрупованим у багаторівневі соти, що можуть зберігати ту чи іншу інформацію. На відміну від жорсткого диска флешпам'ять витримує обмежену кількість циклів стирання та запису. Перевагою флешпам'яті над звичайною є її енергонезалежність: у разі вимикання енергії зміст

пам'яті зберігається. Перевагою над жорсткими дисками, CD-ROM та DVD є відсутність рухомих частин, що дозволяє зробити записану інформацію більш компактною й доступною для користувача [131, с. 151; 140, с. 382].

Водночас, якщо є підстави вважати, що речі та документи будуть надані сторонами, у володінні яких вони знаходяться, у добровільному порядку, слід провести тимчасовий доступ до речей і документів у:

- банківських установах;
- операторів мобільного зв'язку;
- інтернет-провайдерів;
- військоматах та ін.

Наведемо приклад. Так, у кримінальному провадженні, що розслідувалося слідчим управлінням Святошинського УП ГУНП у місті Києві щодо заволодіння псевдоволонтером чужим майном, яке належало ОСОБА_5, а саме грошовими коштами у розмірі 43 555 грн, несанкціоновано списаними з банківської карти, було звернення до суду з приводу надання дозволу слідчому здійснити тимчасовий доступ до документів, що становлять охоронювану законом таємницю, з можливістю їх вилучення, що перебувають у володінні посадових осіб ТОВ «ІНФОРМАЦІЯ_16», розташованого за адресою: АДРЕСА_5:

- документів які містять дані щодо абонентського номера НОМЕР_18 (абонент А) із зазначенням терміналу IMEI, у вигляді роздруківки щодо дати, часу й тривалості вхідних і вихідних телефонних з'єднань з посиланням на ретранслятор та прив'язку до базових станцій, а також адресу місця перебування абонента зазначеного телефонного номера;

- інформацію про абонентів, з якими зв'язувався IMEI-термінал, зареєстрований за вище зазначеними абонентськими номерами в момент кожного вхідного та вихідного телефонного з'єднання (абонент Б) із зазначенням типу з'єднання, ідентифікатора (IMEI та IMSI), дати й час вхідних і вихідних смс-повідомлень, інформацію про GPRS-трафік, з урахуванням нульових дзвінків вказаного номера телефону;

- ідентифікаційні ознаки кінцевого обладнання (абонентський номер IMEI), з яким відбувався сеанс зв'язку абонентів А (абоненти Б) з посиланням на ретранслятор та прив'язку до базових станцій, а також адресу місця перебування абонента що користується зазначеним терміналом, за період з 00 год. 00 хв. 01 червня 2015 року по 10 липня 2015 року включно із можливістю ознайомитись та зробити їхні копії (в електронному та друкованому вигляді [131, с. 151–152; 226].

Слід сказати, що важливим є не тільки правильне вилучення предметів і документів, які мають значення у кримінальному провадженні щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, а й їх фіксація та наступний огляд.

Виходячи з особливостей огляду та попереднього дослідження елект-

ронних документів, з якими слідчий найчастіше має справу в процесі розслідування, їх можна групувати за такими категоріями:

- електронні документи на фізичних носіях інформації;
- електронні документи, розміщені у хмарних сервісах зберігання інформації;
- електронні документи у вигляді публікацій у мережі Інтернет [100, с. 183; 131, с. 152].

Здійснюючи огляд шахрайського оголошення (наприклад, якщо шахрай видає себе за військовослужбовця), слід звернути увагу на такі ознаки, що можуть свідчити про шахрайські дії:

- спроба авторів оголошення зіграти на почуттях співчуття та провини;
- часто використовувані великі літери та емодзі;
- відсутність посилань на офіційних представників волонтерських організацій або гуманітарних фондів;
- публікація на сторінці нібито військовослужбовця (солдата) інших прохань про допомогу часто з однаковим текстом [131, с. 153; 267].

Один із варіантів фіксації інформації, яка є в публічному доступі, здійснюється через скриншот (програмне фотографування зображення з екрана монітора) або створенням дублікату частини чи цілого вебсайту за допомогою спеціальних програм. При дублюванні даних, які містять ознаки порушення авторських та суміжних прав, шкідливий код (віруси, хробаки, троянці, руткіти, клавіатурні логери тощо), – необхідно вказати вебадресу та зробити скриншот джерела розповсюдження, а також вказати контрольну суму файлу (значення, розраховане на основі набору даних з використанням певного алгоритму, що використовується для перевірки цілісності даних при їх передачі або збереженні) одним або кількома алгоритмами хешування: CRC32, MD5 та SHA-1 [57, с. 123; 131, с. 154].

Здійснюючи огляд вебсайту, слід знати, що зловмисники часто створюють копії вебсайтів справжніх благодійних фондів чи громадських організацій. Такі сторінки візуально схожі на вебсайти реальних благодійників, але відрізняються адресою вебсторінки. У кращому випадку на сайті буде оголошення з рахунками зловмисників, на які нібито можна переказати кошти на потреби армії, лікування, гуманітарну допомогу тощо. У гіршому – це може бути фішинговий портал, через який шахраї можуть вкрати ваші гроші, паролі, карткові реквізити та персональні дані.

При цьому, зараз багато волонтерів і благодійних організацій збирають допомогу також у соціальних мережах (Telegram, Facebook тощо), нерідко роблять розсилки повідомлень у месенджерах, соціальних мережах, на електронну пошту чи в смс-повідомленнях зі шкідливими посиланнями про збір коштів. У цьому випадку слід перевірити, коли створена вебсторінка, яка її попередня активність, проаналізувати та описати розміщену інформацію [131; 249].

Ретельну увагу слід приділити також вивченню інформації на платформах, вебсайтах, де особи намагалися зареєструватися з метою отримання благодійної допомоги.

Так, ОСОБА_4 у жовтні 2015 року, діючи умисно, шляхом обману, самовільно присвоївши владні повноваження заступника голови Харківської обласної адміністрації ОСОБА_5, прагнучи одержати незаконну матеріальну вигоду під видом отримання благодійної допомоги від ТДВ «Житлобуд-2», використовуючи засоби мобільного зв'язку, зателефонувала на робочий телефон підприємства. У ході телефонної розмови ОСОБА_4 завірила голову наглядової ради ОСОБА_6 у тому, що вона є заступником голови ХОДА ОСОБА_5 та повідомила недостовірну інформацію про те, що є хворі діти, яким необхідна допомога на лікування. Для підтвердження ОСОБА_4 надіслала на електронну адресу ТДВ «Житлобуд-2» лист-звернення про надання благодійної допомоги хворим дітям (68 осіб), яким необхідна допомога в лікуванні в сумі 2300 грн на одну особу, підписаний від імені Президента Благодійної Організації «Благодійний Фонд Нова-Україна» ОСОБА_4, достовірно розуміючи, що викладені в листі відомості не відповідають дійсності. У подальшому ОСОБА_4 отримала від ТДВ «Житлобуд-2» грошові кошти в сумі 36 000 гривень на розрахунковий рахунок благодійної організації, що підтверджується платіжним дорученням. Отримавши зазначені грошові кошти, ОСОБА_4 розпорядилась ними на свій розсуд не для благодійних цілей. У ході огляду листа-звернення встановлено ознаки, що свідчили про фіктивність цього документа [131, с. 154; 180].

Під час огляду договору про провадження волонтерської діяльності звертається увага як на ознаки матеріальної підробки, так і на змістовну сторону цього документа. Такий договір укладається між волонтером та організацією, яка отримуватиме волонтерську допомогу. У зазначеному документі має бути зазначено:

- опис волонтерської діяльності (завдання);
- період провадження волонтерської діяльності;
- права та обов'язки сторін;
- відповідальність за заподіяння збитків;
- умови розірвання договору тощо [131, с. 154; 180].

У процесі огляду посвідчення волонтера слід розуміти, що воно, наприклад, може бути видане органами місцевої влади – мерією, селищною чи районною радою або ОДА (ОВА). Волонтерські посвідчення також можуть надати громадські організації, благодійні фонди, штаби місцевого ТрО чи ЗСУ, медичні заклади. Договір про провадження волонтерської діяльності з організацією має містити, зокрема, опис волонтерської діяльності (завдання) та період волонтерської діяльності, усі обов'язкові реквізити. Своєю чергою, щодо документів організації, яка збирає кошти, слід зазначити, що вона обов'язково має бути зареєстрована та мати статус благодійної організації або громадсь-

кого об'єднання. Якщо шахраї пропонують віддати гроші комерційній організації, це може бути однією з ознак шахрайства [131, с. 154; 249].

Сумлінні волонтери та благодійні організації завжди підтверджують надходження й витрати коштів відповідною звітністю, такою як чеки про придбання певної продукції, фотографії та виписки з банківських рахунків. Тому ретельний огляд змісту та матеріального складника цих документів є вкрай важливим.

Тож, слідчі (розшукові) дії з метою вилучення інформації з матеріальних джерел (огляд, обшук, тимчасовий доступ до речей і документів) є вкрай ефективним інструментом, що дає правоохоронним органам змогу отримувати важливі відомості безпосередньо з матеріальних носіїв. Це має вирішальне значення для встановлення об'єктивної істини в кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

3.2. Організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вилучення інформації з особистісних джерел

Під час досудового розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності важливе значення має вчасне проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вилучення інформації з особистісних джерел, зокрема допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, а також одночасного допиту двох і більше раніше допитаних осіб.

Серед слідчих (розшукових) дій, спрямованих на одержання інформації з особистісних джерел, найбільш розповсюдженою є допит. Водночас допит – одна з найскладніших слідчих (розшукових) дій. Злочинці не зацікавлені у повному й усебічному розкритті та розслідуванні кримінального правопорушення, що не може не впливати на правдивість їхніх показань. Тому для успішного проведення допиту й отримання позитивних результатів слідчі повинні володіти знаннями про закони мислення, логічні методи та прийоми, закономірності психології та тактичні прийоми допиту, що розроблені у криміналістиці [255, с. 196].

Будучи найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, допит передбачає проведення послідовних пізнавальних і фіксувальних операцій, які виконуються слідчим, прокурором, суддею та спрямовані на встановлення істини в кримінальному провадженні [259, с. 286].

Слід погодитися з думкою К. О. Чаплинського, що своєчасна, ретельна та всебічна підготовка до допитів, особливо членів злочинних угруповань та їх лідерів, є необхідною умовою отримання найбільш повних та об'єктивних показань у кримінальному провадженні. Відсутність планування або неналежна підготовка до допитів призводить до їх поверховості та безрезультативності [255, с. 196].

Під час підготовки до проведення допиту слідчий повинен здійснювати такий комплекс організаційно-підготовчих заходів:

1. Повне, всебічне та ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження.

Вивчення слідчим матеріалів кримінального провадження є необхідною передумовою успішного проведення допиту. Аналізу підлягають дані, які містяться як у протоколах початкових і невідкладних слідчих (розшукових) дій, так і в інших матеріалах провадження. Це дозволяє виявити наявні прогалини, розбіжності й суперечності між учасниками кримінального процесу та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення. У протилежному випадку існує ризик неповноти встановлення обставин, що неминуче може позначитися на повноті, всебічності та об'єктивності досудового розслідування, часто зумовлюючи необхідність проведення додаткових або повторних допитів. Ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження дозволяє чітко визначити коло осіб, що підлягають допиту, сформулювати предмет допиту, розробити конкретні запитання та обрати оптимальний набір тактичних прийомів для проведення допиту. Особливого значення набуває аналіз результатів таких слідчих (розшукових) дій, як огляд місця події, обшук, тимчасовий доступ до речей і документів. Їхнє дослідження є надзвичайно цінним для висунення обґрунтованих версій щодо механізму вчинених кримінальних правопорушень та ідентифікації осіб, причетних до їх скоєння. Ігнорування цієї вимоги може призвести до поверховості, непослідовності та нецілеспрямованості проведення допитів [255, с. 206].

Для розуміння ключових термінів, правового порядку функціонування волонтерських і благодійних організацій та гуманітарних фондів, прав, обов'язків волонтерів і благодійників та інших осіб, які мають відношення до волонтерської та благодійної діяльності, слідчому доцільно ознайомитися із низкою нормативно-правових актів, зокрема:

- Законом України «Про волонтерську діяльність»;
- Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»;
- Законом України «Про гуманітарну допомогу»
- Порядком надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності, затвердженим постановою КМУ від 05 серпня 2015 року № 556;
- постановою КМУ «Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій та збройного конфлікту» від 19 серпня 2015 року № 604 та ін.

Тільки знаючи нормативно-правову складову волонтерської та благодійної діяльності, слідчий успішно апелюватиме аргументами та фактами під час допиту осіб, які причетні до шахрайських дій, буде здатним ставити правильні запитання та розпізнавати неправдиві показання [131, с. 124; 185].

При цьому, слід враховувати, що сфера волонтерської та благодійної діяльності має низку напрямів, зокрема:

- соціальний – допомога малозахищеним чи малозабезпеченим особам;
- медичний – робота з пораненими військовослужбовцями, волонтерами;
- культурно-просвітницький;
- правозахисний – надання безоплатної правової допомоги;
- екологічний;
- психологічний – психологічна підтримка в адаптації людей від тих чи інших складних життєвих обставин;
- військово-забезпечувальний – волонтерство та благодійність в зоні проведення бойових дій та ін.

Слідчий повинен розуміти, якого саме напрямку стосувалися шахрайські дії [131].

2. Визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації.

Визначення предмета допиту полягає у встановленні обставин, які можуть бути відомі допитуваному. Як правило, найбільш повною інформацією про обставини злочинної діяльності організованих угруповань володіють їх лідери (організатори). З усього обсягу зібраних відомостей потрібно відібрати ті, що стосуються предмета допиту. Їх необхідно правильно оцінити та найбільш повно використати під час допиту. На підставі визначеного предмета слідчий формулює запитання для допитуваного та обирає систему тактичних прийомів (комбінацій) [255, с. 206].

Предмет допиту утворюють обставини, які входять до предмета доказування, а також інші обставини, які можуть надати допомогу у всебічному, повному, об'єктивному здійсненні кримінального провадження та прийнятті правильного процесуального рішення. Основними обставинами, що повинні з'ясовуватися під час допиту, здебільшого виступають:

- дані про особу допитуваного: сімейний стан, стан здоров'я, освіта, місце роботи, наявність судимості тощо;
- які конкретно дії пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення, за яких обставин, мотиви та мета;
- коли, де й за яких обставин учинено кримінальне правопорушення та в чому конкретно проявилися протиправні дії;
- причина протиправних дій і ставлення особи до своїх дій, їх оцінка;
- взаємовідносини між злочинцем (шахраєм) і потерпілим;
- кількість і загальні прикмети учасників протиправних дій;
- наявність слідів кримінального правопорушення;
- обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність;

– чи зустрічався потерпілий із підозрюваними або їх знайомими після здійснення протиправних дій та ін.

Аналіз судово-слідчої практики свідчить, що під час допиту потерпілого від шахрайства у сфері волонтерської та благодійної допомоги слід обов'язково встановити: категорію потерпілого та спосіб його пошуку допомоги (канали, час, звернення до фондів); умови отримання допомоги (наявність фінансових відрахувань, їхнє документальне оформлення та вид пропонуваної допомоги); обставини контакту із шахраями (їхня кількість, зовнішність, чи пред'являли документи); рівень обізнаності потерпілого (чи виникали підозри, які заходи він вживав для перевірки пропозиції та чи підписував документи без вивчення); наявність свідків; а також точний момент усвідомлення потерпілим факту вчинення шахрайських дій.

Під час допиту підозрюваного у шахрайстві у сфері волонтерської діяльності головною метою є встановлення його прямої чи опосередкованої причетності до кримінального правопорушення та з'ясування всіх аспектів злочинної схеми: від мотивів (наприклад, особисте збагачення чи легалізація) і деталей розробки обману, до конкретних способів його реалізації, включаючи використання фейкових облікових записів чи сайтів благодійних організацій, збір коштів на підставні банківські рахунки та механізми їхнього виведення. Необхідно деталізувати ролі всіх учасників злочинної групи, їхню ієрархію та способи конспірації, а також отримати інформацію про місцезнаходження електронних пристроїв, фінансових інструментів та будь-якого незаконно отриманого майна для подальшого збирання доказів.

Предметом допиту свідка є встановлення всіх обставин, які підтверджують факт злочину, злочинну схему та особу підозрюваного: від джерел інформації про збір коштів (фейкові оголошення, сайти) та конкретного змісту обману (що обіцяли, на що збирали), до ідентифікації підозрюваних (якщо вони відомі свідку особисто або через фото/відео) і виявлення неправомірних дій (наприклад, нецільове використання, продаж гуманітарки, відсутність звітності) тощо.

Наведені обставини не викликають сумніву, проте цей перелік не є вичерпним і підлягає доповненню, а також залежить від того, у якому процесуальному статусі перебуває допитуваний [216, с. 273; 235].

Слід зауважити, що інформація, яка стосується предмета допиту, у кримінальному провадженні щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності може мати специфічний характер [158, с. 7]. До того ж, якщо предмет допиту потребує використання спеціальних знань, слід попередньо отримати консультації відповідних спеціалістів або продумати варіанти запрошення таких обізнаних осіб на допит. Варто також ознайомитися зі:

– спеціальною літературою: галузевими нормативними актами, що регулюють сферу волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, щоб краще зрозуміти контекст протиправних (шахрайських) дій;

- специфікою організації волонтерських і благодійних структур, їх порядком функціонування тощо;
- порядком документообігу, системою обліку та звітності волонтерських і благодійних організацій або гуманітарних фондів (розуміння принципів ведення бухгалтерського, податкового, статистичного та іншого обліку, складання звітів);
- змістом попередньо вилучених документів;
- довідковими матеріалами: словники, енциклопедії, довідники, навчальні посібники та інші джерела інформації, що можуть допомогти у з'ясуванні спеціальних термінів [131, с. 128].

3. Визначення кола осіб, які підлягають допиту в кримінальному провадженні.

Визначення кола осіб, які підлягають допиту, залежить від низки факторів, у тому числі й від обсягу наявної інформації у кримінальному провадженні. Вказівки на конкретних осіб, яким відомі певні обставини справи, можуть міститися в матеріалах кримінального провадження, а також виявлятися під час проведення оперативно-розшукових заходів та інших слідчих (розшукових) дій.

4. Визначення послідовності проведення допитів.

Рішення слідчого про послідовність допитів повинно ґрунтуватися на оцінюванні таких обставин:

- особи злочинця, його віку, психічних властивостей, наявності злочинного (життєвого) досвіду, судимості, становища в структурі злочинного угруповання та ролі у вчинених злочинах (наприклад, неповнолітніх підозрюваних необхідно допитувати невідкладно);
- наявності доказів про злочинну діяльність стосовно кожного допитуваного та їх зацікавленості у кінцевому результаті досудового розслідування;
- ступені участі кожного допитуваного у спільній злочинній діяльності організованої групи;
- стан емоційного збудження допитуваного – є найбільш сприятливим моментом для початку допиту, оскільки після вчинення кримінального правопорушення та безпосереднього затримання злочинці знаходяться у стані напруженості (сильно переживають, хвилюються) і не здатні повною мірою протидіяти розслідуванню (наприклад, швидко продумати досить переконливий захист, створити неправдиве алібі);
- характеристики відносин між співучасниками (наявність розбіжностей, конфліктів та протиріч) та ін. [255, с. 208].

Можна дійти висновків, що невідкладному першочерговому допиту підлягають особи, які:

- найбільш поінформовані про обставини справи, не повною мірою зацікавлені в тому, щоб злочинна діяльність залишилася нерозкритою, та можуть повно й об'єктивно викласти інформацію, що має значення для кримінального провадження;

- безпосередньо пов'язані між собою епізодами злочинної діяльності, що дозволяє у разі необхідності провести між ними одночасні допити двох раніше допитаних осіб;

- виконували другорядні функції під час учинення кримінальних правопорушень (зокрема, після викриття злочинного угруповання вони можуть претендувати на роль свідків чи пособників, а ніяк не співвиконавців);

- мають незначний злочинний досвід, не притягувалися до кримінальної відповідальності, піддаються психологічному впливу, схильні переоцінювати ступінь поінформованості слідчого або мають у групі статус «опозиціонерів» і конфліктують з лідером та іншими членами злочинного угруповання та ін.

Належне визначення послідовності допитів підозрюваних дає змогу слідчому здобути нові докази, які він може використовувати під час допитів інших учасників злочинного угруповання. Безпідставне затягування допиту призводить до відмови від надання показань та приховування доказової інформації, необхідної для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень [255, с. 208].

5. Вивчення особи правопорушника (шахрая).

Вивчення особи правопорушника полягає у з'ясуванні його соціально-психологічної характеристики, рівня інтелекту, схильностей, характеру, способу життя та мислення. У цілому, вивчення особи правопорушника дозволяє слідчому в найкоротший проміжок часу:

- встановити з допитуваним психологічний контакт;
- обрати найбільш доцільні та ефективні прийоми та способи впливу для отримання правдивих показань;
- прогнозувати та діагностувати можливу поведінку допитуваних у тій чи іншій ситуації, що склалася під час допиту.

Разом із тим відомості про допитувану особу можна одержати і з матеріалів кримінального провадження або через використання оперативної інформації; шляхом допиту родичів, знайомих або осіб, які її оточують (зокрема, за місцем роботи, навчання, проживання), вивчення особової справи за місцем роботи, навчання та ін. Якщо особа була раніше засуджена, то доцільно вивчити архівні справи, що дає можливість отримати інформацію про тактику поведінки, яку вона обирає на допитах, про форми протидії розслідуванню, скласти уявлення про мотивацію злочинних дій тощо [255, с. 209].

Вивчаючи особу, яка підлягає допиту, слід чітко розуміти її статус і відношення до злочинної події.

Так, межа між шахрайством і цивільно-правовим деліктом є вкрай розмитою, що часто призводить до помилкового визначення процесуального статусу осіб під час допиту. Це, своєю чергою, спричиняє процесуальну тяганину, закриття кримінальних проваджень, а також судові позови щодо порушення прав учасників і норм кримінального процесу. Відповідно до ст. 87 КПК України суд зобов'язаний визнати суттєвими порушеннями прав людини та основоположних свобод і, як наслідок, вважати недопустимими докази, отримані

з показань свідка, який згодом набув статусу підозрюваного або обвинуваченого у цьому самому кримінальному провадженні. Водночас допит особи в статусі підозрюваного, яка не вчиняла кримінального правопорушення, веде до значної документальної тяганини: численних скарг і пояснень, необхідності складання постанов про закриття кримінального провадження щодо такої особи тощо. З огляду на це першочерговим завданням слідчого є точне визначення процесуального статусу особи та її причетності до події кримінального правопорушення ще до початку допиту [87].

6. Збирання оперативної інформації про склад організованої групи та вчинені ним шахрайські дії.

Акумулювання оперативної інформації про склад злочинного угруповання та вчинені протиправні діяння дозволяє визначати лінію поведінки злочинців на досудовому слідстві, мотиви й способи вчинення шахрайств, відношення до тих чи інших доказів та запобігати домовленостям між собою та свідками (потерпілими).

Ця інформація може бути використана для висунення слідчих версій або вибору тактичних прийомів допиту. Проте, оперативно отримана інформація, якщо вона використовується в кримінальному процесі, має обов'язково містити відомості про джерело для подальшої перевірки. Окрім того, оперативна інформація повинна бути законспірована та захищена від витоку. Ретельне планування в цьому контексті запобігає випадковому розголошенню джерела інформації, необдуманим питанням або пред'явленню доказів, наявність яких у слідчого може дати злочинцям можливість здогадатися про джерело їх отримання.

7. Підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному.

Важливе значення у кримінальному провадженні має своєчасний підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному. До речових доказів належать предмети, що були знаряддями кримінального правопорушення, мають на собі його сліди або стали об'єктом злочинних дій, а також гроші, цінності та інші предмети, отримані злочинним шляхом.

Важливу доказову силу мають відповідні записи в облікових бухгалтерських регістрах благодійних організацій (гуманітарних фондів). Інформація, наявна в розрахункових документах, має важливе ідентифікаційне значення для виявлення даних про платників та одержувачів коштів, які можуть бути ланками в злочинному ланцюжку. Адже, крім звичайних відомостей, тут зазначають їх ідентифікаційні податкові номери, номери їх рахунків, номери кореспондентських рахунків обслуговуючих банків, кодові позначення тощо. Групою важливих документів є установчі документи, на підставі яких створюється та діє юридична особа, ліцензії та інші дозвільні документи на здійснення певної діяльності. У цих документах зазвичай зафіксовано такі відомості, як: найменування юридичної особи, місце її знаходження, мета діяльності,

склад і компетенція органів, юридичний статус засновників, їх місцезнаходження, відомості про державну реєстрацію, розмір статутного капіталу створеного підприємства тощо. Усі дані, наявні в установчих документах, відіграють значну роль в ідентифікації особи злочинця та його спільників [25, с. 124; 227, с. 62]. Доцільним є пред'явлення висновків судових експертиз, зокрема, почеркознавчих, економічних тощо, у яких зафіксовані факти, які особі спростувати буде складно.

8. Визначення часу проведення допиту.

Приймаючи рішення про час проведення допиту, необхідно виходити з конкретної слідчої ситуації, що склалася на початковому етапі досудового розслідування. Допити співучасників, особливо після їх затримання, необхідно проводити негайно, щоб запобігти змові між ними, визначенню загальної лінії поведінки на досудовому слідстві і впливу на допитуваних з боку інших зацікавлених осіб. Допит, окрім виняткових випадків, повинен проводитися вдень [255, с. 211].

Незважаючи на наявні рекомендації, слідчі часто безпідставно відкладають або переносять допити на пізніший термін. Так, за даними В. Г. Дрозд, допит підозрюваного у 58,8 % випадків проводився через три дні після події, а в 31,4 % – через п'ять днів, тоді як у день надходження повідомлення та в день відкриття кримінального провадження він відбувався лише у 3,9 % та 5,9 % відповідно [65, с. 11; 254, с. 212].

Водночас О. В. Одерій і В. М. Лисенко, дослідивши слідчу практику, дійшли висновків, що в день затримання підозрюваний допитувався у 45,7 % випадках, наступного дня – 10,3 %, а через день і пізніше – 11 %. З наведених цифр видно, що їх сума не становить 100 % і пояснюється це тим, що у 33 % кримінальних проваджень слідчий потенційного підозрюваного допитував як свідка, при цьому день доставляння й допиту не завжди збігався. На думку вчених, причини такої тенденції полягають у завантаженості слідчого; полегшенні процесуальної форми отримання показань; можливості своєрідного психологічного впливу на допитуваного шляхом попередження останнього про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, а також відмову від давання показань [152, с. 76; 254, с. 212].

9. Визначення способу виклику на допит.

Визначаючи спосіб виклику допитуваного, слідчий повинен враховувати, що такий контакт носить не добровільний, а примусовий характер. Тому значна частина викликаних не проявляє позитивних емоцій, що є серйозною перешкодою для встановлення психологічного контакту. Обираючи спосіб виклику на допит, необхідно пам'ятати, що про цей факт може стати відомо іншим особам, які зацікавлені у результатах кримінального провадження, і можуть негативно вплинути на нього.

У цьому розрізі Є. Д. Лук'янчиков зазначає, що виклик на допит часто відбувається в умовах обмеженої інформації про особу, що ускладнює прогнозування її намірів і дій. Це створює тактичний ризик при прийнятті рішення

про виклик та вибір засобу виклику. Отже, слідчий, маючи певні дані, має прогнозувати небажану поведінку особи, яку викликає. У правоохоронній практиці найпоширенішим способом виклику є повістка, яка повинна містити інформацію про того, хто викликається, куди й до кого, дату та час явки, а також наслідки неявки. Проте з тактичних міркувань не завжди доцільно зазначати у повістці підстави виклику, що сприяє запобіганню протидії розслідуванню та забезпеченню таємниці досудового розслідування [134, с. 229–231; 255, с. 215].

10. Визначення місця проведення допиту.

Вирішення питання про місце допиту залежить від конкретної слідчої ситуації. Під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності допити, як правило, проводяться за місцем досудового розслідування або за місцем перебування допитуваного (наприклад, слідчий ізолятор або ізолятор тимчасового утримання).

Утім, допит особи поза місцем проведення досудового слідства можливий виключно за наявності важкої хвороби особи, потреби у невідкладному чи раптовому допиті, або з тактичних міркувань слідчого (наприклад, актуалізація пам'яті на місці події). У будь-якому випадку місце проведення допиту має бути оптимальним для встановлення психологічного контакту з особою, що допитується.

11. Визначення тактичних прийомів (комбінацій), що будуть застосовуватися під час допиту.

Важливе значення під час підготовки до допиту підозрюваного має визначення тактичних прийомів, що будуть застосовуватися під час допиту. Правильне застосування прийомів дозволяє впливати на допитуваного, швидко встановлювати з ним психологічний контакт, вчасно запобігати протидії розслідуванню та всебічно збирати докази щодо підтверджують участь у шахрайських діях у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

12. Визначення необхідних науково-технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка.

Важливе значення на підготовчому етапі має визначення і підготовка науково-технічних засобів фіксації допиту, зокрема, засобів аудіо- або відеозапису [254, с. 221].

Крім того, щодо визначення технічних засобів для фіксації допиту, слід зауважити, що показання особи, яка вчинила шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги, краще фіксувати за допомогою відеокамери. У такий спосіб особа в подальшому буде менш схильна відмовитися від своїх показань. Відеозапис є наочним доказом, який важко оскаржити. Він може спростувати можливі спроби маніпуляції показаннями. До того ж згідно з частиною 2 статті 104 КПК України, якщо допит фіксується за допомогою технічних засобів, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден із учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі в протоколі зазначається, що показання

зафіксовані на носії інформації, який додається до нього. При цьому для застосування науково-технічних засобів, а саме звуко- та відеозапису, доцільно залучати спеціаліста. Адже слідчий має зосередитися на психологічному контакті з допитуваною особою. А фіксувати технічними засобами перебіг допиту допомагатиме спеціаліст [234; 283, с. 205–208].

13. Визначення учасників проведення допиту.

Коло учасників визначається слідчим, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася; предмета допиту; особи правопорушника (шахрая) та інших обставин, що стосуються майбутнього допиту. До учасників допиту можна віднести прокурора, захисника, спеціаліста, експерта, законного представника, педагога, лікаря, перекладача, особу, яка розуміє знаки глухих або німих, а також співробітників правоохоронних органів та ін. [255, с. 221].

14. Забезпечення сприятливих умов для проведення допиту із урахуванням необхідності гарантування безпеки його учасників.

15. Вивчення спеціальної літератури або використання допомоги фахівців (спеціалістів).

До проведення допиту слідчий повинен набути необхідних знань і навичок, що дозволить більш ефективно проводити слідчу (розшукову) дію. Ця підготовка має охоплювати такі заходи:

- ознайомлення зі спеціальною літературою щодо здійснення волонтерської та благодійної діяльності, особливостей документообігу в цій сфері тощо;

- використання допомоги спеціалістів необхідного профілю шляхом одержання від них різних довідкових даних, спільного аналізу документації щодо здійснення волонтерської та благодійної діяльності або безпосередньої участі спеціаліста у допиті;

- поповнення знань за результатами інших допитів тощо [254; 260].

16. Планування проведення допиту.

Завершальним етапом підготовки до допиту є його планування, яке передбачає визначення порядку проведення слідчої (розшукової) дії. План може бути усним чи письмовим, стислим або розгорнутим. План має орієнтовний і динамічний характер, оскільки в ньому неможливо передбачити всі особливості допиту, тому він повинен визначати лише головні моменти (час і місце допиту, його учасників, спосіб виклику допитуваного, технічні засоби фіксації, тактичні прийоми тощо) [255].

Натомість, як справедливо зауважує І. В. Сіроух, значним недоліком у роботі більшості слідчих є ігнорування складання письмового плану допиту, що замінюється уявною схемою. Враховуючи підвищену складність розслідування кримінальних правопорушень у сфері волонтерської та благодійної діяльності, проведення «непродуманих» допитів буде малоефективним. При розробці плану допиту слідчому необхідно приділяти увагу повноті, точності формулювання та логічній послідовності запитань, а також враховувати наяв-

ність і порядок пред'явлення речових доказів. Систематичне застосування тактичних прийомів також сприяє отриманню правдивих показань під час допиту [216, с. 273].

Після ретельної підготовки слідчий приступає до безпосереднього проведення допиту.

У кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності особливо важливим є допит потерпілого та свідка, адже саме ця категорія учасників кримінального процесу володіє найбільш детальною інформацією про обставини учинення шахрайства, спосіб його вчинення та можливих правопорушників.

На початку допиту слідчий обов'язково пояснює, з якою метою викликано особу та які саме обставини цікавлять слідство. Також роз'яснюються права та обов'язки допитуваних. Потерпілий і свідок попереджаються про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивих показань, а свідок – ще й за відмову від їх давання. У випадку допиту недобросовісного потерпілого або свідка вимога кримінального процесуального закону про попередження про відповідальність відіграє роль тактичного прийому. Це може спричинити напругу в допитуваного, що потенційно призведе до обмовок і помилок під час допиту. Цей етап є надзвичайно важливим, оскільки під час розслідування шахрайства нерідко трапляються випадки, коли особа, що звернулася до поліції як «потерпіла», насправді виявляється причетною до шахрайських дій. Тому найважливішим завданням слідчого на цьому етапі є створення сприятливої психологічної атмосфери допиту та ситуації, в якій допитуваний був би схильний до співпраці [12; 157, с. 100].

У кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності особливу специфіку має допит підозрюваного (шахрая).

Встановлення психологічного контакту з підозрюваним під час допиту є досить складним процесом, який вимагає від слідчого гнучкості та вміння адаптуватися до непередбачуваних обставин і чинників.

Так, у процесі спілкування можуть виникати комунікативні бар'єри, що перешкоджають ефективному проведенню допиту. У криміналістичній літературі вчені виділяють кілька типів таких бар'єрів, зокрема: естетичний, інтелектуальний, мотиваційний, моральний, емоційний та інформаційний. Особливо значущими є емоційний та інформаційний бар'єри. Їх подолання на початкових етапах налагодження контакту значною мірою залежить від об'єктивності слідчого та його здатності ефективно усувати ці перешкоди [53, с. 18].

Тож, незалежно від процесуального статусу особи подальше дослідження процесів прийняття та реалізації тактичних рішень слідчого є безперспективним без правильного психологічного супроводу (контакту).

Під психологічним контактом слід розуміти динамічний, ситуаційно зумовлений двосторонній процес впливу на допитуваного, спрямований на до-

сягнення взаєморозуміння шляхом створення найсприятливішої психологічної атмосфери спілкування, у результаті чого співрозмовник змінює свій негативний стан, психологічне ставлення до слідчого й соціальну позицію в напрямі узгодженості й позитивного взаємовідношення при проведенні слідчих (розшукових) і судових дій [273].

У цьому розрізі слід погодитися з ученими, які наголошують на важливості вербальної комунікації між слідчим і допитуваним, адже, незважаючи на те, що допит є найбільш повторюваною процесуальною дією, він залишається складною, у кожному конкретному випадку індивідуальною, а іноді – неповторною слідчою (розшуковою) дією [169, с. 245].

Дослідження механізму формування психологічного контакту надає змогу:

- з'ясувати особливості встановлення, підтримання та закріплення психологічного контакту;
- виявити характер, особливості та причини появи перекручувань, що виникають з природи формування психологічного контакту;
- сформулювати етапи психологічного контакту з підозрюваним;
- дослідити можливості ефективного застосування тактичних прийомів (комбінацій) його встановлення при проведенні допиту та ін.

Для ефективного налагодження психологічного контакту при допиті необхідно розробити ситуаційно обумовлені етапи, які будуть враховувати характер слідчої ситуації, дозволять спрогнозувати послідовність дій слідчого та розвиток події в цілому. Сформульовані етапи встановлення психологічного контакту повинні:

- регулювати процес встановлення, підтримання та закріплення психологічного контакту;
- допомогти ліквідувати дію негативних чинників та усунути перекручення, що виникають з природи формування психологічного контакту;
- враховувати рівні формування психологічного контакту;
- дослідити можливості ефективного застосування тактичних прийомів його встановлення при проведенні допиту та ін. [7].

У всіх випадках під час допиту необхідно створювати сприятливу атмосферу, яка налаштує особу допитуваного на розмову, що передбачає прагнення з боку офіційної особи подолати конфлікт, сформулювати у допитуваного зацікавленість у спілкуванні. Зацікавленість особи у спілкуванні, її активність перебувають у прямому зв'язку з наявною в неї антисоціальною установкою: чим вона вища, тим відповідно стійкішою буде протидія слідству, тому впливові, що здійснюється на нього слідчим під час допиту [169; 261].

У разі виникнення емоційного бар'єру під час допиту М. М. Єфімов також рекомендує налагодження сприятливих відносин між слідчим і допитуваним. Це є важливим чинником професійно-психологічного впливу, що сприяє ефективному виконанню завдань допиту [71, с. 202].

Для встановлення психологічного контакту Н. А. Чмутова пропонує дотримуватися таких правил:

- допитувана особа має відчувати, що вона (її близькі родичі) перебуває у безпеці, а в разі потреби їй буде надана допомога з боку держави, правоохоронних органів;
- слідчий може скористатися допомогою спеціаліста-психолога;
- постійно аналізувати зміни настрою допитуваного та здійснювати спроби щодо його коригування [261].

Більш розширений перелік правил для встановлення психологічного контакту під час допиту запропонував В. Г. Лукашевич. Зокрема вчений пропонує під час допиту використовувати такі прийоми:

- створювати належну обстановку допиту та допит наодинці;
- демонструвати доброзичливість і неупереджене ставлення до допитуваного;
- проводити попередню бесіду на сторонню тему й слухати до кінця;
- звертатися до логічного мислення та роз'яснювати цілі та задачі допиту;
- створювати обстановку, що збуджує інтерес до допиту та його результатів [135].

Після етапу встановлення психологічного контакту та збору загальної інформації в процесі допиту настає фаза вільної розповіді. На цьому етапі слідчий зосереджується на з'ясуванні ставлення допитуваної особи до події, її сприйняття окремих фактів, а також загальних аспектів механізму вчинення шахрайства [157, с. 101].

Допит потерпілого варто розпочинати з пропозиції вільно розповісти про обставини шахрайства та події, що йому передували. Важливо дозволити допитуваному завершити свою розповідь, не перебиваючи. Такий підхід є доцільним не лише з етичних міркувань, а й для досягнення важливих тактичних і психологічних цілей.

Вільна розповідь дає змогу слідчому з'ясувати: освітній та інтелектуальний рівень допитуваного, його розуміння особливостей функціонування волонтерської та благодійної діяльності, невідповідності між показаннями та вже встановленими фактами.

Отримана інформація дозволяє слідчому підібрати найбільш відповідну термінологію та обрати правильну лінію поведінки під час стадії запитань і відповідей. Загалом тактика допиту потерпілого залежить від слідчої ситуації, яка може бути як конфліктною, так і безконфліктною. Хоча у більшості випадків показання потерпілих є правдивими та достовірними, важливо враховувати можливість ненавмисного викривлення інформації. Зокрема, стресовий стан негативно впливає на повноту та правильність свідчень. Це звужує обсяг сприйнятої інформації та спричиняє неправильну оцінку багатьох фактів, ознак і деталей [157, с. 102].

Під час допиту потерпілого від шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності можуть бути встановлені такі обставини:

- чи належить потерпілий до категорії осіб, які потребують благодійної допомоги;
- чи здійснював потерпілий пошук потенційних благодійників або волонтерів, протягом якого часу;
- які деталі його пошуку благодійної допомоги, зокрема, якими каналами він користувався для пошуку потенційних донорів (чи використовував для цього друковані оголошення, онлайн-платформи або інші канали комунікації тощо);
- чи звертався до різних благодійних фондів і волонтерських організацій, яких саме, які наслідки такого звернення;
- чи передбачалися якісь фінансові відрахування за отримання благодійної допомоги, а якщо так, то в якому розмірі й чи були ці умови зафіксовані документально;
- яка саме благодійна або гуманітарна допомога пропонувалася;
- як виглядали шахраї, яка їх кількість, чи пред'являли документи, що посвідчують їхній статус та законність їхньої діяльності;
- чи не було підозри у потерпілого щодо законності дій цих осіб, у чому полягала ця підозра;
- які заходи вживав потерпілий для перевірки достовірності пропозиції, знайденої в інтернеті, особливо щодо контактних даних;
- чи не підписував різноманітних документів без вивчення їх змісту;
- хто був присутній під час вчинення шахрайських дій;
- коли саме потерпілий зрозумів, що стосовно нього вчинено шахрайські дії [235].

Натомість слід наголосити, що у випадках, коли після вчинення шахрайства минув тривалий час, особа не завжди може запам'ятати та відтворити певні явища, особливо ті, що стосуються обставин, які передували події. У такому разі доцільно використовувати прийоми, що сприяють нагадуванню забутих фактів. Зокрема, можна запропонувати потерпілому розповісти про шахрайство спочатку у хронологічному порядку, а потім у зворотному.

Сприятливим є використання під час допиту асоціативних зв'язків, пред'явлення речових доказів для повторного сприйняття, допит за обмеженим колом обставин та інші прийоми, спрямовані на пригадування обстановки вчинення шахрайських дій та зовнішності злочинців (шахраїв). Також під час допиту слідчому можна застосувати такий прийом, як пред'явлення документа, який був засобом учинення шахрайства, що може допомогти допитуваній особі пригадати певні факти розслідуваної події [157, с. 102].

Інколи бувають випадки, коли потерпілий з різних причин намагається надати слідчому неправдиві свідчення. За таких обставин необхідно визначити

мотиви обраної позиції (користь, страх, помста) і застосувати тактичні прийоми психологічного впливу: переконання, постановка контрольних запитань або попередження.

Особливо критично слід ставитися до свідчень потерпілого в разі встановлення його ролі у вчиненому кримінальному правопорушенні, його справжніх намірів щодо укладення угоди, оскільки нерідко потерпілі заздалегідь мають установку на утаювання та викривлення інформації у зв'язку з бажанням приховати свою неправомірну поведінку тощо [157, с. 102].

Під час допиту свідків також необхідно з'ясувати їхній рівень обізнаності у специфічних економічних та юридичних питаннях, а також в особливостях здійснення волонтерської та благодійної діяльності. Важливо також зрозуміти їхнє ставлення до події шахрайства та до певних осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Серед осіб, які можуть виступати як свідки у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, Н. А. Лисенко сформувала такі групи:

- особи, які є очевидцями злочинної події;
- особи, які вказані як засновники «фіктивної волонтерської (благодійної) організації (фонду)»;
- представники банківських установ;
- оператори в системі мережі «Інтернет» та інші суб'єкти, що надають різноманітні види послуг;
- працівники страхових агентств, соціальних служб, ДМС, через яких оформлювалися документи;
- інші категорії свідків, які не мають відношення до волонтерської та благодійної діяльності, але володіють інформацією, що має значення для кримінального провадження;
- родичі, знайомі, сусіди потерпілого, підозрюваного та ін.;
- державні контролюючі органи, які здійснюють контроль за волонтерською та благодійною діяльністю:

1) представники Міністерства соціальної політики України: з приводу особливостей здійснення координації діяльності з питань волонтерської діяльності; затвердження порядку ведення обліку волонтерів тощо;

2) представники Національної соціальної сервісної служби України: з питань здійснення державного контролю за діяльністю благодійних організацій; внесення до ЄДР юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань відомостей про благодійні організації; особливостей перевірки благодійних організацій;

3) представники Державної податкової служби: з питань здійснення контролю за дотриманням податкового законодавства певними благодійними організаціями;

4) представники Державної казначейської служби України: з питань

здійснення контролю за цільовим використанням коштів, виділених з бюджетів усіх рівнів на волонтерську та благодійну діяльність та ін. [131, с. 138]

Загалом, під час допиту свідків необхідно передусім з'ясувати інформацію в межах таких блоків:

1) щодо самого свідка:

– чи безпосередньо сам він був очевидцем злочинної події (шахрайства) чи йому стало відомо про неї від інших осіб;

– за яких обставин свідок опинився на місці вчинення кримінального правопорушення та з якої відстані спостерігав за діями учасників шахрайських дій;

– чи зможе він упізнати зловмисника (шахрая) і потерпілого та відтворити їхні дії тощо;

2) щодо учасників злочинної події:

– особливості поведінки та конкретні дії учасників до, під час та після вчинення кримінального правопорушення (шахрайства);

– чи знайомий свідок з кимось із них (коли, за яких обставин познайомився);

– чи здійснювалися на місці вчинення кримінального правопорушення кимось із учасників події дії, спрямовані на спотворення (знищення) носіїв слідової інформації, та ін.;

3) щодо події кримінального правопорушення:

– точні час і місце здійснення шахрайських дій у сфері волонтерської діяльності та гуманітарної допомоги;

– що саме передувало вчиненню протиправних дій;

– які, на думку допитуваного, причини злочинної події;

– чи застосовувались кимось із учасників події технічні засоби фіксації (наявність камер відеоспостереження на місці події);

– що відбувалося після вчинення кримінального правопорушення тощо [98, с. 233].

Натомість, як стверджує В. С. Березняк, свідки здебільшого менш зацікавлені у встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Проте, за законодавством України, надавати показання щодо події, яка спостерігалася свідком, скоріше обов'язок, а не право. Адже, за ст. 385 КК України передбачено кримінальну відповідальність за відмову свідка від давання показань у суді, Вищій раді правосуддя, Конституційному Суді України або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України. Завідомо неправдиві показання свідка караються виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк. У ряді випадків свідки несумлінно ставляться до процесуальних обов'язків, визначених законом, приховуючи важливу інформацію або дезінформуючи органи слідства та суду. Тому не дивно, що в КПК України 2012

року з'явилася стаття 96, у якій викладені положення щодо з'ясування достовірності показань свідка. У зв'язку з чим до предмета допиту крім обставин, які стосуються події кримінального правопорушення, щодо якої свідок надає показання, слід віднести ще й питання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань, а також щодо попередніх показань, які не узгоджуються з його показаннями [10, с. 68–70].

При допиті підозрюваного слідчому слід врахувати обставину, що однією з істотних властивостей шахраїв є постійна готовність використовувати обман, винахідливість у його застосуванні. Злочинці, що спеціалізуються на шахрайстві, вирізняються психологічною стійкістю та вмільм застосуванням методів психологічного впливу, таких як переконання та навіювання. Їхньою типовою особливістю є високорозвинені комунікативні якості: здатність легко налагоджувати контакт і викликати довіру. Більшість із них майстерно обирають манеру поведінки, що відповідає характеру співрозмовника, аби в ході слідчих дій сформувані найбільш вигідні умови для відстоювання своєї позиції. Ці обставини вимагають від слідчого рішучості у встановленні фактів, критичного ставлення до поведінки допитуваної особи та змісту її показань. За таких умов ключову роль у подоланні протидії відіграє стратегічне оперування доказами, що формує у підозрюваного впевненість у наявності у слідства беззаперечних фактичних даних про його причетність до шахрайських дій [54, с. 288].

Слідчий, допитуючи підозрюваного, має визначити доцільність використання наявних доказів для ефективного оперування ними. До таких доказів належать:

- висновки експертів;
- акти ревізій;
- висновки аудиту;
- інші документи, що містять інформацію про шахрайські дії;
- показання інших осіб (волонтерів, благодійників та ін.);
- вилучені скриншоти оголошень про надання псевдоволонтерських послуг та здійснення псевдоблагодійної діяльності тощо.

Ці матеріали, зібрані в рамках кримінального провадження, є ключовими для побудови доказової бази під час допиту підозрюваного.

Як зазначалося раніше, на сьогодні значна кількість волонтерів і представників благодійних організацій збирають кошти за допомогою соціальних мереж. У цьому випадку слід перевірити, коли створена вебсторінка, яка її попередня активність. За необхідності до предмета допиту включити перелік питань щодо законності діяльності в такий спосіб. Варто звернути увагу й на поведінку волонтера. Справжні волонтери не ведуть себе агресивно, нав'язливо або надто наполегливо. Для перевірки оголошення у присутності допитуваного також можна зробити пошук тексту в Google чи Facebook – якщо оголошення склали «аферисти», воно може спливати у публікаціях інших волонтерів

та організацій, які й уяви не мають про новий збір чи співпрацю із псевдоволонтерами [131; 249].

Слід зазначити, що ефективність допиту підозрюваного безпосередньо залежить від коректного вибору тактичних прийомів. Цей процес є глибоко індивідуальним і формується динамікою взаємодії між слідчим та допитуваною особою. Характер цієї взаємодії може варіюватися від безконфліктного до конфліктного спілкування, що вимагає від слідчого гнучкості у застосуванні відповідних тактичних прийомів.

Жодна тактика не здійснюється без застосування прийомів психологічного впливу. Окрім встановлення психологічного контакту слід застосовувати такі прийоми, як:

- переконання в неправильності зайнятої позиції;
- роз'яснення;
- створення уяви щодо поінформованості слідчого в обставинах кримінального провадження;
- зменшення враження щодо поінформованості слідчого в обставинах справи;
- вплив на позитивні сторони особистості допитуваного;
- використання стану емоційної напруженості;
- постановка комплексу запитань, спрямованих на орієнтацію мислення в необхідному напрямі та ін.

При цьому, прийоми логічного впливу призначені для логічного доведення допитуваному, що він викритий у неправді, демонстрації невідповідності його показань дійсності. До них належать:

- пред'явлення доказів, що спростовують показання допитуваного;
- пред'явлення доказів, що вимагають від допитуваного деталізації показань, що призведе до протиріч між ними і показаннями співучасників;
- логічний аналіз протиріч між інтересами допитуваного та його співучасників;
- доказ безпідставності зайнятої позиції, що не може перешкодити зрештою встановленню істини у кримінальному провадженні [41; 130, с. 121].

Одним із поширених тактичних прийомів у загальній теорії криміналістики є оголошення показань свідків і пред'явлення доказів. Слідчий під час допиту може також скористатися наявними підробленими документами про волонтерську та благодійну діяльність, підробленими або безтоварними накладними, підробленими актами виконаних робіт, змінами в угодах. Під час допиту встановлюються дії (бездіяльність) уповноважених осіб, при цьому ці самі питання з'ясовуються шляхом огляду документів, які стосуються прийняття фінансово-господарських рішень, організаційних заходів. Звертається увага на підписи, дати, надписи чи резолюції для уточнення того, кому належить підпис, чи цією особою завізовано документ, ким дана вказівка на його виконання (якщо немає резолюції), якою є технологія розпоряджень та прохо-

дження документації до виконання, чи потрібно для виконання колегіальне рішення, чи складаються протоколи таких засідань, чи зберігаються такі документи, де й упродовж якого часу; який порядок внесення змін і доповнень до документів (хто це перевіряє), які наслідки внесення несанкціонованих змін у документи; чи потребують конкретні види документів відтиску печатки; де вона зберігається. Відповіді на ці запитання можуть слугувати підставою для призначення почеркознавчої та інших видів судових експертиз [51, с. 312; 130, с. 122; 235].

В умовах, коли підозрюваний відмовляється спілкуватися зі слідчим, слід застосовувати такий тактичний прийом, як використання відеозйомки. До переваг її застосування можна віднести:

- виключення оскарження допитуваним такої слідчої (розшукової) дії через застосування тиску слідчого чи інших неправомірних дій з його боку;
- можливість перегляду відеозапису на предмет виявлення в поведінці допитуваного (жестах, міміці, інтонації) його справжньої реакції на те чи інше запитання слідчого й корегування наступних процесуальних дій відповідно до отриманої інформації;
- можливості залучення спеціаліста-психолога чи психіатра для оцінки стану допитуваного;
- можливість призначення психолого-психіатричної експертизи та ін. [254].

Водночас відеозйомка допиту несе в собі і низку ризиків. зокрема можна втратити психологічний контакт із допитуваним або викликати у нього додаткову агресію.

Утім, через постійну готовність підозрюваного застосовувати обман у слідчого з'являється необхідність послуговуватися комплексом тактичних прийомів, а не лише одиничними.

У криміналістичній літературі такий комплекс називають «тактичною комбінацією». Загалом, виділяють три види тактичних комбінацій: рефлексивні, забезпечувальні та контрольні.

Рефлексивні комбінації переважно мають на меті отримати інформацію від допитуваного або створити такі умови, що зумовлюють неправильність оцінки щодо поінформованості слідчого про обставини кримінального провадження. Найчастіше рефлексивні комбінації застосовуються під час допиту недобросовісних свідків і потерпілих, а також підозрюваних, які дають неправдиві свідчення.

Застосовуючи забезпечувальну комбінацію, виконується її головна мета – забезпечити збереження факту допиту в таємниці, допомогти допитуваному пригадати суттєві для справи факти, відтворити певну картину обставин шахрайства тощо.

Використовуючи контрольні комбінації, у процесі допиту слідчий отримує відомості, що дають можливість оцінити свідчення чи визначити орієнтовальну інформацію, яка дає змогу зважити правильність власної поведінки,

спрямування лінії допиту слідчому [53, с. 18; 255].

До предмета допиту підозрюваного у провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності здебільшого належить встановлення таких обставин:

- обставини шахрайства;
- дані про особу шахрая;
- відношення допитуваного до сфери волонтерства та благодійності або надання гуманітарної допомоги;
- питання про фіктивність волонтерських організацій і благодійних організацій (фондів) тощо;
- напрям, у якому здійснювалася волонтерська та благодійна діяльність (соціальний, медичний, підтримка військових, допомога ВПО тощо);
- особливості здійснення шахрайських схем;
- перелік потерпілих і способи їх ошукування тощо [131, с. 135].

Отже, допит є ключовим інструментом у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері волонтерської та благодійної діяльності. Ефективність розслідування та успішність притягнення винних до відповідальності значною мірою залежать від вчасності та якості проведення допиту. Запорукою успішного допиту є правильний вибір тактики та передбачення всіх можливих складнощів, що можуть виникнути під час отримання інформації від різних категорій учасників кримінального процесу (підозруваний, потерпілий, свідок). Це включає в себе здатність слідчого впливати на розвиток ситуації та апелювати до заздалегідь відомих фактів.

3.3. Використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності

Серед основних завдань кримінального судочинства – повне й швидке розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, для вирішення якого слідчий повинен вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події кримінального правопорушення, осіб, винних у його вчиненні. Вирішення цих завдань неможливе без застосування слідчим певних знань, умінь і навичок, що одержані під час професійної підготовки та практичної діяльності. Утім, для вирішення вказаних завдань недостатньо наявності лише юридичних знань, оскільки на сьогодні неможливо уявити сучасне досудове розслідування без використання останніх досягнень науково-технічного прогресу та розроблених на їх основі науково-технічних засобів. Зважаючи на це, особливе значення у тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання «спеціальних знань» [254, с. 455].

Аналіз юридичної літератури свідчить про тривалі дискусії з приводу визначення змісту терміна «спеціальні знання».

Так, деякі вчені вважають, що спеціальні знання – це наукові й практичні

знання та навички, які відповідають сучасному рівню розвитку відповідних галузей людської діяльності (за винятком знань у галузі процесуального й матеріального права), використовуються (застосовуються) під час розслідування злочинів і судового розгляду кримінальних проваджень з метою сприяння слідству чи суду в збиранні та дослідженні доказів.

Своєю чергою, інші вчені досліджувану категорію характеризують як незагальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду у з'ясуванні обставин справи або надання висновків із питань, для вирішення яких потрібне їх використання [101; 133].

В. Д. Юрчишин під спеціальними знаннями розуміє сукупність науково обґрунтованих знань у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла певної особи (спеціаліста) у межах будь-якої професії, які відповідно до норм кримінального процесуального законодавства є необхідними для повного, всебічного, об'єктивного встановлення обставин, що входять у предмет доказування, та вирішення інших завдань кримінального процесу. Своєю чергою, В. К. Лисиченко і В. В. Циркаль спеціальні знання визначають як загальновідомі у кримінальному судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за окремою спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою сприяння слідству або суду в з'ясуванні обставин справи чи дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування [133; 254, с. 459; 280, с. 44].

Вказуючи на спосіб отримання спеціальних знань та наголошуючи на відповідності їх сучасному науковому та практичному рівню, надає своє визначення і В. Ю. Шепітько. До спеціальних знань він відносить будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому та практичному рівню. Схожої думки дотримуються і Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко і В. М. Тертишник, які вважають, що спеціальні знання – це сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням [138, с. 3; 254, с. 463; 274].

Виходячи з цього, можна визначити основну мету використання спеціальних знань, як-от:

- сприяння повному й швидкому розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень;
- встановлення істини у кримінальному провадженні;
- дослідження певних об'єктів та явищ;
- отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що ма-

ють значення для правильних обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні;

- сприяння виявленню, фіксації та вилученню доказів і з'ясуванню спеціальних питань, що виникають під час проведення слідчих (розшукових) дій;
- розробка тактичних і технічних засобів та методів збирання доказів тощо [254, с. 464].

Згідно з кримінальним процесуальним законодавством використання спеціальних знань проявляється у формі залучення спеціаліста до участі у слідчих (розшукових) діях і призначенні та проведенні судової експертизи [14].

Між тим, аналіз криміналістичної літератури свідчить, що реальні потреби та напрями застосування спеціальних знань у стадії досудового розслідування є набагато ширшими, і більшість авторів допускають використання спеціальних знань у практиці розслідування як у процесуальних, так і в непроцесуальних формах [11; 88, с. 183].

Взагалі поняття «форма» означає тип, будову, спосіб організації чогонебудь, зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом. Форма спеціальних знань є відображенням їх суті чи змісту [30; 254, с. 464].

Натомість у науковій літературі існує думка (В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль), що застосування непроцесуальних форм є неприпустимим [132; 254, с. 464].

Такої позиції дотримується й Б. В. Романюк, зазначаючи, що нерідко слідчий консультується в усній формі з деяких питань зі спеціалістами. Це є один зі способів набуття слідчим певних спеціальних знань. При розслідуванні кримінальних правопорушень слідчий постійно змушений різними шляхами поповнювати відповідний рівень спеціальних знань, щоб кваліфіковано визначити сутність механізму вчинення кримінального правопорушення, висунути відповідні версії, допитати певних осіб зі спеціальних питань тощо. Якщо слідчий дійде висновку, що цих знань йому недостатньо, він повинен залучити до кримінального провадження певного спеціаліста відповідно до норм закону [203, с. 56; 254, с. 464].

В. В. Ковальов вказує, що слідчий може володіти певними спеціальними знаннями і застосовувати їх у процесі розслідування. Однак чинний КПК України не дозволяє поєднувати в одній особі кілька процесуальних функцій – слідчого та спеціаліста. На думку автора, якщо виникають питання, вирішення яких потребує спеціальних знань, слідчий зобов'язаний звернутися по допомогу до спеціаліста. Отже, чітке розмежування компетенції слідчого та спеціаліста-криміналіста сприяє підвищенню результативності спільної діяльності [102, с. 50; 254, с. 464].

Узагальнюючи думки вчених-криміналістів, вважаємо за доцільне поділяти спеціальні знання за формами застосування на «процесуальні» та «непроцесуальні».

Під «процесуальними» формами застосування спеціальних знань слід розуміти спеціальні знання, що прямо передбачені кримінальним процесуальним законодавством. До основних процесуальних форм використання спеціальних знань можна віднести:

- безпосереднє використання слідчим спеціальних знань під час досудового розслідування;
- проведення судових експертиз;
- участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Під терміном «непроцесуальні» форми використання спеціальних знань треба вважати ті форми, що прямо не передбачені законом [127, с. 28; 254, с. 465].

Як свідчить аналіз судово-слідчої практики, у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності серед непроцесуальних форм використання спеціальних знань найпоширенішими є: довідково-консультаційна допомога, науково-технічна допомога, контрольно-перевірочна діяльність [131, с. 155].

Однією з процесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності є участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій (87 %) [131, с. 156].

Залучення спеціалістів у такій категорії кримінальних правопорушень передбачає запрошення фахівців з різних галузей знань, охоплених такими сферами, як психологія, економіка, облік та оподаткування, фінанси та банківська справа, підприємництво, інженерія програмного забезпечення та інформаційні технології, кібербезпека тощо. Рішення про залучення цих фахівців приймає безпосередньо слідчий, керуючись слідчою ситуацією, яку необхідно вирішити на конкретному етапі досудового розслідування [171, с. 269].

Рішення про залучення спеціалістів для проведення допиту допоможе вирішити ряд важливих завдань і прояснити ті питання, що є для слідчого не зовсім зрозумілими. При цьому, у загальному вигляді комплекс питань, які можуть бути вирішені під час допиту із залученням спеціаліста, можливо представити у вигляді такої системи:

- питання, пов'язані з подоланням можливої протидії досудовому розслідуванню (спеціаліст, присутній під час допиту, може звернути увагу слідчого на нещирість допитуваного, неправдиві показання, які надає особа, окремі невідповідності отриманої інформації фактичній ситуації тощо);
- питання, пов'язані з установленням психологічного зв'язку з допитуваним та вибором ефективної тактики допиту;
- питання, пов'язані з формуванням базових знань у слідчого щодо ключових понять і термінів, які можуть стосуватися предмета допиту (надасть слідчому можливість правильно вести допит, сприятиме формуванню в допитуваного уявлення щодо обізнаності слідчого стосовно специфічних обставин і зменшить імовірність уведення його в оману);

– питання, пов'язані з формуванням переліку обставин, які підлягатимуть встановленню та які утворюють предмет допиту;

– питання, пов'язані з вивченням організаційно-правових, нормативних, фінансово-господарських документів, які стосуються вчинення кримінальних правопорушень та визначення правильної послідовності їх пред'явлення різним категоріям допитуваних осіб [131, с. 157; 171, с. 269].

Питання, пов'язані, з формуванням базових знань у слідчого щодо вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, можуть стосуватися:

– нормативно-правової бази, що регулює правовідносини у сфері волонтерської та благодійної діяльності;

– недоліків, суперечностей у нормах і положеннях національного законодавства, що зумовлюють вчинення протиправних дій;

– управлінської політики у сфері благодійництва та волонтерства;

– контрольно-наглядової політики стосовно діяльності благодійних організацій або фондів;

– базової термінології, що стосується волонтерства та благодійництва;

– особливостей функціонування правовідносин у сфері волонтерської та благодійної діяльності;

– особливостей діяльності волонтерських організацій та благодійних фондів і благодійних організацій;

– форм і ознак волонтерства та благодійництва;

– суб'єктів, які здійснюють волонтерську та благодійну діяльність;

– прав і обов'язків суб'єктів, які здійснюють волонтерську та благодійну діяльність, та набувачів такої допомоги тощо [131, с. 158].

Слідчому можна використовувати допомогу з приводу окреслених вище питань й у формі консультації спеціалістів (у межах непроцесуальної форми використання спеціальних знань). При цьому, актуальною є допомога спеціаліста при проведенні ідентифікації з метою встановлення особи за ознаками її зовнішності шляхом складання її комп'ютерного композиційного портрету. На практиці нерідкими є випадки, коли потерпілий (свідок) поверхнево запам'ятав чи взагалі не мав можливості побачити обличчя злочинця, але він запам'ятав особливості його ходи, рухів, фігури, голосу. У цих випадках доцільно продемонструвати потерпілому (свідку) відеомасив, що складається спеціалістом з ряду відеосюжетів, відібраних у базі відеоданих системи на основі отриманих від потерпілого (свідка) відомостей про зовнішність особи, що розшукується (чи з огляду на спосіб учинення кримінального правопорушення) [131, с. 158; 139].

Утім, у світлі розвитку комп'ютерних технологій дедалі актуальнішим є застосування спеціальних знань при роботі з комп'ютерною технікою.

Такі знання необхідні для:

– визначення статусу об'єкта як машинного носія інформації, його стану, призначення та особливостей;

- дослідження комп'ютерної інформації, включаючи її пошук та вилучення;
- виявлення ознак і слідів впливу на машинні носії інформації, а також безпосередньо на саму інформацію;
- здійснення допоміжних дій з виявлення, закріплення та вилучення доказів [129, с. 304; 131, с. 159].

Інформація, зафіксована в цифровому форматі, що міститься в ЕОМ та інших цифрових пристроях, створених на основі їх технологій, у засобах рухомого радіотелефонного зв'язку та на різних носіях цифрової інформації, причинно пов'язана зі злочинною подією, що дозволяє встановити обставини скоєного кримінального правопорушення та злочинця [73, с. 55; 131, с. 158].

У ході проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій здобувається/вилучається низка доказів, у тому числі й пристрої, що містять електронні сліди кримінального правопорушення. Утім, слідчий не завжди компетентний у роботі з такими пристроями й електронними даними, що містяться в них, що потребує участі обізнаних осіб [131, с. 158].

Так, наприклад, будь-яка інформація, яка передається за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, зберігається на спеціальних технічних носіях (серверах) і в спеціальному вигляді (log-файлі). Інтернет-провайдери та інші суб'єкти, які беруть участь у процесі інформаційно-телекомунікаційної передачі даних та у фактичному володінні яких перебувають сервери, мають можливість вилучити необхідні log-файли, засвідчити їхній зміст та надати на вимогу уповноважених учасників кримінального провадження. Такий спосіб збирання доказової інформації, у т. ч. електронної, використовується під час розслідування кримінальних правопорушень шляхом проведення відповідних НСРД, у яких беруть участь інтернет-провайдери. Будь-які дії з електронними документами мають здійснюватися у визначеному законом порядку уповноваженими особами за допомогою сертифікованого службового обладнання, з використанням ліцензійного програмного забезпечення. Використання несертифікованого обладнання або неліцензійного програмного забезпечення може призвести до викривлення інформації, отриманої з електронного документа через апаратні та/або програмні збої та помилки. Оператори комунікаційних мереж також нерідко залучаються як спеціалісти [95; 131, с. 158].

Як правило, для встановлення обставин шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності та розшуку правопорушників (шахраїв) використовують такі електронні пристрої:

- мобільні телефони;
- стаціонарні комп'ютери, ноутбуки, нетбуки, планшети та інші малогабаритні комп'ютери;
- різні електронні гаджети (наприклад, багатофункціональні електронні годинники, пульсоміри, крокоміри);

- елементи інфраструктури інформаційно-комунікаційних мереж та операторів, що надають послуги зв'язку (сервери та ін.);
- автомобільні відеореєстратори;
- GPS-навігатори тощо [73, с. 55; 131, с. 158].

Крім цього, на сьогодні існує цілий ряд спеціалізованих інструментів веб-аналітики, що дозволяють отримувати корисні для використання у розслідуванні аналітичні дані з відкритих джерел інтернету [73, с. 55].

Відкриті джерела містять різні типи даних, включаючи текст, зображення, відео та аудіо. Це дозволяє слідчому використовувати різні методи аналізу для отримання інформації [131, с. 158].

Віртуальні сліди є доказами вчинення або планування кримінальних правопорушень конкретною особою або групою осіб. Вони вказують на рівень професіоналізму злочинця. На початковому етапі фіксації віртуальних слідів проводиться опис у протоколі відомостей про те:

- в пам'яті якого пристрою виявлено віртуальні сліди;
- кому належить технічний пристрій;
- чи має пристрій вихід в інтернет, локальні та інші мережі;
- яка оперативна система пристрою, у яких файлах і які виявлені сліди;
- коли файл був створений та змінений.

Після цього здійснюється фотографування екрана з виведеною інформацією про властивості досліджуваних файлів. Після чого відбувається вилучення для дослідження об'єкта з віртуальними слідами [131, с. 160; 218, с. 43].

Слід сказати, що за допомогою участі спеціалістів у галузі ІТ-технологій можна отримати певну інформацію у великому масиві даних, у тому числі корисну для розслідування шахрайства:

- про конкретну особу та її соціально-психологічний портрет: коло спілкування, психологічні особливості, включаючи емоційні, комунікативні, мотиваційні та ціннісно-моральні якості, а також дані про його психологічний стан (наприклад, за профілями у соціальних мережах);
- про кілька сторінок однієї й тієї самої особи в різних соціальних мережах, у тому числі зареєстрованих під вигаданими даними для ідентифікації особи як їх єдиного користувача;
- про ІР-ідентифікатор пристрою, який використовувався для виходу в інтернет у конкретних випадках;
- про деякі дії певної особи щодо її активності в інтернеті (наприклад, за номером телефону, який вона використовувала);
- про реєстрацію у соціальних мережах та електронних платіжних системах, розміщення оголошень тощо [20, с. 195; 131, с. 160].

Спеціалісти у галузі комп'ютерних технологій можуть здійснити такі заходи:

- надати консультації щодо правильного увімкнення технічних пристроїв, пошуку файлів, доступу до хмарних сховищ та операційної системи;

- надати допомогу у правильному вилученні комп'ютерної техніки та інформації, що знаходиться на жорстких, віртуальних дисках;
- посприяти в огляді функціональної частини комп'ютера і зовнішніх носіїв даних, а також технічної документації;
- допомогти подолати систему захисту комп'ютерної інформації та провести аутентифікацію доступу до комп'ютера чи телефону конкретного користувача та ін. [199].

Важливе значення під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності має призначення судових експертиз.

Експертиза значно розширює пізнавальні можливості слідства та суду, дозволяє використовувати сучасні науково-технічні засоби [138].

При цьому А. Ф. Волобуєв акцентує увагу на тому, що судово-експертні дослідження відрізняються від інших форм застосування спеціальних знань, у тому числі від попередніх досліджень, характерною процесуальною процедурою і достовірністю одержаних результатів [38].

Загалом, завдання експерта полягають у тому, щоб надати слідству виявлені через використання спеціальних знань відомості стосовно фактів, що дозволяють у сукупності з іншими доказами у справі надати оцінку події, що розслідується, встановити особу злочинця та обставини кримінального правопорушення [157; 279].

Як зазначає І. В. Пиріг, експертна діяльність може здійснюватися фізичними особами, науково-дослідними організаціями й установами, закладами вищої освіти, юридичними особами незалежно від форм власності, а також спеціально сформованими колективами: експертними радами, комісіями. Тобто, суб'єктами експертної діяльності можуть бути юридичні та фізичні особи, які організують та безпосередньо виконують різного роду дослідження. Обов'язкова вимога для суб'єктів безпосереднього дослідження – наявність відповідних наукових знань у певній галузі (спеціальних знань) [168, с. 31].

Передусім зазначимо, що ефективність проведення експертизи переважно зумовлена її якісною підготовкою. Аналіз криміналістичної літератури свідчить, що зміст заходів щодо підготовки та призначення експертизи є однотипним і містить у собі такі основні елементи:

- прийняття слідчим рішення про провадження експертизи та вибір моменту її призначення;
- збирання матеріалів, що підлягають направленню на експертизу;
- визначення виду судової експертизи, черговості провадження кількох експертиз та вибір експертної установи;
- формулювання експертного завдання;
- винесення постанови про призначення експертизи, ознайомлення з нею підозрюваного та інших учасників кримінального процесу і вирішення заявлених при цьому клопотань зацікавлених осіб;
- направлення постанови про призначення експертизи разом із об'єктами дослідження до експертної установи або конкретного експерта [157,

с. 122].

Не зупиняючись детально на всіх зазначених елементах, приділимо особливу увагу лише специфічним із них. Щодо моменту призначення судової експертизи, через велику кількість об'єктів та трудомісткість досліджень експертизу необхідно призначати вже на початковому етапі досудового розслідування. Указана вимога є досить слушною, оскільки зволікання з призначенням експертизи може призвести до порушення строків розслідування та інших негативних наслідків. На жаль, під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності така можливість існує не завжди. І тому є об'єктивні чинники, а саме неможливість на початковому етапі отримати необхідні матеріали (документи) для призначення експертизи, а також порівняльні зразки через недостатню їх якість і кількість [157, с. 123].

З огляду на це більш обґрунтованою можна вважати позицію авторів, які вважають, що визначення моменту (часу) призначення експертизи обумовлено тактичними міркуваннями та пов'язано з особливостями розслідуваного кримінального правопорушення, слідчою ситуацією, наявністю або відсутністю необхідних матеріалів [138].

Загалом, як вказують деякі науковці, зокрема Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко та В. М. Тертишник, вибір моменту призначення експертизи передбачає врахування таких обставин:

- своєчасності призначення експертизи;
- властивостей та стану об'єктів експертного дослідження;
- необхідності та можливості отримання порівняльних зразків для експертного дослідження;
- особливостей експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення тощо);
- слідчої ситуації, що склалася;
- наявності або відсутності необхідних матеріалів для призначення експертизи [138; 157, с. 122].

Тож, призначаючи експертизу у справах щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, слідчий повинен врахувати вказані обставини та вирішити, чи достатньо в його розпорядженні матеріалів для повноцінного експертного дослідження [157, с. 122].

Як засвідчив аналіз судово-слідчої практики, у провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, найчастіше призна-чаються такі види експертиз:

- комп'ютерно-технічна – 22 %;
- економічна – 12 %;
- товарознавча – 36 %;
- технічна експертиза документів – 41 %;
- почеркознавча – 19 %;
- портретна – 11 %;

- відео-, звукозапису – 7 %;
- бухгалтерського обліку – 21 %;
- трасологічна – 14 % та ін. [131, с. 162].

Одним із основних методів використання сучасних інформаційних технологій у правоохоронній діяльності є проведення судових комп'ютерно-технічних експертиз (далі – СКТЕ). Цей напрям досліджень є досить молодим та активно розвивається, постійно розробляються й упроваджуються нові методи та засоби проведення досліджень, програмно-апаратні комплекси, тощо. Основними завданнями такого виду експертиз є:

- пошук і аналіз інформації на цифрових носіях (персональних комп'ютерах, серверах, мобільних пристроях тощо);
- відновлення видалених даних, пошук прихованої інформації;
- встановлення обставин, пов'язаних із використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення;
- встановлення інтернет-активності користувача, кола спілкування, історії використання засобів зв'язку;
- дослідження технічного стану, характеристик, конструктивних особливостей комп'ютерної техніки та мобільних засобів [131, с. 163; 172, с. 151].

Практична цінність СКТЕ полягає в ідентифікації електронних доказів – від листування в месенджерах, яке підтверджує попередню змову та злочинний умисел, до метаданих файлів (звітів, накладних), що дозволяють встановити час та особу, яка створила чи змінила фальсифіковану фінансову документацію. Така експертиза також допомагає ідентифікувати фішингові ресурси для збору донатів і відновити видалені дані, що є ключовим для доведення способу вчинення обману та встановлення повного кола причетних осіб.

Слід зауважити, що з метою розширення кола вирішуваних питань комп'ютерно-технічна експертиза досить часто проводиться в комплексі з іншими видами судових експертиз, такими як:

- експертиза об'єктів інтелектуальної власності;
- експертиза матеріалів та засобів відео-, звукозапису;
- технічна експертиза документів;
- інженерно-транспортна експертиза;
- мистецтвознавча експертиза [172, с. 151].

Так, комп'ютерно-технічна експертиза у комплексі з експертизою відео-, звукозапису набула поширення під час розслідування шахрайства, учиненого шляхом використання інтернет-технологій, адже шахраї активно використовують мультимедійні технології, що ґрунтуються на представлених даних у цифровому форматі відеозображення із застосуванням анімації та звукового супроводу.

У цій експертизі спільні (інтеграційні) питання пов'язані зі встановленням їх оригінальності та незмінності (відсутністю монтажу) запису за допомогою комп'ютерної техніки. Основним об'єктом дослідження є файли зі звуко-

вими, відеоформатами. Їх носіями, що відправляють на дослідження, переважно є мобільні телефони, смартфони. Ця техніка становить різновид терміналу стільникового зв'язку, сім-карти до неї є необхідним компонентом для функціонування такого терміналу як телекомунікаційного засобу. Тому дослідження їх є одночасно й завданням експертизи телекомунікаційних систем (обладнання) і засобів. Проте, виконуючи функції цифрового органайзера або персонального комп'ютера (спеціалізованого комп'ютера з відповідним програмним забезпеченням для роботи з електронною поштою, перегляду текстових або мультимедійних файлів тощо), ця техніка одночасно є об'єктом комп'ютерно-технічної експертизи. Мобільні телефони оснащені слотом для карти пам'яті та/або їх можна підключити до комп'ютера як звичайний зовнішній накопичувач інформації з файловою системою [131, с. 164; 208].

Найчастіше об'єкти зазначених експертиз є засобами вчинення кримінальних правопорушень (підроблення документів, ухилення від сплати податків, виготовлення фальшивих грошей, приховування слідів злочинної діяльності тощо). Однак не менш поширеними є кримінальні правопорушення, при вчиненні яких об'єктом посягання стає інформація, що знаходиться в комп'ютері, на якому-небудь носії, чи саме програмне забезпечення. Крім того магнітні носії комп'ютерів нерідко є місцем зберігання чи навіть приховування інформації, що становить інтерес для досудового розслідування кримінального правопорушення (у певних випадках комп'ютер або комп'ютерна мережа досліджуються як середовище, у якому вчинені певні дії) [67; 95; 131, с. 164].

Як показали матеріали кримінальних проваджень щодо шахрайств у сфері волонтерської та гуманітарної діяльності, сталим способом обману є використання підроблених паперових документів [131, с. 164].

Наведемо приклад. Так, слідчий слідчого відділу Луцького ВП ГУНП у Волинській області ОСОБА_4, за погодженням із прокурором звернувся до суду з клопотанням про тимчасовий доступ до документів з можливістю вилучення, які знаходяться в приміщенні Благодійної організації БФ «ІНФОРМАЦІЯ_1», а саме: прохань/звернень про надання гуманітарної допомоги до БФ «ІНФОРМАЦІЯ_2», та тимчасовий доступ до оригіналів документів з можливістю виготовлення копії, які знаходяться в приміщенні Благодійної організації БФ «ІНФОРМАЦІЯ_1», зокрема журналу вихідної кореспонденції за 2016 рік. Оскільки вказані вище документи мають важливе значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні за частиною 1 статті 190 КК України, виникла необхідність у витребуванні з метою подальшого ознайомлення та призначення почеркознавчих експертиз оригіналів цих документів, адже без них неможливо іншим способом з'ясувати обставини, які передбачається довести за допомогою цих документів, позаяк вони знаходяться лише у вказаній установі [131, с. 164; 225].

Тому, у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності пріоритетне значення відіграє почеркозна-

вча та технічна експертиза документів. Складність криміналістичної експертизи документів полягає в розгалуженості завдань, різноманітності та складності об'єктів дослідження [131, с. 165].

Предметом технічної експертизи документів є встановлення фактів, пов'язаних з їх виготовленням та ідентифікацією, що мають значення для кримінального провадження, на основі спеціальних знань у галузі дослідження документів.

Суттєвими ознаками, які виокремлюють об'єкти технічної експертизи документів серед інших об'єктів, є їх інформаційна сутність, матеріальна природа та гносеологічна характеристика. Об'єкти цього роду експертиз є носіями інформації про:

- обставини виготовлення документа (спосіб, час, технічні засоби, матеріали, що використані для виготовлення документа тощо);
- первинний зміст документа, наявність змін у змісті документа й спосіб їх нанесення;
- тотожність технічних засобів, тотожність конкретно визначеного обсягу матеріалу, використаного для виготовлення документа;
- належність частин документа одному цілому [43, с. 77–96].

Відповідно на практиці у технічній експертизі документів виділяється дві взаємопов'язані частини документа: його матеріал і реквізити. Кожна з цих частин є носієм важливої інформації про документ, засоби й барвники, що використовувалися для його виготовлення чи підроблення. Коло питань, що вирішуються судово-технічною експертизою документів, достатньо широке та багатоаспектне. Воно залежить від тих завдань, які необхідно розв'язати у процесі дослідження представленого об'єкта (документа чи його частини) [42, с. 3; 131, с. 166].

У загальному вигляді технічна експертиза документів вирішує дві основні групи задач. Зокрема, ідентифікаційні задачі полягають насамперед в:

- ототожненні предметів за їх матеріально-фіксованим відображенням (друкарських форм, печаток, штампів, літер друкарських машин, матриць касових апаратів, мнотильних апаратів тощо);
- ототожненні обладнання, фотонегативів та інших засобів, що використовуються для виготовлення друкарських форм, печаток тощо;
- визначенні джерела (спільності) походження документа.

Водночас діагностичне дослідження полягає у виявленні сутності конкретно взятого для вивчення об'єкта за його ознаками, віднесенні його до певного класу, виду, типу, шляхом встановлення:

- способу виготовлення документа чи його частин;
- факту зміни первинного змісту;
- змісту слабовидимих чи невидимих текстів;
- хронологічної послідовності нанесення штрихів, що перетинаються;
- класу, типу, марки, моделі друкарської машини, копіювального апарата, знакодрукуювального (знакосинтезувального) пристрою тощо;

- способу нанесення зображення відбитків печатки та штампа;
- виду кліше печатки та штампа;
- способу виготовлення печатки та штампа тощо.

Цей вид експертизи взаємопов'язаний з іншими видами криміналістичних експертиз, зокрема з трасологічною та почеркознавчою [155].

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту та підпису. До ідентифікаційних завдань також належать встановлення факту виконання однією особою кількох різних текстів, окремих фрагментів тексту чи підпису, встановлення автора рукописного тексту, що досліджується, у разі, коли рукопис виконаний зміненим почерком, або ж суд має причини вважати, що виконавець рукописного тексту та його укладач є різними особами. Експерт-почеркознавець виконує також діагностичні завдання з метою встановлення факту виконання рукопису чи підпису у незвичних умовах або у незвичному для особи стані, це так звані «збиваючі» фактори, що впливають на процес письма [82, с. 176; 131, с. 165; 209, с. 83].

Однак, як слушно зауважує Ю. В. Шендрик, під час призначення судової почеркознавчої експертизи, відібранні зразків почерку та підписів осіб для проведення експертизи, отриманні висновку експерта виникають проблемні питання, які можуть призвести до визнання висновку експерта недопустимим доказом. Зокрема, враховуючи коло суб'єктів учинення відповідних кримінальних правопорушень, отримання від них експериментальних зразків почерку та підписів є проблемним, оскільки зазвичай ці особи або взагалі відмовляються надавати такі зразки, або можуть навмисно змінювати свій почерк чи підпис з метою уникнення кримінальної відповідальності. Порядок примусового отримання експериментальних зразків почерку та підписів чинним законодавством не передбачений, та навіть за умови визначення такого порядку в КПК України він фактично не може бути реалізований. У зв'язку з цим вирішального значення для проведення судової почеркознавчої експертизи набувають вільні зразки почерку та підписів, тобто рукописні тексти, рукописні записи, підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження і непов'язані з його обставинами [272, с. 432].

Такими зразками можуть бути: звернення до різних служб, установ, підприємств, організацій, у тому числі благодійних, підписи в особистих справах, записи в автобіографії тощо [131, с. 168].

У криміналістичній літературі зазначається, що вільні зразки повинні відповідати об'єкту, що досліджується, за часом виконання, формою документа та змістом. Аналізуючи наведене, слід підкреслити, що, незважаючи на великий обсяг документів, які вилучаються під час обшуку або тимчасового вилучення під час розслідування шахрайства у сфері гуманітарної та благодійної допомоги, виникають проблеми щодо їх використання як вільних зразків. Водночас для встановлення факту невідповідності встановленому зразку будь-якого з документів необхідно як зразок для порівняльного техніко-криміналістичного дослідження надати

документ, що за формою, змістом і часом ідентичний досліджуваному. Наприклад, у разі необхідності вирішення питання, чи відповідає наданий для дослідження бланк договору встановленому зразку, слідчий повинен зробити запит до нотаріальної контори з витребуванням бланку такої самої форми. Останній за часом походження повинен відповідати досліджуваному. Між тим, як свідчить практика, у ході досудового розслідування не завжди є можливість отримати для порівняльного дослідження документи, що цілком відповідають загальноприйнятим у криміналістиці вимогам, внаслідок чого не виявляється можливим вирішити питання, поставлені на експертизу [157].

Як уже зазначалося, для проведення почеркознавчої експертизи необхідно надати зразки почерку та підпису особи, що ідентифікується. Але специфіка шахрайства зумовлює певні труднощі, пов'язані з потребою дослідження коротких записів і підписів. Зокрема, особливістю вчинення шахрайства є те, що іноді шахраю достатньо підписати певні документи, навіть не виконуючи при цьому рукописних текстів. За таких обставин залишається ідентифікувати особу лише за підписом, що, як свідчить практика, досить складно, особливо тоді, коли досліджуваний підпис виконано з імітацією підпису іншої особи (як правило – власника житла) [157].

Утім, у зв'язку з невеликим обсягом рукописних текстів, які містяться в документах, необхідно надати для проведення почеркознавчої експертизи якомога більше зразків підпису та почерку особи, котра ідентифікується, що за часом, змістом та формою схожі й відповідають досліджуваному об'єкту. У криміналістичній літературі визначається приблизний обсяг останніх. Так, як вільні, так й експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менш як на 5 аркушах. Вільні зразки підпису надаються по можливості не менш ніж на 10 документах, експериментальні – у кількості не менше 20 зразків підписів. При цьому, чим коротшим є досліджуваний текст, тим більше потрібно зразків [138].

З огляду на це можна сказати, що через необхідність дослідження коротких текстів у ході розслідування шахрайства вільні зразки бажано надавати в кількості не менше як на 10 аркушах [129; 157].

Певну специфіку в ході призначення експертизи у справах щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності має й отримання експериментальних зразків для порівняльного дослідження. У криміналістичній літературі загальні правила відбору експериментальних зразків почерку є достатньо висвітленими. При цьому більшість учених акцентує на необхідності такого відбору у два етапи. На першому етапі особа виконує текст на тему, пов'язану з розслідуваною подією, у звичайних умовах. На другому етапі зразки відбираються під диктовку тексту, аналогічного за змістом тому, який досліджується, що містить фрази, слова, узяті з досліджуваного рукопису та виконується в умовах, наближених до тих, у яких виконувався рукопис [61; 157, с. 129].

Проблема виникає в тих випадках, коли підозрюваний відмовляється від

надання зразків свого почерку та підпису, тим самим чинить протидію досудовому розслідуванню. У такій ситуації, як зазначає С. Г. Качурин, слідчий повинен з'ясувати причини відмови та подолати ці мотиви. З цією метою суб'єкт доказування повинен застосувати весь арсенал тактичних прийомів, що дозволять успішно вирішити проблему щодо відбору експериментальних зразків почерку та підпису [92, с. 79].

На жаль, науковець не вказав, які конкретні тактичні прийоми він має на увазі, лише зазначив, що вибір суб'єктами доказування тих чи інших тактичних прийомів повинен ґрунтуватися на результатах прогнозування чи ситуації, що склалася, поведінці та діях осіб, які мають відношення до кримінального правопорушення. Утім, цю позицію можна вважати цілком слушною, оскільки під час призначення експертизи дійсно виникає нагальна потреба у застосуванні тактичних прийомів подолання протидії підозрюваного (обвинуваченого), що полягає у відмові надання зразків почерку та підпису для порівняльного дослідження, виконання тексту навмисно зміненим почерком тощо [131; 157].

На нашу думку, під час призначення експертизи у справах щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності як тактичний прийом можна застосовувати пред'явлення особі, що відмовляється надавати експериментальні зразки почерку та підпису, документів (вільних зразків), у яких містяться підписи, рукописні тексти, виконані нею (різноманітні квитанції, телефонні та банківські рахунки, розписки). Слідчий повинен запевнити цю особу, що навіть у разі її відмови надати експериментальні зразки, вільних та умовно-вільних зразків може бути достатньо, щоб її викрити у протиправній діяльності [157, с. 126].

На жаль, законом не передбачено кримінальну відповідальність за відмову від надання зразків для порівняльного дослідження. Утім, на нашу думку, тактичними прийомами подолання цієї відмови можуть бути запевнення у неправильно зайнятій позиції, роз'яснення позитивних наслідків сприяння встановленню об'єктивної істини, повідомлення показань інших співучасників, які свідчать про вчинення шахрайських дій саме цією особою, пред'явлення доказів та інші загальноприйняті у криміналістиці тактичні прийоми. Між тим, іноді виконавець тексту чи підпису, хоча й не відмовляється від відбору у нього зразків почерку та підпису, але через випадковість процесу «конструювання» тексту (підпису) може не запам'ятати вигадане креслення. Ця обставина зумовлена специфікою шахрайства. Зокрема, процес здійснення правочину потребує підписання та складення сторонами низки документів, необхідних для укладення угоди. За таких обставин правопорушник (шахрай) намагається відтворити писемно-рухові навички, характерні для певної особи, а також змінити ознаки свого почерку [157, с. 127].

Вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності потребує дотримання певної лінії поведінки з боку злочинців (шахраїв),

ретельної підготовки та прорахунку всіх несприятливих для них обставин. У зв'язку з цим шахраї завжди тренуються у виконанні почерку або підпису іншої особи, а потім уже імітують їх. Утім, імітація почерку іншої особи в такий спосіб зумовлює найбільші труднощі під час дослідження. Якщо текст виконано з попередньою імітацією почерку іншої особи, то можливості ідентифікації особи за ознаками почерку обмежені. Можна погодитися з позицією, що висновки експертизи в разі дослідження тексту та підпису з імітацією почерку іншої особи не можуть бути категоричними, оскільки при «конструюванні» іншого креслення, у якому відсутня більшість елементів власного почерку та підпису, взаємозумовленість особливостей руху неочевидна. Це, своєю чергою, ускладнює дослідження [157, с. 129].

Бухгалтерська документація, податкова звітність, фінансово-господарські договори, договори поруки та інші документи належать до об'єктів судово-економічної експертизи [131, с. 168].

Серед завдань, які можуть бути вирішені за допомогою експертиз бухгалтерського обліку у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, можна виділити:

- документальне обґрунтування здійснення господарських операцій з постачання товарів, робіт, послуг, підтвердження правильності їх відображення у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності;
- документальне обґрунтування наявності та розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду їх утворення та правильності їх відображення у бухгалтерському обліку;
- підтвердження правильності розрахунків і відображення в обліку операцій з нарахування та виплати доходів фізичним особам тощо [131, с. 168; 156].

Портретна ідентифікація не є поширеною експертизою в експертній практиці, однак її результати беззаперечно важливі для досудового слідства з метою розшуку, встановлення та ідентифікації людини. При цьому значна кількість портретних досліджень проводиться за відеозображеннями, а основним носієм криміналістичної інформації про зовнішність людини є технічні засоби відеофіксації, що дозволяє експертові знайти додаткову кількість зафіксованої інформації, з використанням якої можливо провести ідентифікацію людини за ознаками зовнішності [131, с. 168; 232].

Під час вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності ототожнення осіб здебільшого здійснюється за фотографіями та відеозаписами із соціальних мереж; фотографіями, розміщеними на дошках оголошень; з камер відеоспостереження банківських установ, банкомату та ін. [232, с. 169].

Отже, розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності є одним з найскладніших напрямів правоохоронної діяльності, що вимагає глибоких знань і навичок. У цьому контексті спеціальні знання відіграють ключову роль, забезпечуючи ефективність та успішність розкриття таких кримінальних правопорушень.

ВИСНОВКИ

В умовах інтеграції України до Європейського Союзу та НАТО, на тлі широкомасштабного вторгнення збройних сил російської федерації та запровадження правового режиму воєнного стану, особливого значення набуває діяльність благодійних фондів, волонтерських організацій, а також сфера надання гуманітарної допомоги.

Волонтерство та благодійність в Україні – це відкрита, добровільна та безоплатна діяльність, спрямована на допомогу іншим і розв’язання суспільно значущих проблем. Така діяльність відіграє важливу роль у становленні громадянського суспільства, особливо в умовах кризи та дії правового режиму воєнного стану. Їй притаманні такі характерні ознаки, як добровільність, безоплатність, суспільна корисність і спрямованість на подолання конкретних труднощів і викликів.

Від початку повномасштабного вторгнення волонтерський рух в Україні набув небувалих масштабів. З 24 лютого 2022 року він значно розширився й продовжує активно розвиватися. Десятки тисяч українців уперше долучилися до благодійних і волонтерських ініціатив, стали членами громадських і гуманітарних організацій, створили власні соціальні проєкти, спрямовані на підтримку Збройних Сил України, ВПО та цивільного населення [39].

В умовах війни волонтерство та благодійність в Україні стали не просто актом доброчинності, а й зумовили глибокі трансформаційні процеси, що відбуваються у державі. Відновлення зруйнованого житла, забезпечення гуманітарною допомогою ВПО, постраждалих від війни та інших осіб, хто її потребує, підтримка морального духу військових і спорядження їх медикаментами, продовольчими товарами, засобами захисту, автомобілями – це незначна частина того, над чим працюють волонтери та благодійники. Добровольчі ініціативи – це міцний фундамент, на якому будуються сильні та згуртовані спільноти. На тлі збільшення соціальної незахищеності населення, волонтерська та благодійна діяльність стає дедалі життєво необхідною, заповнюючи прогалини у системі соціальної допомоги [235].

Незважаючи на високий суспільний інтерес і довіру, волонтери та благодійники сьогодні стикаються зі значними викликами й труднощами, що тісно пов’язані з проявами протиправної діяльності та корупції. Кількість корупційних проявів у сфері волонтерської та благодійної діяльності невпинно зростає. Виходячи з цього, сподіваємося, що наше монографічне дослідження сприятиме вдосконаленню діяльності органів і підрозділів Національної поліції України щодо виявлення та якісного розслідування кримінальних правопорушень у сфері волонтерської й благодійної діяльності або під час надання гуманітарної допомоги, особливо в умовах правового режиму воєнного стану.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Результати вивчення
матеріалів кримінальних проваджень щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності у таких Волинській, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Херсонській, Хмельницькій, Чернівецькій, Чернігівській областях та місті Києві**

№	Досліджувані питання	%
	КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	
1.	Обстановка вчинення кримінального правопорушення	
	<i>1.1. Місце вчинення шахрайських дій</i>	
	1) прифронтові території	24
	2) місця з великою кількістю внутрішньо переміщених осіб	42
	3) місця державних установ	24
	4) інші	10
2.	Способи вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності	
	створення фейкових благодійних організацій або волонтерських рухів	22
	збір коштів під фейковими приводами або для неіснуючих організацій	23
	використання авторитету благодійної організації або волонтерського руху для отримання особистої вигоди	32
	штучне створення підстав для отримання волонтерської чи благодійної допомоги	34
	використання чужих документів чи підроблення документів (довідок, договорів та ін.) для отримання волонтерської чи благодійної допомоги	21
	використання символіки для обману донорів або волонтерів тощо	21
	інше (вказіть)	12
3.	Відомості про слідову картину протиправного діяння	
	3.1. Матеріальні сліди	92
	3.2. Віртуальні сліди	100
	3.3. Ідеальні сліди	56
4.	Особа потерпілого	

	<i>Віктимогенні групи жертв шахрайських дій:</i>	
	військові, їхні сім'ї, а також люди, які змушені покинути свої домівки через вторгнення РФ на їхні території (внутрішньо переміщені особи)	46
	потерпілі, які через надзвичайні ситуації техногенного чи природного характеру (пандемії, епідемії, повені, урагани) опиняються у складному становищі, без медикаментів, коштів, житла та провізії	32
	малозабезпечені, безробітні, багатодітні, бездомні особи, які перебувають у складних життєвих обставинах	31
	особи з інвалідністю та особи похилого віку, які часто мають обмежені можливості самостійно вирішувати свої проблеми та потребують допомоги	21
	добросовісні волонтери та благодійники, які стали жертвами шахраїв через свою довірливість	12
5.	Дані про особу правопорушника (шахрая)	
	<i>5.1. Стать:</i>	
	1) чоловіча	63
	2) жіноча	37
	<i>5.2. Вік:</i>	
	1) від 16 до 20 років	9
	2) від 20 до 30 років	39
	3) від 30 до 40	34
	4) від 40 до 50	14
	5) особи віком 45 років і старші	4
	<i>5.3. Освіта:</i>	
	середня	68
	вища	19
	вища технічна	13
	<i>5.4. Сімейний стан:</i>	
	у шлюбі	28
	ні	62
	інше (вказіть)	10
	<i>5.5. Наявність судимості:</i>	
	так	18
	ні	82
	<i>5.6. Протиправні діяння вчинено у стані сп'яніння:</i>	
	алкогольного	2
	наркотичного	2
	<i>5.7. Шахрайство вчинено у складі організованої групи:</i>	
	так	30
	ні	70

	<i>5.8. Особи вирізняються досить високим рівнем інтелекту:</i>	
	так	78
	ні	22
	ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	
6.	Початкові відомості, які були приводом для внесення даних в ЄРДР за фактом учинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, отримані уповноваженими особами з таких джерел:	
	заяви, листи та повідомлення, що надійшли від громадян, які є потерпілими від шахрайських дій	66
	звернення працівників установ, підприємств та організацій	21
	матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів	9
	заяви, листи та повідомлення від громадян, які отримали інформацію про вчинене правопорушення або стали його свідками	2
	матеріали проваджень, виділені з інших кримінальних проваджень	2
	СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ	
7.	Які слідчі (розшукові) дії проводилися:	
	огляд місця події	33
	допит потерпілого або представника потерпілої сторони	100
	огляд ЕОТ, документів	82
	освідчування	3
	допит	100
	обшук	62
	призначення судових експертиз	100
	слідчий експеримент	3
	пред'явлення особи для впізнання	3
	одночасний допит раніше допитаних осіб	27
	інше (вказіть)	2
8.	Обшук	
	<i>Місця проведення обшуку:</i>	
	зберігання й обробки інформації про банківські перекази	74
	знаходження комп'ютерного обладнання, що використовувалося при здійсненні протиправного діяння	58
	збереження інформації, отриманої злочинним шляхом	54
	настання шкідливих наслідків внаслідок шахрайських дій	4
9.	Які труднощі виходять з реалізації відомостей НСРД при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності:	
	незлагоджена взаємодія підрозділів правоохоронних органів і працівників установ зв'язку	47

	проблематичність одержання ухвали слідчого судді апеляційного суду стосовно проведення певної НСРД	61
	відсутність бажання окремих уповноважених осіб покращувати процес кримінального провадження, а також потяг до пошуку більш легких шляхів для отримання доказової інформації	37
	недостатність потреби в огляді та вилученні документів	57

**Зведені результати опитувань
163 працівників оперативних підрозділів, 44 представників кібер-
поліції, 145 слідчих, 64 дізнавачів, 98 обізнаних осіб**

	З а п и т а н н я	%
1.	Вкажіть Ваш вік:	
	До 25 років	26
	25–30 років	29
	31–40 років	42
	41 рік і старше	3
2.	Вкажіть стаж практичної роботи:	
	до 1 року	9
	від 1 до 3 років	11
	від 3 до 5 років	37
	від 5 до 10 років	31
	більше 10 років	12
3.	Чи розслідували Ви або брали участь у розслідуванні шахрайства:	
	так	100
	ні	0
4.	Чи мали місце у Вашому підрозділі випадки розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності і чи можете Ви надати інформацію з цього приводу:	
	так	100
	ні	0
5.	Чи розслідували Ви особисто або брали участь у розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності:	
	так	44
	ні	66
6.	Чи вважаєте Ви, що розслідування кримінальних правопорушень у сфері волонтерської та благодійної діяльності потребує відповідної кваліфікації уповноваженої особи у цьому напрямі:	
	так	98
	ні	2
7.	Чи згодні Ви з твердженням про необхідність розроблення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері воло-	

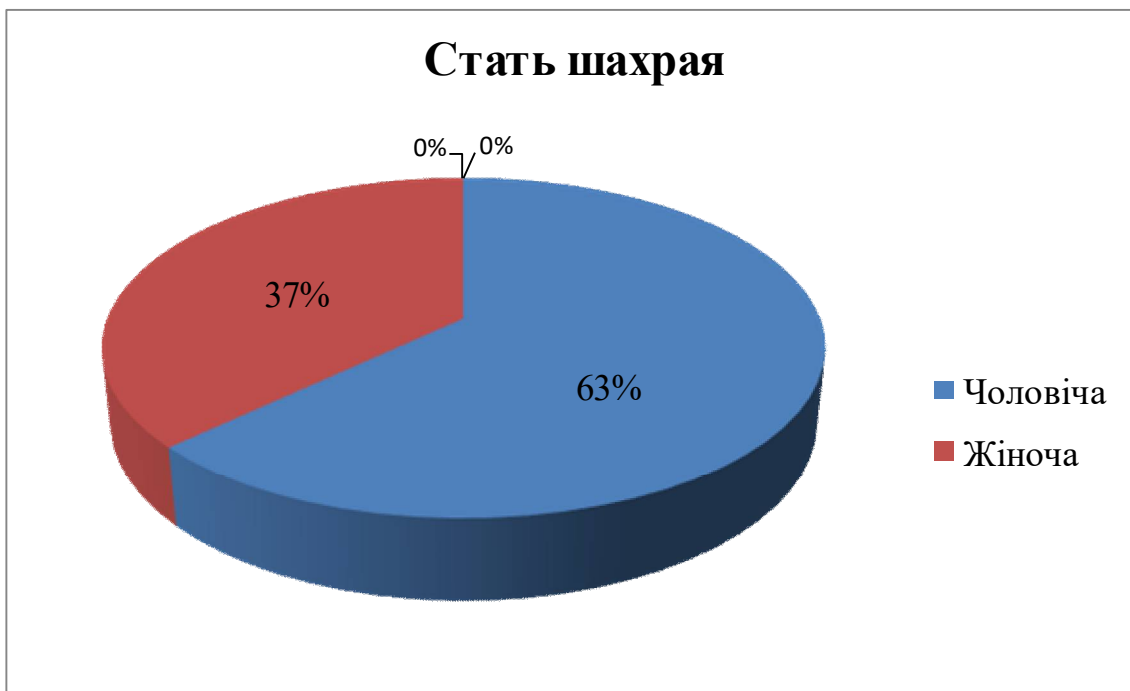
	нтерескої та благодійної діяльності у розрізі докладної побу- дови кореляційних зв'язків між окремими її елементами:	
	так	96
	ні	4
8.	Як Ви вважаєте, які підготовчі дії до вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності можуть мати місце?	
	підбір та підготовка певної електронно-обчислювальної техніки (ноутбук, комп'ютер, планшет)	86
	розробка програмного забезпечення, необхідного для вчинення окремих видів шахрайства (фішинг, кардінг)	84
	вибір об'єкта шахрайських дій	100
	вибір кола осіб, стосовно яких будуть вчинені шахрайські дії	92
	інше (вказіть)	4
9.	Чи вважаєте Ви складання плану досудового розслідування обов'язковим:	
	так	95
	тільки у багатоепізодних справах із великою кількістю підозрю- ваних	5
	ні	2
10.	Які заходи приховування шахрайських дій у сфері волонтер- ської та благодійної діяльності Ви можете визначити?	
	надання неправдивих показань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів	61
	ліквідація устаткування, що засовувалось для вчинення шахрай- ських дій	85
	відмова від дачі показань	35
	постійна зміна показань	41
	висунення неправдивого алібі	12
	інше (вказіть)	3
11.	Як Ви вважаєте, які процесуальні форми взаємодії при роз- слідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності:	
	реалізація доручень уповноваженої особи про проведення слід- чих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій	88
	надання уповноваженій особі інформації, що зібрана у ході опе- ративно-розшукової діяльності, для вирішення питання щодо внесення даних до ЄРДР	81
	виконання оперативним підрозділом доручень слідчого щодо перевірки оперативно-розшуковим шляхом відомостей, що ма-	32

	ють значення для встановлення наявності чи відсутності підстав для внесення відомостей до ЄРДР за оперативними матеріалами	
12.	Які Ви вважаєте найбільш ефективними серед організаційних форм при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності:	
	спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи	69
	об'єднане проведення складних процесуальних дій (обшук, слідчий експеримент) чи деяких тактичних операцій	58
	колегіальне планування початкового етапу розслідування шахрайських дій	71
	взаємний обмін інформацією між підрозділами Національної поліції, іншими органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськістю в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії	96
	колективні виїзди уповноважених осіб (слідчого, дізнавача, детектива, прокурора) та оперативних працівників для проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД	54
	консультування	72
	інше (вкажіть)	4
13.	На Вашу думку, при розслідуванні досліджуваного виду шахрайства є потреба у комплексному проведенні слідчих (розшукових) дій, НСРД, процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів:	
	так	91
	тільки на початковому етапі розслідування шахрайства	4
	зазначені дії можна проводити розрізнено	5
14.	Як Ви вважаєте, чи доцільна чітка послідовність у проведенні слідчих (розшукових) дій, НСРД, процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів:	
	так	92
	ні	4
	складно відповісти	4
15.	Чи вважаєте Ви, що питання, які стосуються шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, є достатньо складними для сприйняття уповноваженими особами без належної підготовки:	
	так	88
	ні	12
16.	Вкажіть, які слідчі (розшукові) дії та процесуальні дії проводяться в більшості кримінальних проваджень досліджуваної категорії:	

	огляд місця події	28
	огляд ЕОТ, предметів і документів	86
	допит	100
	обшук	58
	пред'явлення для впізнання	3
	слідчий експеримент	6
	призначення експертиз	100
	тимчасовий доступ до речей і документів	100
	інше (вказіть)	51
17.	Основні форми використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності:	
	консультативно-довідкова допомога	23
	участь спеціаліста у проведенні СРД, НСРД	49
	призначення експертизи	100
	інше (вказіть)	22
18.	На Вашу думку, які фактори позначаються на поширенні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності:	
	недосконалість законодавства у сфері волонтерської та благодійної діяльності	71
	недосконалість державного контролю за сферою волонтерської та благодійної діяльності	71
	відсутність ефективної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування між собою	33
	віктимна поведінка (недбалість, необізнаність, зайва довірливість тощо) потерпілих	89
	високий рівень корумпованості окремих працівників органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів	27
	інше (вказіть)	31

ДІАГРАМИ ТА СХЕМИ

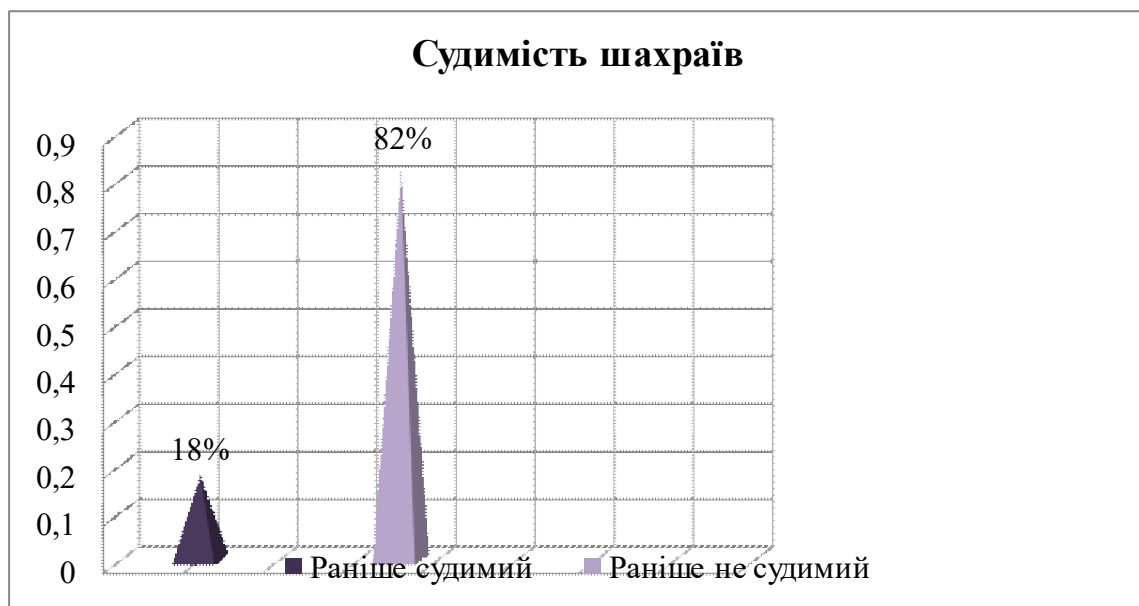
Діаграма 1

Діаграма 2

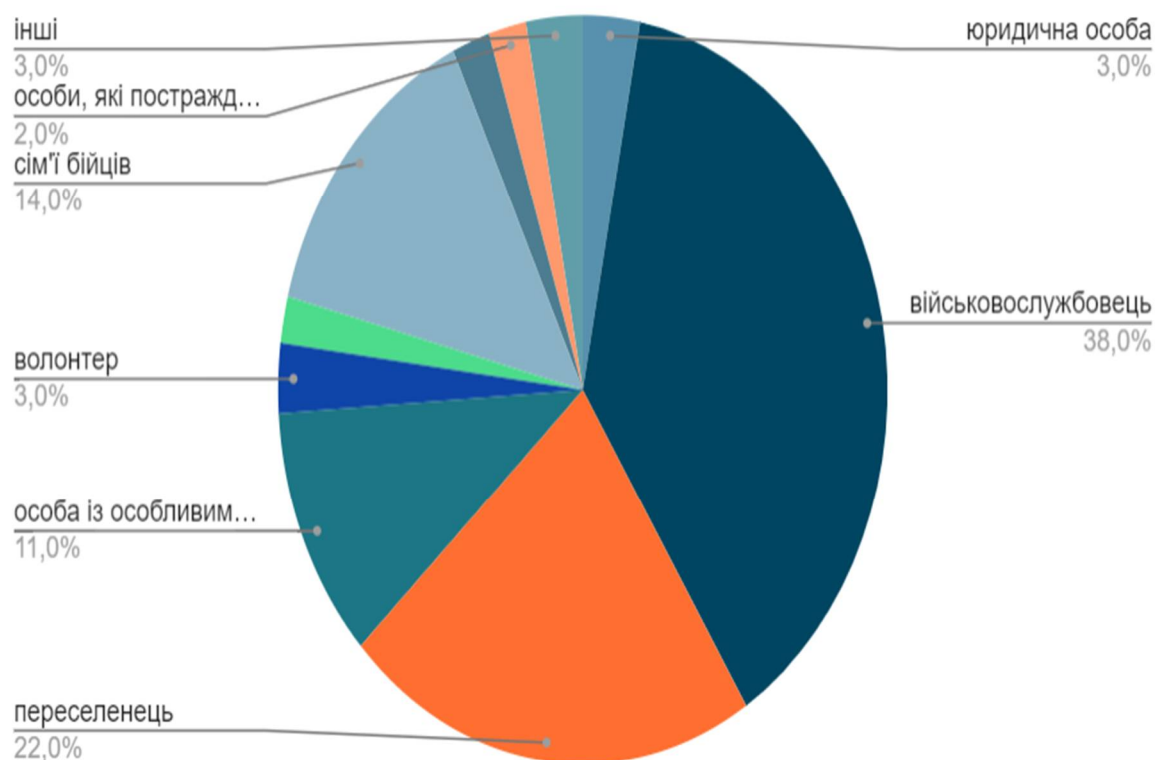

Діаграма 3

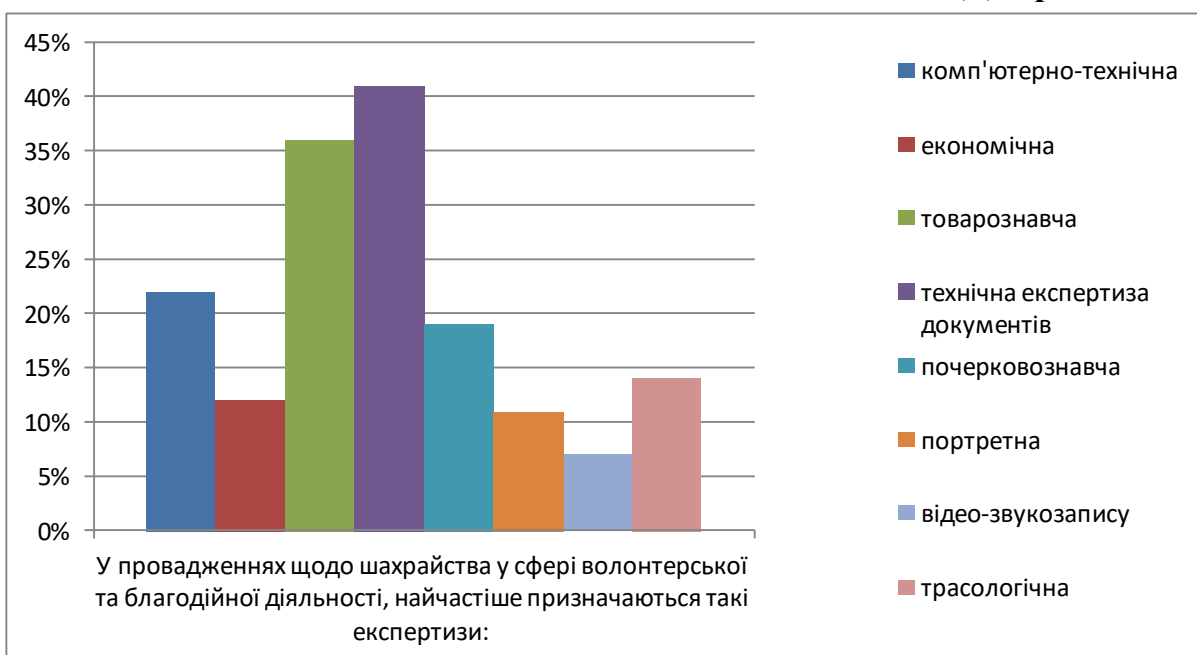

Діаграма 4

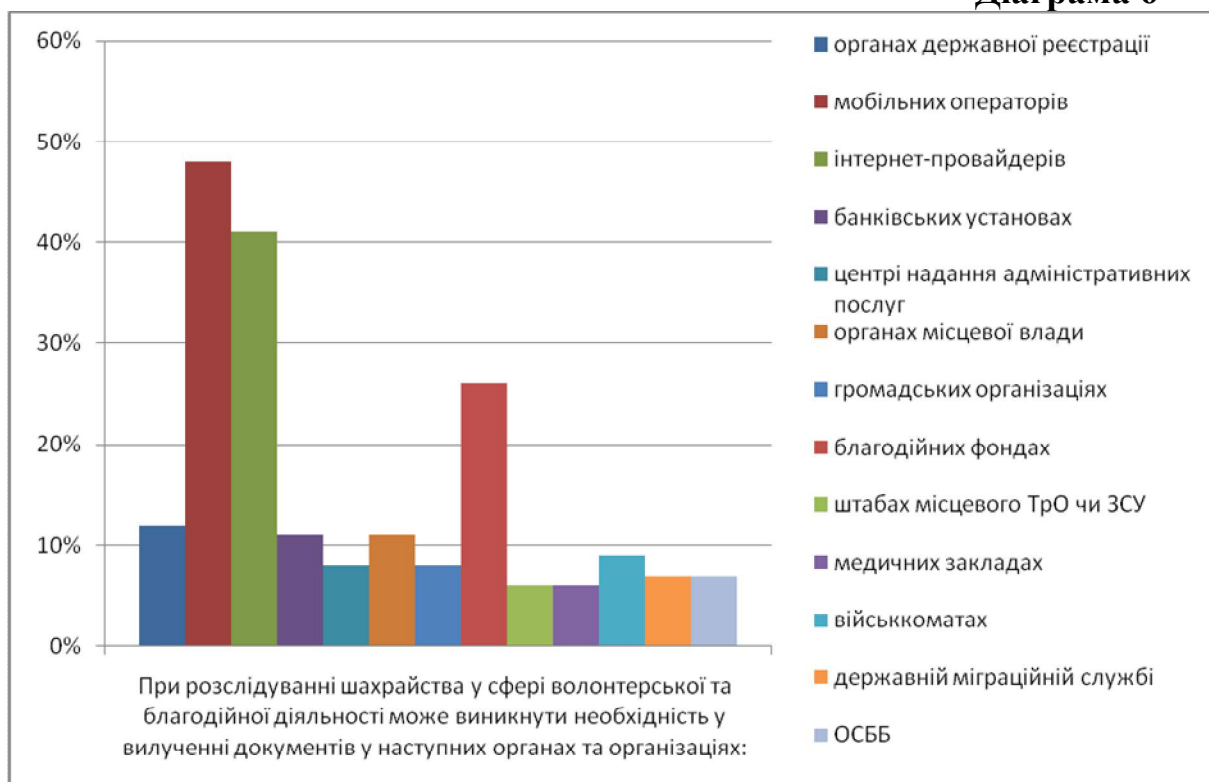
Потерпілі від шахрайства

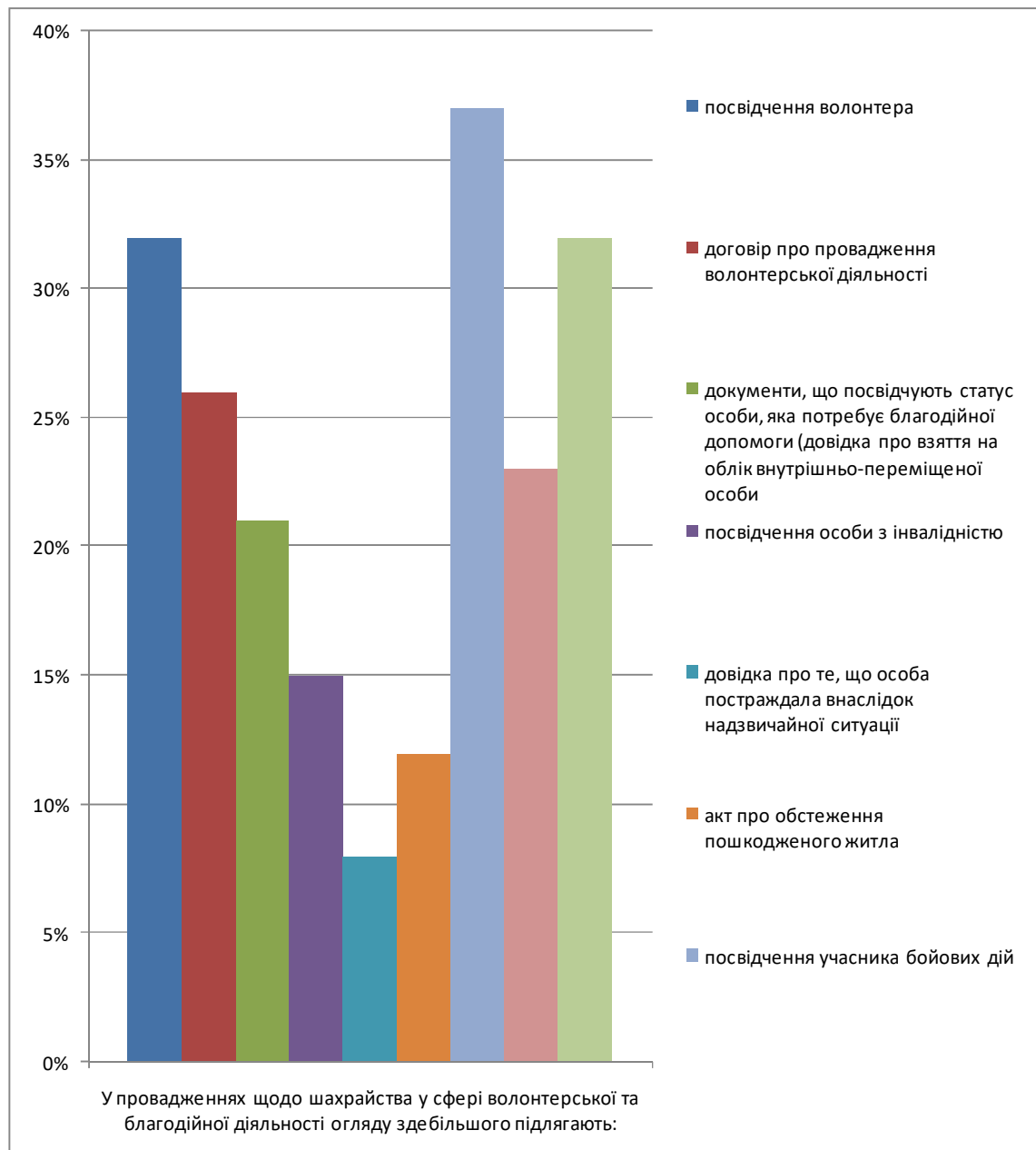
Діаграма 5

Діаграма 6

Діаграма 7

Групи способів дій у сфері волонтерської та благодійної діяльності:

- шахрайства, пов'язані із псевдоволонтерською діяльністю в мережі Інтернет та у фізичному просторі - 48%
- шахрайські дії із фіктивною фінансовою допомогою, яка надається від міжнародних організацій - 12%
- шахрайські дії, пов'язані із використанням пільгових умов, передбачених для діяльності благодійних та волонтерських організацій - 22%
- шахрайські дії, що вчиняються особами, які видають себе за тих, хто потребує допомоги - 18%

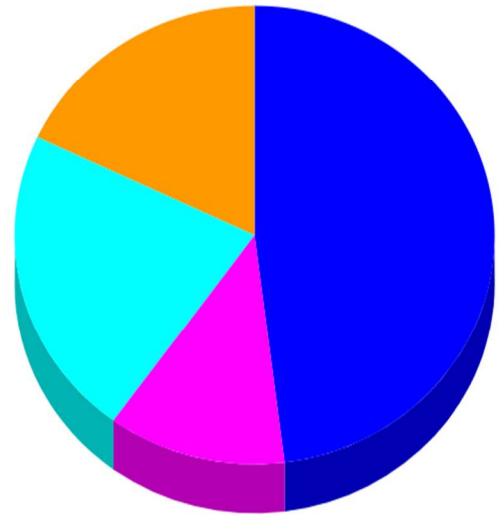
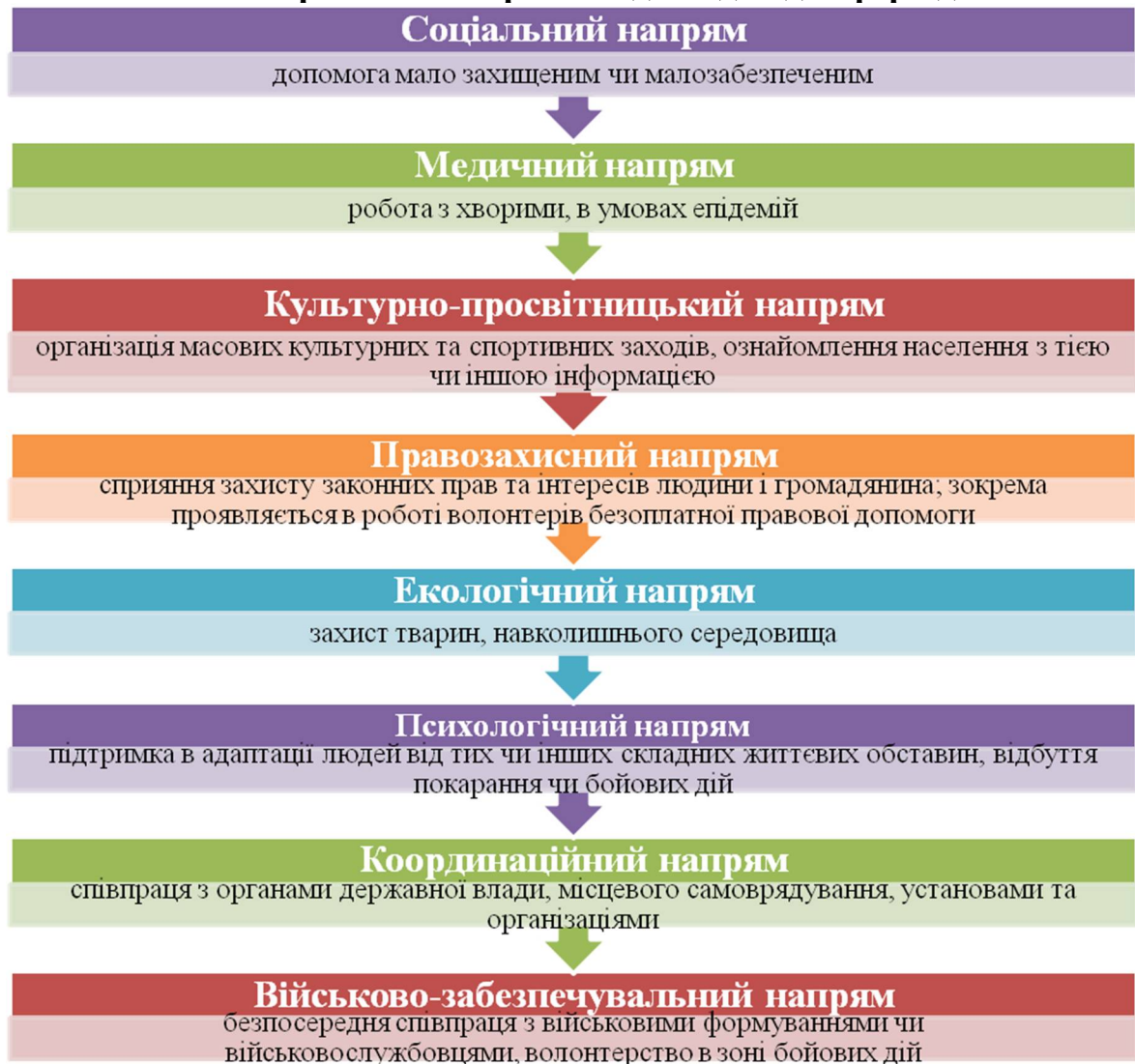

Схема 1

Форми волонтерства відповідно до сфери діяльності:

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/optymaljnyj> (дата звернення: 24.04.2025)
2. Андрушко П. П. Встановлення відсутності події кримінального правопорушення як підстава закриття кримінального провадження: окремі кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти застосування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 105–112.
3. Антощак А. Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 95–98.
4. Арештанта київського СІЗО викрили на шахрайстві з військовою амуніцією. URL: <https://suspilne.media/amp/kyiv/> (дата звернення: 18.04.2025).
5. Бабікова О. С., Титор Д. П. Організація розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги : монографія. Київ : Видавництво «Норма права», 2025. 172 с.
6. Баранов С. О. Взаємодія Державної податкової служби України з правоохоронними органами та органами публічної адміністрації: теоретичні та практичні аспекти. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 251–259.
7. Баранчук В. В. Етапи формування психологічного контакту при допиті. URL: <https://core.ac.uk/download/230566461.pdf> (дата звернення: 11.04.2025).
8. Безпалько О. В. Підготовка волонтерів до проведення організаційних форм соціально-педагогічної діяльності. Волонтерство: poradnik dla organizatora wolonterskiego ruchu w Ukraini / уклад. Т. Л. Лях; авт. кол.: О. В. Безпалько, Н. В. Заверико, І. Д. Зверева. Київ : Волонтер, 2001. 242 с.
9. Безруков Д. В. Використання оперативно-технічних засобів щодо протидії злочинам проти власності підрозділам карного розшуку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дон. юрид. ін-т МВС України. Кривий Ріг, 2015. 230 с.
10. Березняк В. С. Організаційно-тактичні особливості допиту при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. *Правові новели*. 2020. № 10. Т. 3. С. 66–71.
11. Березняк В. С. Теоретичні, правові та праксеологічні засади розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2021. 545 с.
12. Берназ В. Д. Тактичне рішення слідчого в умовах протидії розслідуванню: криміналістичні та психологічні проблеми дослідження. *Право і безпека*. 2004. № 3. С. 45–47.

13. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Кривий Ріг, 2018. 396 с.
14. Бідняк Г. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навч. посіб. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.
15. Біленчук П. Д., Борисова Л. В., Паніотов Є. К. Взаємодія правоохоронних органів України та країн світу при розслідуванні електронних високотехнологічних транснаціональних злочинів. *Право і безпека*. 2003. № 1. С. 54–59.
16. Біленчук П. Д., Гель А. П. Основи криміналістичної тактики : курс лекцій. Вінниця, 2001. 54 с.
17. Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін. Криміналістика : підручник / за ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Атіка, 2001. 544 с.
18. Білоус Р. В., Василичук В. І., Таран О. В. Використання методів кримінального аналізу під час оперативного провадження та досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (118). С. 131–137.
19. Благодійна діяльність: способи здійснення. URL: <https://law-in-war.org/> (дата звернення: 22.04.2025).
20. Бондар В. С. Передумови формування окремого вчення про інформаційно-аналітичне забезпечення криміналістичної діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 79. С. 194–204.
21. Бортник Н. П., Коваль М. М. Криміналістичні завдання початкового етапу розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 301–303.
22. Борусовський М. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 249–253.
23. Буздуган Я. М. Правова характеристика благодійності, благодійництва та благодійної діяльності. *Віче*. 2011. № 4. С. 7–10. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2011_4_4.pdf (дата звернення: 15.06.2025).
24. Бургай О. Носії речових доказів. *Закон і бізнес*. 2020. https://zib.com.ua/graphics/logotype_zib_small_ua.gif. (дата звернення: 01.01.2025).
25. Важинський В. М. Організація досудового розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері діяльності інституційних інвесторів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Вип. 2 (55). С. 122–127.
26. Вайнола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. Загальна декларація волонтерів. *Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку* : XI Конгрес

Міжнародної асоціації Волонтерів. Київ : Академпрес, 1999. 112 с.

27. Вареник Д. С. Прогалини правового регулювання волонтерської діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 303–307.

28. Вашкович В. Опис волонтерської допомоги (завдання) у договорах про надання волонтерської допомоги. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 46–48.

29. Вашкович В. В. Адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Державний вищ. навч. закл. «Ужгородський національний університет» ; Міністерство освіти і науки України. Ужгород, 2018. 220 с.

30. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2003. С. 1328.

31. Венгерова Ю. В. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії з вилучення документальних джерел доказів під час розслідування злочинів у сфері туристичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12 (298). С. 250–255.

32. Використали понад 2 млн грн пожертв на Збройні Сили України для власного збагачення – підозрюють двох псевдоволонтерів на Тернопільщині. Тернопільська обласна прокуратура: офіц. сайт. URL: https://tern.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=313336 (дата звернення: 04.02.2025).

33. Висоцька С. Інституційні засади адміністрування протиепідемічних заходів в умовах сучасної охорони здоров'я України. *Науковий вісник: державне управління*. 2021. № 2 (8). С. 5–16.

34. Відповідальність у сфері волонтерської допомоги під час дії воєнного стану. URL: <https://www.hsa.org.ua/> (дата звернення: 12.07.2025).

35. Власники житла, які прихистили біженців, отримають по 450 грн на місяць на «комуналку». URL: <https://lb.ua/> (дата звернення: 11.04.2025).

36. Волков С. В. Гуманітарна допомога в Україні: сучасні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 332–334.

37. Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція. Харків : Харків. ун-т внутр. справ, 1996. 36 с.

38. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків : Видавництво Харків. ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.

39. Волонтерство в Україні: океан можливостей чи море викликів? Ін-сайти круглого столу української волонтерської служби. URL: <https://volunteer.country/library/volonterstvo-v-ukrayini> (дата звернення: 28.07.2025).

40. Гнатенко В. С. Доказування обставин кримінального правопорушення слідчим. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2021. Вип. 32. С. 61–67.

41. Головка М. Б., Остапенко Л. А., Осипенко І. П., Черненко М. П. Криміналістика (Криміналістична тактика) : навч. посіб. Чернігів : Черніг. нац. технолог. ун-т, 2017. 220 с.
42. Гонгало С. Й. Сучасний стан судової техніко-криміналістичної експертизи документів. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2010. № 2. С. 1–11.
43. Гора І. В. Техніко-криміналістична експертиза документів. *Експертизи у судочинстві України* : навч.-наук. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 77–96.
44. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження : монографія. Київ : Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
45. Гришко В. І., Красько З. В. Делікти, здійснені в межах волонтерської діяльності та гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 324–329.
46. Громади протидіють COVID-19. URL: <https://www.auc.org.ua/> (дата звернення: 11.04.2025).
47. Гроші волонтерам і благодійним організаціям: кіберполіція радить, як оминати шахраїв. URL: <https://suspilne.media/kyiv/> (дата звернення: 12.08.2025).
48. Гузела Н., Гузела М. Сутність тактичного прийому в криміналістиці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2021. № 2 (30). С. 178–183.
49. Гукова І. А. Криміналістична характеристика та особливості розслідування шахрайства у сфері надання послуг із працевлаштування : дис. ... д-ра філос. (081 – Право) / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2021. 253 с.
50. Давидюк В. Проблемні аспекти діяльності благодійних організацій в Україні та перспективи їх вирішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 178–182.
51. Давченко Т. Тактика допиту у кримінальних провадженнях доведення до банкрутства (ст. 219 КК України). *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 310–316.
52. Демешко М. В. Адміністративно-правове регулювання меценатства і спонсорства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національна акад. внутр. справ. Київ, 2019. 247 с.
53. Денисовський М. Д., Роденко Т. А. Тактичні особливості проведення допиту та їх характеристика. *Галицькі студії «Юридичні науки»*. 2023. № 1. С. 17–21.
54. Дехтярьов Є. В. Особливості тактики допиту особи, яка підозрюється у вчиненні шахрайства у сфері господарсько договірних зобов'язань. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. № 3. С. 286–292.

55. Деякі питання організації ведення автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги : постанова Каб. Міністрів України від 09.10.2020 р. № 927. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2020-п#Text> (дата звернення: 12.05.2025).

56. Державна служба фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mizhnarodni-organizaci/grupa-z-rozrobki-finansovix-zaxodiv-borotbi-z-vidmivannyam-groshej-FATF.html> (дата звернення: 19.06.2025).

57. Джевага С. В. Використання спеціальних знань органами досудового розслідування у протидії кіберзлочинності. *Актуальні питання діяльності правоохоронних органів у сфері протидії кіберзлочинності* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 2014 р.). Харків, 2014. С. 123–126.

58. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський ; за наук. ред. Ю. М. Грошевого. Київ : Ун-т «Україна», 2006. С. 118.

59. Доліновський Ю., Гула Л. Організація планування розслідування злочинів, що вчиняються під час публічних закупівель у сфері охорони здоров'я. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2018. Вип. 5. № 889 (17). С. 110–116.

60. Допомога від міжнародних фондів: ООН, Червоного Хреста та інших. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yak-otrimati-dopomogu-vid-mizhnarodnih-fondiv-oon-chervoniy-hrest-ta-inshi-2410405.html> (дата звернення: 15.09.2025).

61. Досудове розслідування: юридичні документи : навч. посіб. / В. М. Тертишник, С. В. Слінько, А. В. Петренко та ін. / за заг. ред. В. М. Тертишника. Харків : Аріс, 1999. 352 с.

62. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Гельветика, 2018. 448 с.

63. Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 268–272.

64. Дрозд В. Г. Судова практика щодо допустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 185–190.

65. Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

66. Дубовий Є. О. Взаємодія правоохоронних органів з державними та громадськими інституціями при здійсненні контрольно-наглядової діяльності у сфері обігу підакцизних товарів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвип. Т. 3. С. 115–120.

67. Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів або комп'ютерно-технічна експертиза. URL: <http://centrservis.com.ua/ekspertizakomp-yuternoyi-tehniki-i-programnih->

produktiv-abo-komp-yuterno-tehnichna-ekspertiza (дата звернення: 03.02.2025).

68. Європейська конвенція про видачу правопорушників. *Офіційний вісник України*. 2004. № 26. Ст. 1734.

69. Ємельянов В. П. Кваліфікація злочинів проти власності : навч. посіб. Харків, 1996. 112 с.

70. Єфімов М. М. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти моральності: наукові та праксеологічні основи : монографія. Херсон : Гельветика, 2020. 416 с.

71. Єфімов М. М. Особливості встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 200–204.

72. Єфімов М. М., Павлова Н. В., Чучко С. В. Методика розслідування шахрайств, пов'язаних із купівлею-продажем товарів через мережу Інтернет: теоретичні та праксеологічні засади : монографія. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 202 с.

73. Живко З. Б., Рудий Т. В., Руда О. І. Використання кримінального аналізу у протидії кіберзлочинам. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти* : матеріали II Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. (18–20 берез. 2020 р.). Львів : ЛНАУ, 2020. С. 55–57.

74. Житник М. М. Благодійність в соціально-філософській ретроспективі та перспективі. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2014. Вип. 3/4 (23/24). С. 21–27.

75. Журавель В. А. Механізм злочину як категорія криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук*. 2020. Т. 27 (3). С. 142–154.

76. Журавель В. А. Тактичні завдання та механізм їх вирішення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. № 17. С. 11–18.

77. Журавель В. А. Система слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2 (57). С. 201.

78. Завидняк І. О. Планування і взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом піддакцизних товарів. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3–4. С. 205–212.

79. Запобігання та протидія шахрайству, іншим зловживанням у сфері благодійної діяльності, волонтерської діяльності. URL: <https://smr.gov.ua/uk> (дата звернення: 12.07.2025).

80. Захарова Г. В. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою : дис. ... д-ра філософ. : 12.00.09 (081 – Право) / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Київ, 2021. 246 с.

81. Заяць Д. Д., Степанюк Р. Л. Взаємодія під час розслідування економічних злочинів. *Форум права*. 2014. № 1. С. 460–465.

82. Золота Л. В., Савченко І. О. Проблематика призначення почеркознавчої експертизи у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2022. Вип. 70. С. 175–180.
83. Золотніков О. С. Взаємодія митних та правоохоронних органів в процесі здійснення митного контролю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 488–491.
84. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : НАВСУ ; ДНДЕКЦ МВС України, 2002. 211 с.
85. Калугін В. Ю. Основні напрями діяльності підрозділів кримінального аналізу. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26 листоп. 2020 р.). Одеса : Одеськ. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 45–49.
86. Калюга Т. О., Чаплинський К. О. Теоретичні та практичні основи розслідування шахрайства у сфері надання туристичних послуг : монографія. Херсон : Гельветика, 2020. 238 с.
87. Калюга Т. О. Розслідування шахрайства у сфері надання туристичних послуг: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2019. 236 с.
88. Калюга Т. О. Особливості участі спеціаліста в огляді документів під час розслідування шахрайства у сфері надання туристичних послуг. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 16 трав. 2018 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 182–186.
89. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 40–48.
90. Касаткін С. Гуманітарна допомога і шахрайство. URL: <https://kpmg.com/ua/uk/home.html> (дата звернення: 03.02.2025).
91. Каткова Т. В. Проблеми реалізації принципу безпосередності дослідження доказів на досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / НЮА ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1997. 18 с.
92. Качурин С. Г. Проблеми тактики призначення та проведення судових експертиз. *Сучасні судово-експертні технології в кримінальному і цивільному судочинстві* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. Харків, 2003. С. 78–83.
93. Кириченко О. В. Проблеми взаємодії підрозділів кіберполіції з органами досудового розслідування під час протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 5 (11). С. 263–274.
94. Киричко В. М. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 2012 КК): проблеми системного тлумачення та практичного застосування

і шляхи їх вирішення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1(19). С. 150–181.

95. Климчук М. П., Комісарчук Ю. А., Марко С. І., Стечик Б. В. Судова комп'ютерно-технічна експертиза у кримінальному провадженні : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 112 с.

96. Коба В. Б. Загальні напрями організації розслідування шахрайства у сфері е-комерції. *Правові новели*. 2020. № 11. С. 413–419.

97. Коба В. Б. Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2024. 262 с.

98. Кобець С. В. Особливості допиту свідка та потерпілого під час розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 232–237.

99. Коваленко А. В. Взаємодія органів досудового розслідування із засобами масової інформації під час збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2022. № 2(38). С. 48–59.

100. Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 182–191.

101. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 208 с.

102. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 228 с.

103. Ковтун О. А. Державна політика у сфері благодійництва в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/images/top_plashka.jpg (дата звернення: 18.02.2025).

104. Колесніченко А. Н. Принципи методики розслідування злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. 1979. № 18. С. 62–68.

105. Коновалова В. О. Організація і планування розслідування. Поняття і принципи планування. Техніка планування. *Криміналістика* : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 462 с.

106. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.02.2025).

107. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України : монографія / Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко, О. І. Марочкін та ін. ; за заг. ред. О. Г. Шило. Харків : НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. 264 с.

108. Корнієнко В. В. Взаємодія правоохоронних органів з банками, контролюючими та наглядовими органами при розслідуванні злочинів у банківській сфері. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. Вип. 35. С. 184–191.
109. Коршун О. В. Проведення обшуку та тимчасового доступу до речей та документів при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 199–204.
110. Кривенко Ю. В. Благодійна та волонтерська діяльність: спільне та відмінне. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1 (40). С. 594–597.
111. Кривокурс О. Г. Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка та піклування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 450–453.
112. Кривокурс О. Г. Щодо типових слідчих ситуацій, притаманних розслідуванню злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листоп. 2023 р.). / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2023. С. 208–210.
113. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 1998. 376 с.
114. Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ : Атіка, 2012. 496 с.
115. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 540 с.
116. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ : Ін Юре, 2004. 736 с.
117. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 544 с.
118. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. 380 с.
119. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.08.2025).
120. Кримінальний процес в питаннях і відповідях: Загальна і Особлива частини : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ : Скіф, 2013. 256 с.
121. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.07.2025).

122. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
123. Тertiшник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 22-ге, допов. і переробл. Київ : Алерта, 2025. 1096 с.
124. Тertiшник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. 11-те вид., допов. і переробл. Київ : Алерта, 2025. 674 с.
125. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один з видів шахрайства. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1 (17). С. 173–183.
126. Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ ; НВТ «Правник», 2000. 450 с.
127. Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : монографія. Дніпропетровськ, 2007. 168 с.
128. Кузьмічов В. С., Садченко О. О. Роль фактору раптовості у забезпеченні рішення завдань кримінального судочинства. *Актуальні проблеми забезпечення слідчої практики науково-технічними досягненнями*. Київ, 1987. С. 58–62.
129. Курман О. В. Тактичні та організаційні особливості початку досудового розслідування несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 303–308.
130. Латишев В. П. Основи методики розслідування шахрайства у сфері надання гуманітарної допомоги : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпров. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2025. 228 с.
131. Лисенко Н. А. Розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2024. 246 с.
132. Лисиченко В. К. Використання даних природничих і технічних наук у слідчій та судовій практиці : навч. посіб. Київ, 1979. 88 с.
133. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Використання спеціальних знань у слідчій та судовій практиці : навч. посіб. Київ, 1987. 45 с.
134. Лук'янчиков Є. Д. Виклик на допит: правові, організаційні, тактичні аспекти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2003. № 2. С. 228–232.
135. Лукашевич В. Г. Криміналістична теорія спілкування: постановка проблеми, методика дослідження, перспективи використання : монографія. Київ : Вид-во Української академії внутрішніх справ, 1993. 194 с.
136. Лукашевич В. Г. Новий кримінальний процесуальний кодекс України – виклик теоріям кримінального процесу та криміналістики. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2014. № 3 (45). С. 111–117.

137. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 20 с.
138. Макаренко Є. І., Негодченко О. В., Тertiшник В. М. Експертизи на досудовому слідстві : навч. посіб. Дніпропетровськ, 2001. 204 с.
139. Мартиненко І. В. Криміналістичне дослідження інформації про зовнішність особи методами та засобами інформатики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2005. 202 с.
140. Марушев А. Д. Організаційно-тактичні питання застосування кримінально-процесуальних дій для вилучення документів у процесі розслідування кримінального банкрутства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 380–383.
141. Матусовский Г. А. Економічні злочини: криміналістичний аналіз. Харків : Консум, 1999. 480 с.
142. Мацишин В. С. Особливості розслідування фальшивомонетництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2002. 164 с.
143. Мацієвський Ю., Лук'янчук Я. Волонтерство та псевдоволонтерство в Україні: новий погляд крізь призму неформальних інститутів. *Політичні дослідження*. 2024. № 1 (7). С. 19–35.
144. Митний кодекс : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 16.04.2025).
145. Міжнародні договори України про правовідносини та правову допомогу / ред. кол.: Л. М. Горбунова та ін. / М-во юстиції України. Київ : Ін Юре, 2004. Т. 1: Двосторонні договори. 368 с.
146. Мінченко С. І., Павлова Н. В. Предмет шахрайського посягання: криміналістичний аналіз теоретико-прикладних проблем в умовах війни та цифровізації. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 264–270.
147. Насібова О. В. Благодійність як джерело фінансових ресурсів соціального захисту населення. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8260> (дата звернення: 21.01.2025).
148. Особливості документування та розслідування злочинів, учинених на території проведення антитерористичної операції, а також на тимчасово окупованих територіях : наук.-метод. рек. / О. О. Юхно, С. О. Книженко, Г. І. Глобенко, О. О. Бондаренко, Т. І. Савчук, Р. П. Чича, Т. Г. Фоміна, Д. Ю. Четвертак ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : ХНУВС, 2018. 64 с.
149. Оганян Х. А., Гбур З. В. Санітарно-епідемічне благополуччя населення як чинник національної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 7. С. 106–112.
150. Одерій А. В., Шульга А. О. Основи методики розслідування вбивств на замовлення та вбивств, учинених під час здійснення релігійних ритуалів : монографія. Донецьк : ДЮІ, 2011. 326 с

151. Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харків. ун-т внутр. справ. Харків, 1997. 23 с.

152. Одерій О. В., Лисенко В. М. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. Харків : Золоті сторінки, 2004. 164 с.

153. Олішевський О. В. Принципи організації розслідування злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 3. С. 226–232.

154. Остапчук М. С. Організація та планування досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 344–356.

155. Офіційний сайт Житомирського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. URL: <https://www.ndekc.zhitomir.ua/> (дата звернення: 14.05.2025).

156. Офіційний сайт Київського науково-дослідного інституту судових експертиз. URL: <https://kndise.gov.ua/> (дата звернення: 21.04.2025).

157. Павлова Н. В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 176 с.

158. Павлова Н. В. Роль спеціаліста при допиті особи, постраждалої від насильства. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2 (34). С. 7–16.

159. Павлова Н. В. Щодо важливості дотримання прав і свобод особи під час проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 190–196.

160. Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян : монографія. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 190 с.

161. Павлова Н. В. Особливості початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 466–471.

162. Павлова Н. В. Співвідношення понять «обставини, що підлягають встановленню» та «обставини, що підлягають доказуванню» у провадженнях щодо шахрайства. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : матеріали. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 273–275.

163. Павлова Н. В. Способи кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 509–513.

164. Пазинич Т. А. Криміналістична характеристика шахрайств та основні положення їх розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 /

Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2007. 211 с.

165. Пастух І. Д., Сербин Р. А. Законодавчі ініціативи правового регулювання волонтерської діяльності в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 334–337.

166. Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності : дис. ... д-ра філос. : 081–Право / Харків. ун-т внутр. справ. Харків, 2023. 296 с.

167. Перелік організацій та фондів, які допомагають українцям під час війни. URL: <https://auc.org.ua/galuz/socialnyy-zahyst> (дата звернення: 22.04.2025).

168. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

169. Плетенець В. М. Особливості встановлення психологічного контакту під час допиту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 244–247.

170. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню : монографія. Одеса : Гельветика, 2020. 424 с.

171. Плосконос А., Саковський А. Використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 268–272.

172. Поліщук В. А. Роль комп'ютерно-технічної експертизи у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень. *Актуальні задачі сучасних технологій* : матеріали VI Міжнарод. наук.-техн. конф. молодих учених та студ. (м. Тернопіль, 16 листоп. 2017 р.). Тернопіль, 2017. С. 151–152.

173. Положення про Національне центральне бюро Інтерполу : затв. постановою Каб. Міністрів України від 25.03.1993 р. № 220. *Юридичний вісник України*. 1999. № 41 (225). 14–20 жовтня.

174. Поняття спеціальних знань, основні форми та суб'єкти їх використання (застосування) у судочинстві. URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/kriminalist/38-ponyattya-spetsialnikh-znan-osnovni-formi-ta-sub-ekti-jikh-vikoristannya-zastosuvannya-u-sudochinstvi.html> (дата звернення: 17.04.2025).

175. Попередження про шахрайство: ООН попереджає громадян України та гуманітарні організації про шахрайські схеми з використанням назви Гуманітарного фонду для України. URL: <https://ukraine.un.org/uk> (дата звернення: 12.03.2025).

176. Попов С. Зловживання довірою при шахрайстві. *Кримінальне право*. 2004. № 9. С. 21–25.

177. Попова І. М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 250 с.

178. Постолюв Т. О. Проблеми правового забезпечення взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції під час протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 494–497.

179. Потайчук І. В. Організація взаємодії правоохоронних органів при виявленні організованих злочинних груп. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2 (6). С. 1–13.

180. Правовий статус волонтера в Україні: пояснює юрист EVERLEGAL. *Pravo* : вебсайт. URL: <https://pravo.ua/pravovyi-status-volontera-v-ukraini-poiasniuie-iuryst-everlegal/> (дата звернення: 03.07.2025).

181. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 12.02.2025).

182. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, зібраної волонтерами : Закон України від 16.11.2022 р. № 2747-IX. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1192-14/para01#o1> (дата звернення: 22.04.2025).

183. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 12.02.2025).

184. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 16.08.2025).

185. Про деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій та збройного конфлікту : постанова Каб. Міністрів України від 19.08.2015 р. № 604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.02.2025).

186. Про деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану : постанова Каб. Міністрів України від 01.03.2022 р. № 174 (втратила чинність). URL: [https://ips.ligazakon.net/1flib1.nsf/LookupFiles/TSIGN.GIF/\\$file/TSIGN.GIF](https://ips.ligazakon.net/1flib1.nsf/LookupFiles/TSIGN.GIF/$file/TSIGN.GIF) (дата звернення: 22.04.2025).

187. Про деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану : постанова Каб. Міністрів України від 05.09.2023 р. № 953. URL: <https://ips.ligazakon.net/> (дата звернення: 12.05.2025).

188. Про дію міжнародних договорів на території України : Закон України від 10.12.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 10.

Ст. 137.

189. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

190. Про затвердження Положення про Департамент кримінального аналізу Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 29.12.2019 р. № 1354. URL: <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/departament-kriminalnogo-analizu.html>^[A7] (дата звернення: 16.04.2025).

191. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС від 08.02.2019 р. № 100. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE33194.html (дата звернення: 22.04.2025).

192. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 16.08.2025).

193. Про Порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги : затв. постановою Каб. Міністрів України від 22.03.2000 р. № 544. URL: [https://ips.ligazakon.net/l_flib1.nsf/LookupFiles/TSIGN.GIF/\\$file/TSIGN.GIF](https://ips.ligazakon.net/l_flib1.nsf/LookupFiles/TSIGN.GIF/$file/TSIGN.GIF) (дата звернення: 22.02.2025).

194. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 12.02.2025).

195. Птушкін Д. А. Розслідування шахрайства, вчиненого щодо об'єктів нерухомого майна громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / МВС України, Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2018. 240 с.

196. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 225 с.

197. Рейнгольд А. В. Основи методики розслідування шахрайства в інтернет-комерції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2023. 20 с.

198. Рейнгольд А. В. Наукові підходи щодо організації та планування розслідування шахрайства в інтернет-комерції. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 380–382.

199. Рейнгольд А. В. Основи методики розслідування шахрайства в інтернет-комерції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2023. 253 с.

200. Родченко В. Б., Серьогіна Д. О. Інституційні аспекти розвитку благодійності в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. № 12. С. 120–125.
201. Розмежування шахрайства та цивільно-правових деліктів: судова практика Касаційного суду України. URL: <https://ukrainepravo.com/> (дата звернення: 03.06.2025).
202. Розширення можливостей недержавних організацій через залучення волонтерів та створення мереж / за ред. В. Дибайло, Ш. Малеріус. Київ, 2004. 98 с.
203. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ, 2002. 194 с.
204. Ромців О. Планування як важливий напрям організації розслідування злочинів у сфері службової діяльності в умовах протидії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2019. № 22. Вип. 6. С. 199–204. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19983/romciv.pdf> (дата звернення: 08.05.2025).
205. Рубан М. Визначення поняття волонтерства. *Науковий вісник ім. В. О. Сухомлинського*. 2016. № 2. С. 66–70.
206. Русских В. О. Адміністративно-правові засади діяльності благодійних організацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 20 с.
207. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
208. Самойленко О. А. Виявлення та розслідування кіберзлочинів : навч.-метод. посіб. Одеса, 2020. 112 с.
209. Свобода Є. Ю., Абрамова В. М. Судово-почеркознавча експертиза: деякі проблемні питання та сучасні можливості. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 22. С. 82–85.
210. Сербин Р. А. Детермінація форм благодійної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 47–52.
211. Сербин Р. А. Публічно-правове адміністрування благодійництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 40 с.
212. Сергєєва Д. Б. Ткач О. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики порушень недоторканності приватного житла. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 106–114.
213. Сидоренко К. О. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 20 с.
214. Сидоренко К. О. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 234 с.

215. Сичова В. В., Полонець Т. С. Благодійна діяльність як основа соціальної роботи. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінар. електрон. зб. наук. пр. з соціол. та соц. роботи.* 2020. № 9. С. 31–40.

216. Сіроух І. В. Забезпечення прав підозрюваного під час допиту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2018. Спецвип. № 3. С. 272–275.

217. Слободзян А. Документ як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України.* 2014. № 1. С. 184–190.

218. Смушкин А. Б. Віртуальні сліди у криміналістиці. *Законність.* 2012. № 8. С. 43–45.

219. Сорочан А. В. Теоретичні та праксеологічні основи розслідування шахрайства на первинному ринку нерухомості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2021. 239 с.

220. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін. ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ : Науковий світ, 2003. 233 с.

221. Справа № 334/2774/23. Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 27 квітня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108618941> (дата звернення: 11.01.2025).

222. Справа № 359/6245/17. Ухвала Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 14 серпня 2017 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108618941> (дата звернення: 11.03.2025).

223. Справа № 554/7806/22. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 08 листопада 2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108618941> (дата звернення: 10.04.2025).

224. Справа № 569/11556/22. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 03 серпня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108618941> (дата звернення: 09.05.2025).

225. Справа № 161/993/17. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 30 січня 2017 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68556571> (дата звернення: 03.07.2025).

226. Справа № 1-кс/759/1931/16. Ухвала Святошинського міськрайонного суду м. Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57206134> (дата звернення: 12.02.2025).

227. Старенький О. С. Моніторинг банківських рахунків як засіб отримання доказів: питання удосконалення процесуальної форми доказів. *Вісник кримінального судочинства.* 2019. № 3. С. 62–71.

228. Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія».* Серія «Право». 2014. № 1 (9). С. 380–382.

229. Старєв О. В. Поняття та зміст гуманітарної допомоги в Україні.

Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал). 2023. Вип. №2 (2). С. 131–138.

230. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посіб. Київ, 1997. 49 с.

231. Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173–180.

232. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2023. 366 с.

233. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підруч. для науковця. Київ : Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2006. 302 с.

234. Титор Д. П. Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2024. 20 с.

235. Титор Д. П. Основи методики розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або надання гуманітарної допомоги : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2024. 226 с.

236. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз. Одеса : Юрид. літ., 2002. 360 с.

237. Тіщенко В. В. Криміналістичний аналіз первісної інформації у справах про корисливо-насильницькі злочини. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2021. № 2. С. 136–140.

238. Тіщенкова С. О. Теоретико-прикладні засади організації та планування у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення)* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 берез. 2023 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 395–397.

239. Ткач О. В. Слідова картина як джерело доказової інформації при розслідуванні порушень недоторканності приватного життя. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 192–197.

240. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами у розкритті та розслідуванні злочинів. *Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами протидії злочинам* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 12 груд. 2012 р.). Київ : ФОП Кандиба, 2012. С. 49–53.

241. У Києві викрили шахраїв, які наживалися на гуманітарці. URL: <https://vgolos.ua/> (дата звернення: 23.03.2025).

242. Удовенко Ж. В. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галагана. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 320 с.

243. Урядовий портал. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 24.01.2025).

244. Ус О. Склад злочину як підстава кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/2. С. 196–201.
245. Федоренко І. Структура криміналістичної характеристики провокації підкупу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 1. Т. 2. С. 107–111.
246. Федчак І. А. Основи кримінального аналізу : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 288 с.
247. Федченко В. М. Деякі аспекти розслідування слідчо-оперативною групою. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 420-423.
248. Фейкові волонтери, військові та священники. URL: https://www.ema.com.ua/citizens/cyber-safety-school/fake_volunteers/ (дата звернення: 22.04.2025).
249. Фінансова грамотність: як не потрапити на гачок псевдоволонтерів. URL: <https://makariv.media/> (дата звернення: 21.03.2025).
250. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2007. 221 с.
251. Хитра А. Я. Взаємодія слідчого та органу дізнання при провадженні кримінальних справ : курс лекцій / А. Я. Хитра, В. О. Кучер. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 100 с.
252. Чаплинський К. О. Особливості застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо зловживань в сфері нерухомості. Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 30 верес. 2022 р.). Харків : НДІ ППІСН, 2022. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_202220930/article/download/chaplynskyi/pdf/1104 (дата звернення: 20.08.25).
253. Чаплинський К. О. Тактичні прийоми проведення обшуку. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 2. С. 208–214.
254. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.
255. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 373 с.
256. Чванкін С. А. Веб-сторінка як електронний доказ у цивільному судочинстві в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 62. С. 172–177.
257. Чередник К. О., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства на ринку нерухомості : монографія. Херсон : Гельветика, 2020. 244 с.
258. Чередник К. О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 /

Відкритий міжнарод. ун-т розвитку людини «Україна». Київ, 2019. 270 с.

259. Чернецька В. Види судових допитів у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 284–288.

260. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2002. 20 с.

261. Чмутова Н. А. Встановлення психологічного контакту при допиті свідків та потерпілих. *International scientific conference* (Wloclawek, Republic of Poland September 4–5). 2024. С. 40–44. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/507/13455/28192-1?inline=1> (дата звернення: 11.04.2025).

262. Чуб А. В. Тимчасовий доступ до речей та документів як захід забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 221 с.

263. Чучко С. В. Оцінка первинної інформації та коло обставин, що підлягають встановленню в ході розслідування шахрайств під час купівлі-продажу товарів через мережу «Інтернет»: окремі аспекти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 304–309.

264. Чучко С. В. Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет : дис. ... д-ра філософ.: 081 – Право / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2021. 276 с.

265. Шаповал О. В. Особливості організаційно-тактичного забезпечення обшуку під час розслідування економічних злочинів. *Судова апеляція*. 2016. № 4 (45). С. 71–79.

266. Шапочка С. В. До питання запобігання окремим видам шахрайства, яке вчиняється з використанням можливостей мережі інтернет. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 213–225.

267. Шахраї створюють фейкові збори від імені українських військових: як розпізнати аферистів. URL: <https://www.obozrevatel.com> (дата звернення: 21.04.2025).

268. Шахраї, бюрократія та вигорання: головні виклики для волонтерів в Україні під час війни. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/shahrayi-byurokratiya-i-vigorannya-shcho-1739188492.html> (дата звернення: 21.01.2025).

269. Шахрайство із гуманітарною допомогою для ЗСУ – судитимуть псевдоволонтера. URL: https://kyiv.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=333562&fp=510# (дата звернення: 12.04.2025).

270. Шевців В. М. Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Відкритий міжнарод. ун-т розвитку людини «Україна», Харків. нац. ун-т внутр. справ, М-

во внутр. справ України. Харків, 2023. 20 с.

271. Шевців В. М. Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 292 с.

272. Шендрик Ю. В. Висновок судової почеркознавчої експертизи як джерела доказів у кримінальних провадженнях за фактами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 431–434.

273. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник. 3-тє вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2019. 288 с.

274. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. Київ, 2001. 208 с.

275. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків, 2007. 432 с.

276. Шкута О. О. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2021. № 49. С. 132–135.

277. Шпуганич І. І. Благодійні організації як суб'єкти цивільного права : дис. ... д-ра філософ. : 12.00.03 / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, Терноп. нац. економ. ун-т. Тернопіль, 2018. 214 с.

278. Штефан А. С. Веб-сайт і веб-сторінка як докази у цивільному судочинстві. *Судова апеляція*. 2017. № 4 (49). С. 77–85.

279. Щербаковський М. Г. Тактика проведення судових експертиз : лекція / Харків. нац. ун-т внутр справ. Харків, 2004. 60 с.

280. Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Івано-Франківськ, 2007. 227 с.

281. Як діяти волонтерам під час надзвичайних ситуацій. URL: <https://shotam.info/> (дата звернення: 18.08.2025).

282. Як українці приходять до культури благодійності: дані дослідження «Благочинність та волонтерство 2017»: URL: <http://womo.ua/dnknatsiyi-yak-ukrayintsy-pryhodyat-do-kulturyblagodiynosti> (дата звернення: 12.05.2025).

283. Яремчук В. О. Роль спеціаліста у проведенні допиту. *Проблеми законності*. 2016. № 135. С. 204–211.

Наукове видання

**ДРОЗД Валентина Георгіївна
ЄФІМОВ Микола Миколайович
ЛИСЕНКО Наталія Анатоліївна
ЛУГОВИЙ Ігор Олександрович
ПАВЛОВА Наталя Валеріївна
ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин Олександрович**

**Основи методики розслідування
шахрайства у сфері волонтерської
та благодійної діяльності**

Монографія

Редагування: *Т. В. Каленіченко-Соловей*
Внесення правок: *Т. В. Каленіченко-Соловей*

Підп. до друку 12.12.2025. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 8,95. Обл.-вид. арк. 9,63. Зам. № 10/25-м

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців ДК № 8112 від 13.06.2024